



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT



1963

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 - KØBENHAVN V

Indhold

H. A. Riis-Olesen: Vestervig fra 1850–1900	163
Olaf Nørgaard: Landboforhold i Sydthy V	176
Jens Rolighed: Fra Vust sogn i svundne tider	199
Ejnar N. Nedergaard: Af en gammel Thybodegns optegnelser...	209
Knud Aagaard: Beskrivelse over Thye (fortsat fra årbog 1962)..	240
H. Støvring-Nielsen: Hovedgården Råstrup og dens ejere (fortsat fra årbog 1962)	261
Torsten Balle: Vang Klit	287
Museets erhvervelser	311
Omkring 60-års jubilæet	313
Foreningsmeddelelser	317
Regnskab	319

Historisk Samfunds bestyrelse

I foreningsanliggender bedes man henvende sig til formanden, skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig, eller kassereren, redaktør Lustrup, Thisted. Den øvrige bestyrelse: lærer T. Balle, Torsted, lærer J. Rolighed, Klim, togfører A. C. Svalgaard, Thisted, sagfører, cand. jur. H. A. Lund-Sørensen, Vestervig, og lærerinde Signe Gjødesen, Thisted.

Bidrag til årbogen sendes til lærer Balle, Torsted, Thisted, og skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig.

Museets bestyrelse

Redaktør J. J. Lustrup, Thisted (formand), lærer T. Balle, Torsted (næstformand), sparekassedirektør G. Linvald, Thisted (kasserer), lærer V. K. Henriksen, Torp v. Thisted, kriminalassistent H. Hald, Thisted, gdr. Jens Tølbøll, Skyumgaard, og arkitekt Poul Hansen, Thisted.

Museets leder: frk. Signe Gjødesen.

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

1963

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
NYROPSGADE 17 . KØBENHAVN

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI
1963

Vestervig fra 1850-1900

Ved H. A. RIIS-OLESEN

INDTIL 1850 var der kun få bygninger i byområdet ved Vestervig. 3 kan vi placere, nemlig tinghuset, som blev opført i 1833, kroen overfor, muligvis noget ældre, og Teglgården, som er den ældste og bygget omkr. 1750 af Moldrup på Vestervig kloster. Den var som navnet angiver anlagt til fremstilling af tegl- og mursten, og leret hentedes i nærheden. Helt op til vor tid beskæftigedes mange mennesker i denne virksomhed under ledelse af indkaldte tyskere.

Indtil 1850 havde det egentlige bysamfund været tilknyttet kirken og dens nære omegn; her havde man indtil 1816 sognets eneste skole i Lindahlsminde skole, der var bygget i 1809 på en grund skænket af generalauditør Lindahl, som ejede Vestervig kloster. Før den tid undervistes sognets børn – på frivillig basis – i degneskolen, der lå lige ved kirkegårdens nordøsthjørne. I nærheden lå præstegården samt en del gadehuse, som de blev kaldt, bl.a. det kendte »blokhus«.

Men flytningen af bysamfundet ved kirken til det nye byområde ved tinghuset skete kun langsomt, idet børnene herfra indtil 1914 vedblev at søge Lindahlsminde skole. Det aar byggedes Vestervig skole.

Vejen, som passerede gennem Vestervig by, adskilte klosterjordene på den østlige side og Kjærgaards jorde på

den vestlige side indtil åen, men det er først, da Teglgården bliver selvstændig, at en udstykning fandt sted fra denne.

Samtidig med oprettelsen af sognerådet eller sogneforstanderskabet, som det kaldtes i begyndelsen, startede den bymæssige bebyggelse, idet der i 1850 oprettedes et apotek, og senere kom Dommergården, hvor herredsfogeden residerede, et sygehus, som var amtets første, samt posthuset. Det sidste havde en årrække haft til huse i Teglgården, men fik sin selvstændige bygning i 1873. Distriktslæge Gotschalk byggede i 1852 det senere benævnte Ussinghus. Samtidig byggedes en række beboelseshuse i byen, af hvilke en del findes endnu. De gamle fotografier af byen fra den ældste tid viser, at Vestervig var de høje trappestens by.

UDDRAG AF SOGNEFORSTANDERSKABETS OG SOGNERÅDETS PROTOKOLLER m. m.

Kirkelige forhold.

Sogneforstanderskabets protokol påbegyndtes den 16. novbr. 1843. Af den fremgår det, at man havde lagt et stykke jord til *kirkegården*, og hvis »man ønsker lig begravet dér, bør man henvende sig til kirkesanger Vorde for at få den dertil fornødne plads udvist«.

I 1891 blev der anskaffet et *orgel* til Vestervig kirke, og ved sognerådets møde d. 2. juni forelå der et andragende fra fru Breinholt, fru Bach og frøken Riis-Lowson, der havde været de ivrigste i anskaffelsen, om at sognerådet ville lønne organisten. Dette blev vedtaget, og lærer Kobberø, Oksenbøl, blev kirkens første organist med den fyrstelige løn på 100 kr.

Sognerådet modtog 1875 en skrivelse fra Søren Stensgaard i Randrup m.fl. om tilladelse til, at der måtte

afholdes *gudelige forsamlinger* på fattiggården af lægprædikanter. Man vedtog ikke at give den ommeldte tilladelse, da sognepræsten (Riis-Lowson) som regel en gang ugentlig holdt gudelig forsamling sammesteds.

Allerede i 1888 ansøgte der om, at en sygeplejerske maatte holde søndagsskole i Oksenbøl nye skole, men sognerådet kunne ikke give tilladelsen, da man dog i forvejen måtte vide, hvem der skal forestå søndagsskolen, og hvad deri skal læres.

Der må ogsaa nævnes nogle få kendsgerninger om det åndelige liv i denne periode. I 1868 startede lærer Klausen en *højskole* i Villerup, inspireret af Kr. Kold, i hvis højskole han havde gået. Glødende begejstret for opgaven og med stor kærlighed til ungdommen tog han og hans hustru fat, men interessen hos egnens beboere stod ikke i forhold hertil, og efter 7–8 års forløb måtte den nedlægges. Pastor Ingerslev, der kom til Vestervig som sognepræst i 1864, støttede det åndelige arbejde.

Indre Mission, som startede med en lille kreds ud fra Søren Stensgaards og Jens Mathias Jensens hjem i Randerup, fik i 1886 bygget missionshus, men der var ogsaa en del sekterere, som tog et arbejde op, bl.a. mormonerne.

Den nye præst, pastor Riis-Lowson, der ansattes i 1876, var i begyndelsen venligt stemt mod Indre Mission, men i firserne begyndte »den thyske krig«. En del præster angreb Indre Mission og fik gennemført, at møder ikke kunne afholdes uden tilladelse fra sognepræsten. Denne strid stod på i en lang række år og vakte nogen bitterhed i de thylandske sogne.

Skolevæsen.

Fra lærer Kierkegaard, Agger, forelå der 1875 en restanceliste over beboere, der skyldte ham *ålepenge*,

bartholomæuspenge og *fisk*. Man forhandlede om at lade disse gamle ydelser overgå til kommunen og blev efter mange forhandlinger, hvori skoledirektionen deltog, enige om at yde lærer Kierkegaard et årligt aflønningsbeløb på 125 kr. 50 øre.

Der havde i en lang årrække været indsendt talrige andragender til sognerådet fra beboerne i *Krik* om at få en skole. Sognerådet havde hidtil udskudt sagen, men i 1887 meddeler den, at der skulle bygges en ny skolestue til lærer Sparrevohns skole (Lindhalsminde), og at lærer Kobberøs skole (han var 2. lærer i Lindhalsminde) skulle flyttes til *Oksenbøl*, men kun med bolig for en ugift. Det oplyses, at Sparrevohn har over 100 børn i sin skole, men tilføjes, at omkr. 20 faktisk hører hjemme i *Randrup*, og man ønskede en ordning herpå. Iøvrigt var pastor Riis-Lowson meget ivrig for at forbedre skoleforholdene, idet han i en skoleplan fra 1886 foreslår oprettelse af en *realklasse*, hvori alle børn fra kommunen kunne optages, men dette frabad man sig.

Under primitive former påbegyndtes i 1885 en *teknisk skole* i Vestervig under ledelse af urmager P. Jensen, snedker Chr. Kjær og køb. Bach. I 1891 ansøgte man sognerådet om frit at benytte *Oksenbøl* skole til undervisningen, men sognerådet savnede bemyndigelse til at give tilladelser. Først i 1915 fik Teknisk Skole sine egne lokaler. Den oprettede haandværker- og borgerforening, som støttede og drev Teknisk Skole, havde allerede i 1889 åbnet et *bibliotek* for medlemmerne.

Fattigvæsen.

I 1868 holdt sognerådet (som det nu kaldes!) møde med beboerne om oprettelse af en *tvangsfattiganstalt*, hvortil man søger at købe en dertil egnet gård. Christen

Olesens i Gramstrup købes. Den skulle indrettes til at rumme 70–80 personer. Den første bestyrer blev forvalter Poulsen, Thorning ved Viborg. Løn 150 rigsdaler årlig, fri station for kone og børn, fri lægehjælp og procenter af arbejdsfortjenesten – dog højest 50 rdl. det første år.

Sundhedsvæsen.

Stine Kudsk, Nors, søgte 1843 om tilladelse til at kurere for benbrud o.s.v. samt fritagelse for den hende for kvaksalveri idømte mulkt. Flertallet var enige i at anbefale.

I 1846 foreligger en ansøgning fra farmaceut Bendixen om tilladelse til at anlægge et *apotek* forbundet med handel på Teglgaarden, hvilket blev anbefalet på det bedste. Aaret efter fremkommer en ansøgning fra fhv. apoteker Grosson om at måtte oprette et apotek med kolonialhandel i Vestervig. Anbefaledes som ovennævnte, idet man henviste til, at der var 4 mil til nærmeste apotek (Thisted og Søndbjerg).

Da der i 1850 igen fremkommer ansøgning fra brødrene Bendixen om oprettelse af et apotek, kan man forstå, at ansøgningen ikke er blevet approberet af de højere myndigheder, men i slutningen af 1850 fik apoteker Gundorph, Herning, tilladelse til at opføre et apotek på sin grund og sløjfe vejgrøften udfør den nye bygning. Gundorph købte apotekergaarden og boede her, indtil apoteket stod færdigt.

Jens Gundorph er født i Ølby ved Holstebro i 1806 som søn af sognepræst Jeppe Gundorph. Efter forskellige medhjælperstillinger afsluttede han sin eksamen med laud og blev bestyrer af Ringkøbings filialapotek i Herning fra 1832, indtil han i 1850 fik Vestervig nyoprettede apotek. Gundorph levede kun i 10 år herefter, hvorpå

hans enke ansøgte om at fortsætte driften »indtil videre«. Det fik hun tilladelse til under forudsætning af, at hun anskaffede en approberet provisor samt en eksamineret medhjælper. Selve driften skulle ske under tilsyn af apoteker Tullin Petersen, Thisted. Efter ansøgning blev hr. Tullin Petersen fritaget for dette hverv i 1865, da kollegiet kunne erklære, at »provisoren«, som bestyrer apoteket, efter den ham aflagte ed må anses for selvstændig og ansvarlig i embedet«. I 1877 oprettede fru Gundorph et hjælpeapotek i Koldby (selvstændigt i 1898). Som provisor ansattes E. L. Steinthal, som i 1878 – da fru Gundorph døde, selv overtog apoteket.

Allerede i 1893 ansøgte Steinthal om at måtte fraflytte apoteket og bosætte sig på Frederiksberg, men samtidig lade apoteket bestyre af en kyndig farmaceut, hvilket bevilgedes. Således kom apoteker Juul til Vestervig som bestyrer først indtil 1906, da Steinthal døde, og derefter 3 år under hans enke, der fik lov at drive apoteket videre. I 1909 rejste apoteker Juul til Odense, hvor han købte Albani apotek. Juul svarede en årlig afgift på 2500 kr. til fru Steinthal og havde købt ejendom og inventar for 15.000 kr.

Efter apoteker Juuls bortrejse ansattes Laurits Lassen som fru Steinthals bestyrer indtil fruens død i 1914, hvorefter han selv overtog det. Samtidig fik apoteker Lassen tilladelse til at drive et hjælpeapotek i Hurup (30. juli 1914). Dette apotek blev selvstændigt i 1924. Laurits Lassen havde 1919 af visitator modtaget udtalelse om, at lokaler og inventar var i en tarvelig forfatning, hvorpå han i 1922 lod foretage en grundig ombygning og udvidelse. Herom hedder det ved næste visitats:

Siden sidste visitats har der fundet en tilbygning sted til apoteket, og i den nye fløj af huset er indretet labora-

torium, skære- og støderum samt skyllerum og opbevaringsted for glasemballage m.m. I kælderen er der indrettet særlige rum til syrer, levertran o.s.v. Laboratoriet er forsynet med alle de påbudte inventariegenstande: dampkedel med svaleindretning, tørreskab, endvidere dampbord, arbejdsbord m.m. Lokalet gør et venligt og lyst indtryk og er meget rummeligt. Ejendommen er dernæst forsynet med vandværk og kloak samt W. C.

Da apoteker Lassen flyttede til København (Amagerbro apotek), kom Hannis Perins Bryrup til Vestervig apotek. Han er den eneste apoteker, der døde i Vestervig, idet han kun levede til 1927. Derefter kom apoteker H. F. Jørgensen, der gjorde lejligheden grundigt i stand, indlagde centralvarme m.m.

I 1852 ansattes den første *distriktslæge* i Vestervig, Gottschalck, og kort tid efter byggede han det såkaldte Ussings hus. Han kom stærkt i arbejde, da en koleraepedemi var udbrudt herhjemme. Man delte sognet i distrikter, og 40 mand fik til opgave at påse, at al urenlighed snarest fjernedes fra husene, ligeså at der i hvert hus var vinduer, der kunne lukkes op. Herredsfogeden ønskede opførelsen af et lighus, men sogneforstanderskabet gik imod med den begrundelse, at der i saa fald måtte opføres flere lighuse på forskellige steder i sognet. Der blev klaget over en del forurening og stank i Agger fra henkastet fiskeaffald og trankogning, og distriktslægen bad sogneforstanderskabet standse Vestervig marked på grund af eventuel smittefare.

I 1858 var der kommet en ny distriktslæge, nemlig Bech, og sammen med herredsfoged Voigt traf de foranstaltninger mod den nyopdukkede koleraepedemi. Man oprettede et lazaret i Krik, som senere flyttedes til Randerup. Line Moldrup (den sidstlevende af Moldrupslæg-

ten) i Vestervig hospital (ved kirken) skulle stå til disposition for 1 rdl. om dagen. 1865 nævnes et hus på Tåbel hede, som skulle anvendes til kolerasyge, og at man havde sikret sig lods Christen Bachs hus. Disse foranstaltninger blev ophævet i 1867.

Kommunikationsmidler

Man havde ingen *bro* over åen ved Gårdhusmølle, idet Peder Larsen Krabbe 1852 ansøgte om tilladelse til at lade en sådan bygge mod at kræve bropenge af dem, der færdedes over den. Det blev anbefalet med den tilføjelse, at det skulle stå enhver frit for at tage udenom. Han ansøgte også om vejens istandsættelse, men dette nægtede man, idet den kun tjente Agger købmænds og andres private interesser.

I 1875 rejstes spørgsmålet om en *jernbane* i Thy, og det siges i protokollatet, at man gør sig sin yderste flid for at samle flere mulige underskrifter. Samme år er sagfører Abildhauge blevet valgt til sognerådsformand. Sagen blev vedtaget i amtsrådet, men først i 1879 fremkommer der skriftligt vidnesbyrd herom. Det hedder her: I anledning af, at det er vedtaget, at der skal anlægges en jernbane gennem Thy havde formanden henvendt sig til amtsrådet i en skrivelse af 26. maj, som oplæstes og alle medlemmer, undtagen Joachim Nicolajsen, sluttede sig hertil og ligeledes, at man bør søge at få jernbanen om ved Vestervig, og at man bør lade en jernbanelinie om ad Vestervig undersøge af en dertil kyndig mand for at se, hvormeget det vil forøge omkostningerne, og dertil anvende indtil 700 kr, dog såfremt amtsrådet hertil vil give sit minde. En uge senere deltog 8 af sognerådsmedlemmerne i et møde på Ydby kro for at forhandle med et amtsrådsudvalg om tilskud til jernbanen. De var enige om af

Vestervig-Agger kommune at yde et tilskud af 19.500 kr. at indbetale med $\frac{1}{15}$ årlig i 15 år efter banens anlæg.

Men amtsrådet var ikke særlig villig til at lade banen gøre den omvej ad Vestervig, hvorpå sognerådet med undtagelse af J. Nicolajsen, der var imod, at banen kom til Vestervig, sendte et stærkt forment andragende om en station i sognet til amtet. Sagfører Abildhauge og proprietæt Schourup, Gårdhusmølle, arbejdede meget for at få gennemført planen sammen med kammerherre Rosenørn, Randers, men dødsstødet fik tanken i en skrivelse, som sognerådet fik oplæst ved dets møde d. 1. decbr. 1879. Amtet vil ikke anbefale jernbaneforlægningen ad Vestervig, og sognerådet vedtog at svare:

»Da amtsrådet ikke vil give sine delegerede i jernbanelkommissionen ordre eller bemyndigelse til at stemme for, at jernbanen føres over Vestervig, selv om Vestervig-Agger kommune vil tilsvare $\frac{3}{4}$ af det forøgede tilskud fra amtskommunen, som måtte blive en følge af forlængelsen, kunne sognerådet ikke se, at der i nogen måde vindes noget ved at tegne sig for det forlangte beløb, og man kunne derfor ikke gå ind på at give det fordrede bidrag til baneanlægget. I øvrigt blev Thybanen åbnet d. 23. maj 1882.

En meget interessant bemærkning findes i en skrivelse, som sognerådet sendte til amtet d. 28. decbr. 1894, hvor dette udæskes en erklæring angående *cykelkørsel*. Sognerådet erklærede, at det bør gøres cyklisten til pligt, når han skal passere en mødende vogn eller rytter, i tide at standse farten, vige til side og stå af, indtil vognen eller rytteren er passeret forbi.

I 1852 forelå en ansøgning om oprettelse af en *post-ekspedition* i Vestervig. Den blev dog ikke til virkelighed før i 1857, da løjtnant, urmager Schøtz blev brevsamler.

Postsagerne afhentedes 2 gange ugentlig i Næssund, hvortil et dampskib bragte dem. Men i 1863 forbedredes brev-samlingsstedet til postekspedition, og den daværende ejer af Teglgaarden, E. A. Bendixen blev leder af kontoret, der i 10 år havde til huse på gården. Postdistriktet omfattede Vestervig, Agger, Lodbjerg, Hvidbjerg v. Aa, Ørum, Helligsø og Gettrup. Fra 1865 kørtes posten fra Struer til Ydby kro, hvorfra den afhentedes med postvogn. I 1870–71 ekspederedes 11.284 breve, 30 postanvisninger til et beløb af 386 kr., 16 postopkrævninger til et beløb af 87 kr., 1417 pakker og 52 aviser og tidskrifter. I 1945–46 ankom 205 478 breve, 5960 postanvisninger til i alt 429 502 kr. og 6000 aviser og tidskrifter.

Jydsk telefonselskab oprettede i 1891 en central i Vestervig med 16 abonnenter.

Handelsforhold.

Den store *købmandsgård*, Bach og Jepsens virksomhed, hører til de ældste bygninger i Vestervig, og her har der gennem årene udfoldet sig et stort initiativ og dygtigt ledet forretningsliv. Endvidere må *Vestervig mejeri* nævnes som et af Thylands ældste fra 1887.

I 1848 forelå en ansøgning fra Niels Søe Pedersen Tausig, Thisted, om tilladelse til at oprette en *købmandshandel* i Krik. Det blev anbefalet under forudsætning af, at *regeringen ville billige en købstads anlæggelse ved Krik*, hvortil denne plads egner sig.

Morten Andersen, Krik ansøgte om tilladelse til *udsalg af brændevin*, fødevarer til fiskere og søfolk; Jens Mortensen, Aggergård, Svankjær om udskænkning af brændevin i pottevis og Anders Mikkelsen i Villerup om krohold. Det første andragende bevilgedes og det andet med

forbehold af politimesterens tilsyn, medens det tredie afsloges.

Man havde forøvrigt samtidig en del klager over ulovligt brændevinssalg mange steder i sognet. Søren Larsen af Møllerhuset faar tilladelse til at drive Vestervig kro i stedet for moderen, under hvem meget ulovligt var foregaaet. Han flyttede forøvrigt til Agger og fortsatte brændevinssalget der.

Senere søger købm. Werner, Thisted, også om tilladelse til at etablere et udsalg i Vestervig, hvilket nægtedes under henvisning til, at der var 3 udsalg i sognet og det måtte være fornødent.

I 1858 ansøgte købm. Fuglsang i Agger om tilladelse til sammen med broderen at oprette *bryggeri* og *maltgøreri* i Krik, hvilket anbefaledes.

Sparekasse

Den første *sparekasse* i Thy var sparekassen for Thisted amt, som er oprettet i 1828. Men i 1871 viste der sig interesse for en Sydthyafdeling, der oprettedes som selvstændigt pengeinstitut. Man går ingen for nær ved at nævne sagfører Abildhauge som primus motor i dette foretagende. Hans far var lodsoldermand og boede i Kobberø, og lærer Johs. Nielsen i Randrup var hans lærer. Denne sørgede for, at Abildhauge fik en juridisk uddannelse, hvorefter han blev ansat på herredskontoret, hvor han avancerede til fuldmægtig. Senere gik han over til at drive sagførervirksomhed, som han drev i den bygning, som nu er De gamles Hjem i Vestervig. Her indrettedes også den første sparekasse, hvis kasserer, bogholder og direktør han blev. Han var præget af sin tids ånd, var noget bøs og kunne for dem, der ikke kendte ham, virke frastødende, især hans spørgsmål til en stak-

kels låner, som kunne blive hilst med: Hvad skal De bruge pengene til? Men bag det barske ydre bankede et varmt hjerte.

Retsvæsen

Det var jo såre almindeligt på de tider, at fremtrædende stillinger var beklædt med myndige mænd. Det var også tilfældet med stillinger som *herredsfogeder*. Her må især nævnes herredsfoged Jansen, der kom til sognet i 1871. Han var afholdt, og hans domme blev respekteret.

Herredskontoret var til 1821 i Visby Vestergaard. Herefter flyttedes det med generalauditor Fischer til »Teglgaarden«, som denne købte. Senere testamenterede generalauditor Fischer gården til C. Bendixen, og dommerkantoret blev flyttet ud i den nuværende dommergård. Tinghuset blev opført i 1833.

Beskyttelsesforanstaltninger.

1848 begyndte Treårskrigen, hvilket fremgår af forskellige bestemmelser, bl.a. om oprettelse af *Bavner* ved Chr. Baggers hus, hvor der er udsigt til Kopperø strand, samt ved højen nær Gramstrup. Desuden skulle der gaa *strandvagt* fra Kjærgaard til havet, og oprettes 2 bavner i Agger, – en ved Kanalen og en ved V. Agger. Beboerne blev opfordret til at anskaffe spydvåben. Kun en uge efter var mandskabet fra 18 til 45 år sammenkaldt, og de fleste havde spyd. Fremtidig skulle de møde hver søndag aften ved Vestervig kirke og indøves af arrestforvareren i brugen af våben samt i at slutte sig i kolonner.

I begyndelsen var man meget ivrig i den ugentlige eksersits, men efterhånden sløvedes interessen, og selv om

amtet gav en reprimande og truede med bøder, hvis mandskabet udeblev, kølnedes interessen stærkt.

Den første dæmning ved Ø. Agger, ca. 600 alen, var til licitation. Civilingeniør English's tilbud paa 1700 rigsdaler blev antaget. Sidste del af dæmningen afsluttedes i 1871 for 425 rdl.

Vestervig oplevede i årene 1850–1900 en udvikling, som blev frodig grobund for den ny tids krav, dog tilsat en vis forsigtighed for at bevare de gamle traditioner.

Landboforhold i Sydthy

V.

Af OLAF NØRGAARD

Tyendeforhold.

GAARDENS TYENDE bestod af en Karl og en Pige, i Sommerhalvaaret tillige af en Dreng. Fra 1881 var den ældste af Sønnerne Dreng, fra 1886 var den ældste af Sønnerne Karl, den yngste Dreng. Fra 1884 var den ældste af Døtrene Pige; da Husmoderen var død om Sommeren dette Aar, fæstedes der en Husbestyrerinde; fra 1891 var den ældste af Døtrene Husbestyrerinde, den yngste Pige; da den ældste Datter var blevet gift i 1894, blev den yngste Husbestyrerinde, og der fæstedes paany en Pige. Alle Tjenestefolkene var fra Sognet eller Nabo-sognene, en enkelt var fra saa fjernt et Sogn som Agger. De fleste var Husmandsbørn, nogle var Børn af Gaardmænd, der ikke havde Arbejde nok til Børnene paa Gaarden.

Angaaende Mænds Indearbejde og Kvinders Udearbejde og Fordelingen af Arbejdet mellem de forskellige henvises til tidligere Afsnit af denne Artikelrække. Baade Karl og Pige var forpligtet til at arbejde for Husbondfolkene om Aftenen, Karlen med Simesnoning o.l., Pigen med Kartning og Syning. En af Karlene var fri for Aftenarbejde,

men dette havde han betinget sig ved Indgaaelse af Fæstemaalet, han fik saa til Gengæld lidt mindre i Løn. Pigen fik en gang imellem Lov at arbejde for sig selv. »I Jaw'ten spinder do fu dæ se'l« sagde Husmoderen til hende. Ofte havde Karlen og Pigen fri Søndag Eftermiddag og kunde saa tage hjem, de andre Søn- og Helligdage maatte Karlen passe Kreaturerne og Pigen det huslige. Om Foraaet maatte Karlen næsten hver Søndag Formiddag om at gøre »en Be'd« med Hestene hos en af Nabohusmændene, han fik ikke noget ekstra herfor, men blev altid den Dag overdaadigt beværtet af vedkommende Husmand. Naar Kornet var vel i Hus, havde Karl og Pige undertiden en Dag fri, ellers var der ingen Ferier.

Ikke blot paa Grim-Nørgaard, men ogsaa paa alle andre Gaarde i Sognet og i Nabosognet Helligsø blev Tjenestefolkene anset for Arbejdsgiverens Ligemænd, de spiste ved samme Bord, og hvis der var Fest paa Gaarden eller paa Nabogaardene, var Tjenestefolkene undertiden med og fulgtes med Gaardejerens egne Børn. Paa de store Proprietærgaarde i Nabosognet Vestervig var Forholdene ikke slet saa demokratiske, her var der mere Afstand mellem Husbond og Tyende. Men selv hvor Husbond og Tjenestefolk omgikkes paa lige Fod til daglig, var der dog én Skillelinje, der ikke maatte overskrides. Det var ikke tilladt, at et Husmandsbarn giftede sig med et af Gaardejerens Børn; hvis to unge begyndte at se kærligt til hinanden, og der ikke var det rette Forhold mellem Forældrenes Hartkorn, skyndte Gaardejeren sig at faa sendt Husmandsbarnet væk fra Gaarden.

De fra andre Steder omtalte Folkemarkeder kendtes ikke i Sydthy, her fik Husbond og Tjenestefolk Forbindelse med hinanden gennem bekendte. Fæstemaalet aftales mundtlig; som Tegn paa, at det var afsluttet, blev

der givet Fæstepenge, en Krone til Karlen, til Pigen og Drengen noget mindre. Paa Skiftedage 1. Maj eller 1. November hentede Husbonden vedkommende Tyendes Skab eller Kiste. Fæstemaalet var altid aftalt for $\frac{1}{2}$ eller helt Aar ad Gangen, Karlen fik 150–180 Kr., Pigen 75–100 Kr. for et Aar, Drengen 10–15 Kr. for en Sommer. Karlen fik ingen Naturalier, men Pigen og Drengen fik, der var dog ikke aftalt noget, men der blev foræret en Del i Aarets Løb ved Faareklipping, ved Slagtning og Bagnings. Pigen fik vasket sit Tøj paa Gaarden, Karlen og Drengen maatte selv sørge for Vask og Reparation.

Gaardens faste Personale kunde kun klare det almindelige daglige Arbejde. Saa snart der var lidt Arbejde udover det almindelige, f.Eks. Udkøring af Gødning, Gravning af Hedetørv, Tækning, Høslæt, Høst, Tærskning o.a., gik der Bud efter en eller flere af Nabohusmændene. De fik deres Løn udbetalt i Penge, i Reglen omkring 50 Øre daglig, men hertil maa lægges de store Ydelser, de fik fra Gaarden ved forskellige Lejligheder. F.Eks. var Karlen og Hestene jo ofte dernede til Markarbejde og til Kørsel efter Læge og Jordemoder, endvidere blev der altid givet en Del Naturalier, naar der blev slagtet og bagt. Gaardmanden var i det hele som en Patriark for disse Husmænd og stod dem bi med Raad og Daad ved forskellige Lejligheder, han stod da ogsaa i høj Anseelse hos dem. De Husmænd, der hyppigst arbejdede paa Gaarden var Steffen Steffensen og Anders Møller, »Be'te Mø'ler«, de boede begge lige ved Vejen, der gaar forbi Gaarden til Ashøje, henholdsvis lige Syd og Nord for Gaardens Mark. (Se Kortet Fig. 12 i Artikel II, hvor Beliggenheden af sidstnævntes Hus kan ses). Naar der skulde graves Tørv, gik der Bud efter »Stu: Kræn Kræn«, en Husmand, der boede i Vestervig Sogn ikke ret langt fra Gykkjær.

Beklædning, Sengetøj.

Næsten alle Mændene brugte hjemmestrikkede Uldtrøjer, de ældres med hellange Ærmer, de yngres med halvlange eller helt uden Ærmer. Underbukserne var enten strikkede eller syet af uldent Stof. De yngre Mænd brugte hjemmestrikkede Strømper af Soklængde, de ældres Strømper naaede til et godt Stykke over Knæet. Hvad der naaede fra Knæet og opefter var altid strikket af hvidt, ufarvet Garn, vel for at spare Farve, Foden og Benet var strikket af ensartet, graat farvet Garn, af sammenkartet Garn eller Garn af forskellige Farver. Benklæderne var af Vadmél, men med Kláp i Stedet for Gylp, Selerne var to Læderremme, krydsede paa Ryggen. Over Uldtrøjen bares en Skjorte af Lærred; de yngre Mænd havde uden paa Skjorten en Bluse af sribet Lærred af Form næsten som Skjorten og ligesom denne knappet med Linning ved Haandleddet, men noget kortere end Skjorten. De ældre havde i Stedet for Blusen en Trøje af Skind eller Stof, »en Bo'l«, uden paa denne en Vest, de ældres toradede, de yngres enradede. Drengenes Paaklædning var omtrent som Mændenes, de mindre Drenges Bukser var dog kortere end Mændenes; de mindre Drenge brugte heller ikke Seler, men havde en Trøje, som Bukserne blev knappet paa, denne Trøje benævntes ogsaa »Bo'l«.

De fleste Kvinder gik med strikket Uldtrøje som Mændenes, de ældres med hel- eller halvlange Ærmer, de yngres uden Ærmer; Bukserne var af uldent Stof, de var bundet under Knæet og holdt herved Strømperne oppe. Særken var af Lærred, med Bærekrave og til at knappe foran, de ældres med hel- eller halvlange Ærmer, de yngres uden Ærmer; over Særken Livstykke, som kunde naa næsten til Knæene, Børnenes blev knappet i Ryggen,

de voksnes foran. Over dette Bluse og en eller flere Skørter, Bluserne altid med hellange Ærmer; Smaapigernes Dragt var omtrent som de voksnes, men Skørtet var kortere, i Ballerinalængde.

Alle Børnene og mange af de voksne gik barfodede hele Sommeren; Foraar og Efteraar brugtes Stunthoser eller »Plø:shu:ser«, d.v.s. fodløse Strømper, enten strikket som fodløse Strømper eller fremstillet af almindelige Strømper, hvor Foden var slidt saa stærkt, at Stopning ikke kunde gennemføres. Strømpeskafte blev holdt nede af en tynd Læderrem under Svangen, »en Fæssel«, fortil endte Skafte i en trekantet Lap over Fodryggen; i Trekantens frie Hjørne fortil var der hæklet en Løkke, »en Tossel«, der blev sat om Taaen nærmest Stortaaen.

Det daglige Fodtøj var Træsko, indtil ca. 1890 de saakaldte »Kram:træ:sku«, d.v.s. Træsko fremstillet helt af Træ og med Jernkrampe over Vristen, efter denne Tid Træsko med Læder over Vristen. Træskoene var det første, man tog paa om Morgen og det sidste, man tog af om Aftenen, om Natten stod de foran Sengen. Da de jo blev brugt ved alt Arbejde, f.Eks. ogsaa ved Udkørsel af Gødning, kunde der sommetider slæbes mindre lækre Ting med ind i Stuerne. Da man i Løbet af Halvfemserne kom til at fernisere Gulvene, holdt Kvinderne op med at bruge Træsko inde i Stuerne, det lykkedes ogsaa at vænne de yngre Mænd til at sætte Træskoene, naar de kom ind. De Gamles Vaner var det ikke saa nemt at ændre, og den gamle Poul Nørgaard brugte at gaa rundt i Stuerne med Træsko paa lige til sin Død i 1927.

Træskoene var ikke blot i Brug hjemme paa Gaarden; Børnene brugte dem i Skolen, her sad de med Træskoene paa i Skolestuen. Paa de almindelige Søn- og Helligdage gik man i Kirke med Træsko paa; det finere Fodtøj, for

Mændenes Vedkommende halvlange Skaftestøvler og for Kvindernes Ankelstøvler, blev kun brugt ved større Festligheder saasom Bryllupper, Barnedaab, Konfirmation. Paa Grim-Nørgaard havde alle Børnene vistnok et Sæt Læderfodtøj, men mange Husmandsbørn havde kun Træskoene. Naar Træskoene skulde være rigtig fine, blev de enten skuret hvide, eller blanket ved Hjælp af Sod fra en Petroleumslampe og en Børste, som man spyttede paa.



Fig. 21. Husbondens Broder Jens Nørgaard og Hustru, Eline. Billedet taget omkring 1900. Et Hovedklæde Mage til det, Konen har paa, findes endnu. Af Hensyn til Slægtshistorien skal det bemærkes at Jens Nørgaard var sin Faders udtrykte Billede, der findes nemlig intet Portræt af ham.



Fig. 22. Børnenes Festdragt. Billedet er taget Sommeren 1884, den ældste Datter var da 15 Aar, Sønerne 13 og 7 Aar, den yngste Datter 5 Aar

De voksnes Festdragt ses paa Fig. 21, Børnenes paa Fig. 22; Konens Tørklæde, af Halvsilke, eksisterer endnu. Mange af de mere velhavende Gaardmandskoner havde under Hovedtørklædet en Kappe af stivet Lærred, fortil paa denne var der Kniplinger, som lige stak frem under Tørklædet, nogle havde Perlemuffedisser, strikket ret paa to Pinde og med Glasperlebort fornedet.

Den Tids Mennesker maa have døjet betydeligt større Temperaturvariationer end vor Tids. Ikke blot den ydre Klædedragt, men ogsaa Undertøjet var ens Aaret rundt. Overtøj brugtes meget lidt; om Vinteren kunde man gaa lige fra den varme Stue ud paa Vognen til en lang Køre-

tur uden at tage mere Tøj paa. De Gamle fremhævede ofte hvor vigtigt, det var at være »gøt klæj po' fræ inden aa'«; hvis dette var Tilfældet, kunde man altid holde Varmen.

Spædbørnene var klædt i Skjorte, Ble og »Wuldstøk«, det var et Stykke firkantet, uldent Tøj, der blev rullet om Kroppen og Benene, saaledes at Barnet var pakket ind i en Tøjrulle, der naaede fra Armhulerne til et Par Kvarter ud over Fødderne. Dette nederste Stykke blev bøjet om og lagt ned mod Knæene, og Barnet blev dernæst rullet ind i et Bind, en »Le:st«, der var et Par Alen langt og ca. $\frac{1}{2}$ Kvarter bredt. Man begyndte at rulle omkring Fødderne og fortsatte opad over Knæene og Kroppen, saaledes at Armene var fri.

Nederst i Sengene laa Bundbrædderne, »æ Lèj:tre«, over disse blev der lagt nogle Brøjkjærre Rughalm, herover et Stykke Sækkelærred. Over denne en noget tynd Dyne, Underdynen, ved dennes Hovedende en lang Pude og over Pude og Underdyne et Lagen. Herover én lang og to korte Puder, Lagen og Overdyne. Om Vinteren var Lagnerne erstattet af uldne Tæpper, »Hølskleer«. I Pige- og Karlekammer var der langs den Væg, som Sengen stod op mod, et Dække af Rughalm, »en Ma't«, dette Dække var et Par cm tyk, Rughalmen stod paa Rodenden, den øverste Ende var flettet paa en særlig Maade, som det desværre ikke er muligt at gøre Rede for. Et saadant Dække beskyttede Sengetøjet mod Kalk fra Væggen og lunede tillige.

Sengene var noget kortere end Nutidens, Sengen i Pige-kammeret maalte 170 cm i Længden indvendigt Maal, de to Senge i Aftægtsværelset var tilsammen 320 cm, den ene var en lille Smule kortere end den anden. Voksne kunne altsaa ikke ligge udstrakt, men dette var vist heller

ikke tilstræbt. Paa Grund af de mange Puder kom man til halvvejs at sidde i Sengen. Der laa næsten altid to i hver Seng. Husbondfolkene laa de første Aar af deres Ægteskab i Sengen i Sengekammeret, efter Ombygningen i 1876 flyttede de ned i den ene Seng i Sovekammeret, i den anden laa nogle af Børnene; efterhaanden som Børnene blev større, flyttede de ud i Sengen i Karle- eller i Pigekammer. Spædbørnene laa jo i Vuggen.

Fra gammel Tid var der ikke den mindste Tildækning af Vinduerne; naar Lyset var tændt, kunde man udefra overskue hele Stuen. Omkring Midten af Halvfemserne kom man til at dække Vinduerne i den Stue, man sad i om Aftenen; disse Vinduesforhæng, »æ Omheng«, bestod bare af et Stykke firkantet Tøj med Løkker i de to øverste Hjørner til at hægte paa Søm i Vindueskarmen. De Gamle var ikke tilfredse med denne Tildækning, men de vænnede sig hurtigt til det, saa det blev helt uundværligt, der kom jo herved meget mere Hygge i Stuen. Gardiner fik man først efter 1900.

Vask.

Tøjet blev den foregaaende Dag sat i Blød, enten i rent Vand eller i Vand, tilsat en Smule Sæbe og Soda. Det blev vasket i lunkent Vand med Sæbe og Soda, selve Vasken foregik ved, at man gned det mellem Hænderne. Efter denne Behandling blev det kogt i Grubekedlen og vasket paany, og tilsidst skyllet i flere Hold Vand, i Reglen tre. Det sidste Hold Skyllvand skulle være helt klart: »Æ Skyldwand' ska wæ:, saa do ka gi di Kjærrest aa dre'k aa'd« sagde man til Pigen. Naar Tøjet bagefter skulde tørres, enten paa Snor eller ved at bredes ud paa Græs, var det selvfølgelig bedst, at Vejret var tørt og blæsende. »De æ en swæ' Kaa:lønd: do haa'« sagde Hus-

bonden til Pigen, hvis hun havde været heldig med Vejret, og var hun uheldig, maatte hun selvfølgelig døje Skoser for manglende Yndest hos det stærke Køn.

Efter Tørring blev Lærredet manglet med et endnu eksisterende Mangletræ; uldne Ting, f.Eks. Hølsklæder, blev lagt sammen, og man satte sig paa det. Naar Strømper blev vasket første Gang, blev de valkede, dette skete ved, at man dyppede dem i tyndt Sæbevand og gned dem paa en Løb af Pilekviste. Der blev vasket én Gang om Maaneden, Lagner og Hølsklæder blev skiftet hver Maaned, Undertøj hver eller hveranden Uge.

Spiseredskaber, Fade og Tallerkener blev vasket i rent Vand; hvis det kneb med at faa Fedtet af, blev der tilsat lidt Soda. Baljer, Spande, Tønder, Gryder og Stegepander blev skuret med en Halmvisk.

Gulvet i Storstuen, Dagligstuen, Sovekammeret og Bordet i Spisekammer, Køkken og Bagestue blev skuret med en særlig Halmvisk. Den blev fremstillet ved, at man tog en Haandfuld Rughalm, bøjede den sammen paa Midten og snoede de to Halvdele sammen som Reb eller Sime. Paa Enden blev der slaaet en Knude, og denne Ende blev saa trukket gennem det Øje, der var dannet, hvor Snoningen var begyndt, trukket godt til og tilsidst stoppet ind og gjort fast et eller andet Sted mellem de to Lag Snoning. Forud for Skuringen blev Gulvet vasket let over med en Karklud; under Skuringen laa Pigen paa sine Knæ, hun havde en Spand Vand og tre Bakker med henholdsvis Sæbe, Vand og læsket Kalk, og dryssede lidt paa af disse Ting under Skuringen. Saa snart et Stykke var skuret rent, blev det tørret med rent Vand og en Karklud, dernæst tog man fast paa Skuringen af et nyt Stykke. Der maatte passes nøje paa at skure og tørre paa samme Maade hele Tiden, ellers fik Felterne forskellig

Farve og Klarhed. At skure Storstuegulvet varede 1 til 2 Timer, men saa var Gulvet ogsaa skinnende hvidt som Sne; disse hvide Gulve var Husmoderens Stolthed, og Fryden over det smukke Resultat forsonede med det seje og kedelige Arbejde. Efter Skuringen blev der drysset hvidt Sand paa. Tidsrummet mellem to Skuringer var meget varierende; i Storstuen, hvor man ikke kom ret meget, kunde Gulvet godt være hvidt og rent i indtil to Maaneder; efter større Fester skulde Gulvet selvfølgelig altid vaskes.

Den personlige Renlighed indskrænkede sig til Vask af Hænder og Ansigt. Det var i bogstavelig Forstand »Vask til højhalset«, for i hvert Fald Mændene gjorde sig aldrig den Ulejlighed at smøge Ærmerne op, endsige at tage Bluse eller Skjorte af. Spædbørnene blev sommetider badede over hele Kroppen, Drengene og de unge Mænd kunde en enkelt Gang om Sommeren tage til Stranden for at bade, andre badede aldrig. Til Vask havde man en fast Haandsæbe som nu, indtil ca. 1880 havde man brugt grøn Sæbe.

Mad.

Maaltiderne blev om Sommeren indtaget ved Bordet i Dagligstuen, om Vinteren i Sovekammeret, fra ca. 1885 dog i Sovekammeret Aaret rundt. Paa den faste Bænk ved Østenden af Bordet i Sovekammeret havde Husbonden sin Plads; hvis en af Drengene var i 3–5 Aarsalderen og behøvede Hjælp, stod han ved Husbondens venstre Side. Nærmest ved ham paa Skammelen Syd for Bordet sad Karlen, dernæst Tjenestedrengen, Aftægtsmanden og Drengene. Paa Skammelen Nord for Bordet sad Husmoderen nærmest Husbonden, dernæst Pigen og Pigebørnene. Spiste man i Dagligstuen, var den indbyrdes

Placering den samme, men Husbonden sad her ved Vestenden af Bordet.

Til Davren, »æ Døwer«, blev der serveret kold eller kogt Mælk med Rugbrødsstykker i, sjældnere Øllebrød eller kold Grød med Mælk. Som anden Ret blev der hyppigst serveret Biksemad, »O'pstuwning«, eller saltet Sild med kold Kartoffel, sjældent Grønninger eller Flæskepandekage.

Til Formiddagsmellemmad, Kl. ca. 9, spiste man Rugbrød med Smør og forskelligt Paalæg, Ost, Rullepølse, Skinke, saltet Sild o.s.v. Hertil drak man fra gammel Tid kun Øl, senere kom man til at drikke Kaffe. Kaffen blev drukket af store hankeløse Kopper, Diameter foroven en 12–15 cm.

Middagen, »æ Oj:n«, Kl. 12 bestod altid af to Retter, først en Søberet, Suppe, Vælling, eller en Grødret, dernæst en Kød- eller Fiskeret.

Efter Middagspausen, »æ Mèj'sle«, drak man Kl. ca. 14 en Kop Kaffe med et Stykke Kandis til. Fra Periodens Begyndelse fik man kun Kaffe denne ene Gang, i Løbet af Firserne og Halvfemserne blev det almindeligt med Kaffe flere Gange daglig.

Til Eftermiddagsmaden, »æ Mèld:med«, Kl. ca. 17 fik man det samme som om Formiddagen; Nadveren, »æ Næ'ter«, Kl. ca. 21 bestod til daglig af Grød eller Mælk med Brødstykker, i Høst af to Retter som Middagen.

Til daglig var der ingen Dug paa Bordet; til at skære paa havde man firkantede Træbrikker, ca. 15×15 cm store. Af disse havde hver sin, men nogle Steder havde man Træbrikker, der var ca. dobbelt saa lange paa den ene Led, to Personer maatte saa være fælles om een Brik. Til at smøre paa Brødet brugtes næsten kun Smør, men dette var usædvanligt. Andre Steder i Sognet brugte man

mest Fedt, Gaase-, Ande- eller Svinefedt. Det var altid Husbonden, der skar Brødet af. Hertil brugtes en almindelig Kniv, og da Brødet var haardt, og der var mange Mennesker at skære til, kunde det nok være nødvendigt med en kraftig Mandsarm til dette Arbejde.

Suppe, Grød, Biksemad kom ind paa Bordet i henholdsvis Lurfad og Stegepande, alle langede til det samme Fad. Hvis der var Daglejere og Bordet var helt besat, kom der altid to Fade eller Pander ind. Hvis der blev serveret Kød- eller Fiskeret med Kartoffler, havde hver Kød og Kartoffler paa sin Brik, og dyppede i et Fad eller en Pande med Dypelse.

Der skal dernæst gives en kort Beskrivelse over Tilberedningen af Fisk og Anvendelsen af dem i den daglige Husholdning. Endvidere skal gives Opskrift paa nogle Retter, der ikke anvendes mere.

Torsk hentede man selv i Agger to Gange om Aaret, i Begyndelsen af April og en Gang i Oktober eller November. De blev straks rensede, Hovedet blev taget af, og dernæst blev de »spjæl'ked«, d.v.s., der blev sat korte Pinde i paa tværs, som holdt Siderne spilet fra hinanden, dernæst blev der bundet en Snor i Halen, to Torsk i hver Snor, og de blev hængt til tørre. Var der godt, tørt Vejr, foregik Tørringen hurtigt, var Vejret fugtigt, kunde det vare lang Tid. Kom der Byger, kunde man altid se Kvindfolkene komme rendende for at bjerge deres Fisk ind. Efter Tørringen blev de hængt op, to og to, over Hanebjælkerne paa Stuehusloftet; de var saa haarde, at Stykkerne maatte saves af med en almindelig Sav. Torsk kunde ogsaa saltes, baade saltet og tørret Torsk blev hyppigst serveret kogt med Sennepssovs og Kartoffler.

Aal, Sild og Rødspætter blev enten købt hos Fiskerne ved Helligsø Strand eller af Aggerboerne, der trak rundt

i Landet med Fisken paa tohjulede Vogne. Aal blev rensed, drysset med Salt indvendig og udvendig og lagt i en Tønde. Ved Anvendelsen blev de lagt i varmt Vand, Skindet blev taget af, dernæst blev de kogt. Kunde serveres med Sennepssovs, hvid Løgsovs eller Karrysovs. Sild blev saltede uden Rensning af nogen Art. Før Anvendelsen blev Hoved, Skind og Indvolde fjernet. De kunde serveres hele, men blev undertiden skaaret i tre Stykker ved Snit parallel med Rygsøjlen, det benfri Rygstykke blev kaldt »æ blo' Kræ:mer«, det midterste Stykke indeholdt Rygsøjlen, Bugstykket, der var det lækreste, blev kaldt »æ hwi: Kræ:mer«. Saltet Sild kunde serveres med Kartoffler og hvid Løgsovs, men de Gamle spiste helst Silden, som den var, til raa Løg og kogte Kartoffler. Rødspætter blev ikke meget anvendt, de blev syltede.

Grønkaal: Kødet tages af Saltkarret Aftenen før, lægges i Vand, koges. I noget af Vandet kommes store, hele Byggryn, hakkede Grønkaal, Hvidkaal, Porrer og Persille, og der koges. Grønkaalen udgør første Ret, Kødet serveres som anden Ret til Gulerødder og Kartoffler.

Tørre Hvidkaal: Hvidkaal koges, Vandet krystes af, Kaalen hakkes. I en Gryde kommes Smør og Fløde, Kaalen deri, Gryden smaasnurrer i en Time, der spædes efterhaanden op med Mælk. Tilsidst kommes Sukker og Salt i efter Smag; serveres til Flæsk eller Medisterpølse, der drysses Sukker og Kanel paa.

»Wild'bore: Mel røres ud i Gaaseblod, der tilsættes lidt Eddike. Dette blandes med Kraasesuppe, Forholdet kendes ikke nøjagtig, men der kan laves store Mængder Wildborre af en ringe Mængde Gaaseblod. Efter Tilsætningen koges Suppen op, den kan staa i mange Uger, og bliver bedre, jo ældre den er. For de Gamle var denne Ret en Lækkerbidsken, de Unge brød sig ikke om den.

Grønninger: En Pot store hele Byggryn og 4 Potter Mælk koges i tre Timer, afkøles. Flæsk, Fedt og Løg snurrer i Stegepanden, dernæst blandes Grøden i; varmes mens den blandes med det øvrige.

»O'pstuwning« svarer nogenlunde til, hvad vi nu kalder Biksemad. Kaffe blev kogt i en Kedel uden Pose, som Tilsætning brugtes Cikorie.

Spiritus og Tobak.

Fra gammel Tid blev Brændevin anset for at være lige saa nødvendig som det daglige Brød, i hvert Fald for voksne Mænd. Til daglig blev der om Eftermiddagen til Mellemmaden skænket en Dram til Husbonden, Karlen, Aftægtsmanden og eventuelle Daglejere. Saa snart der var lidt paa Færde udover det sædvanlige, blev der skænket betydeligt mere, f.Eks. hvis der kom en Gæst, under Høslæt og i Høsten, ja ved enhver Lejlighed, hvor der var flere Mænd sammen. Til alle Festligheder blev der drukket store Mængder, ikke blot af Brændevin men ogsaa af Rom, undertiden ogsaa af Vin.

Men Brændevinsforbruget var i Aftagende, og ikke blot Kvinderne og de meget faa Afholdsmænd, men ogsaa de fleste andre Mænd virkede for at faa sat Forbruget ned. I 1882 havde man en Karl, der ikke brød sig om at faa den Dram, der tilkom ham; dette benyttede man sig af til helt at afskaffe Karlens Dram, og da Sønnerne voksede til, var der ingen af de ældre, der lagde noget Pres paa dem, for at faa dem til at deltage i det almindelige Drikkeri.

Husbonden, Aftægtsmanden og de fleste af Karlene røg; man brugte ganske korte Piber med Porcelænshoved, det drejede Mundstykke eller Spids kaldtes »æ Tap«, de

bøjelige, vævede eller flettede Rør kaldtes »æ Leg'n«, og den nederste Del, som man holdt i Haanden under Ryningen hed »æ Ka:nd« eller »æ Wèjssel«. Inde i Sovekammeret, paa Skammelen eller paa den lille Hylde under Loftet stod »æ Tobaksask«, det var en rektangulær Trækasse, der ved en Skillevæg var delt i to kvadratiske Rum for henholdsvis Røgtobak og Udkradsning. Denne sidste blev nemlig omhyggelig opbevaret og senere brugt til Skraatobak, enten ren eller blandet med Stangskraa. Næsten alle voksne Mænd brugte Skraatobak, og Pigerne skal have sat stor Pris paa dette. »Aa kys en Kaa'l udden Skro' aa Skjeg', de æ de sam:, som aa kys en kal'ked Weg'«. Skraaningen medførte betydeligt Spytteri, og de Gamle var vant til at kunne spytte paa Gulvet; med noget Besvær fik man efterhaanden gennemført Brugen af Spyttebakke, »Spò'tba'k«.

Til Støtte for disse rent mundtlige Oplysninger om Forbruget af de forskellige Fødevarer og af Spiritus og Tobak, skal her anføres nogle skriftlige. De stammer fra den Aftægtskontrakt, der blev oprettet i 1865, da Peder Christian Poulsen solgte Gaarden til sine Sønner. Hvis Peder Poulsen og hans Hustru ikke ønsker at bo hos Sønnen og spise ved hans Bord, skal der aarligt leveres til Underhold: 4 Tønder Rug, 5 Tønder toradet Byg, 5 Tønder seksradet Byg, 32 Rigsdaler i Penge, 2 Pund Kaffe, 1½ Pund Kandis, 1 Pund Melis, 4 Pund godt Smør, 4 Pund god Sødmælksost, 60 Potter godt Kornbrændevin, mindst 6 Graders, 6 Potter Rom, 6 Pund Cikorie, 6 Pund Sirup, 16 Karduser Røgtobak, 20 do. Skraatobak.

Hvert Foraar 2 Ol Hønsæg, 6 almindelige ferske Havtorsk, som naar de er tørre veje 1 Lispund, 12 Pund ferske Aal; hvert Efteraar 2 Tdr. friske Kartoffler, 4 Lispund fersk Flæsk af Forparten, 4 gode Gæs, 10 á 11

Pund pr. Stk., 3 fede Slagtefaar med Uld, 1 Lispund Faaretælle, 4 Pund Humle, 2 Skæpper grov Salt, 4 Pund Svedsker, 1 Pund Rosiner, $\frac{1}{4}$ Pund The, 2 Flasker gammel Vin, 4 Pund Sæbe, 4 Pund Soda, 10 Pund Købehør, 1 Ol ferske Sild, 6 ferske, almindelige Havtorsk, 1 Ol Hønseæg, 3 Snese Grønkaal, 2 Skæpper Kaalrabi, $\frac{1}{4}$ Skæppe Gulerødder, 2 Læs Strøsand, 6 Lispund frisk Halm til Senge.

Juni, Juli, August og September 4 Potter nymalket Mælk daglig, de øvrige Maaneder 3 Potter.

3 Personer, nemlig Aftægtsfolkene og en Tjenestepige, skal kunne leve af dette, der synes heller ikke at være Fare for, at nogen faar for lidt. Hvis en af Aftægtsfolkene dør, nedsættes de anførte Mængder med $\frac{1}{3}$; dør Manden først, nedsættes dog Brændevinen fra 60 til 20 Potter, dør Konen først, er Nedsættelsen kun fra 60 til 52 Potter.

Gennem nogle bevarede Kontrabøger kan man følge Gaardens Forbrug af Købmandsvarer, F.Eks. blev der i Perioden 1. Februar—31. December 1883 forbrugt følgende Mængder:

1 Pund Melange, 3 Pund Skraa, $35 \frac{1}{4}$ Pot Brændevin, 5 Flasker gl. Rom, 3 Flasker gl. Vin, 4 Pd. Kaffe, 7 Pd. Cikorie, 7 Pd. Kandis, $\frac{1}{4}$ Pd. The, 21 Pd. Melis, 6 Pd. Farin, 13 Pd. Sirup, 7 Pd. Ris, 57 Pd. Flormel, $\frac{1}{2}$ Pd. Kanel, $2\frac{1}{2}$ Pd. Svedsker, $2\frac{1}{2}$ Pd. Rosiner, $\frac{1}{2}$ Pd. Mandler, 3 Flasker Eddike, 1 Skæppe grov Salt, $\frac{3}{8}$ Skæppe fin Salt, ca. 13 Pd. Sæbe, 5 Pd. Soda, 2 Potter Petroleum.

Her faar vi jo det virkelige Forbrug. Hvis vi sætter dette i Forhold til Gaardens Besætning, vil vi se, at det er ikke saa lidt mindre end Aftægtsfolkenes.

Kontrabogen fortsætter det meste af 1884, og den fortæller, hvad der blev købt ind til Husmoderens Begævelse 17. Juni 1884:

1 Pd. Skraa, $15\frac{3}{4}$ Pot Brændevin, $9\frac{3}{8}$ Pt. Rom, 7 Flasker Vin, $\frac{1}{2}$ Tønde Malt, 5 Pd. Kaffe, 3 Pd. Cikorie, 2 Pd. Kandis, $5\frac{1}{4}$ Pd. Sirup, $14\frac{4}{10}$ Pd. Sk. Melis, 14 Pd. st. Melis, 10 Pd. Farin, 54 Pd. Flormel, 5 Pd. Svedsker, 4 Pd. Kirsebær, 2 Pd. Rosiner, $\frac{1}{2}$ Pd. Corender, $\frac{1}{4}$ Pd. Kanel o.m.m.

Paa selve Begravelsesdagen blev der, i Modsætning til hvad der var almindeligt, ikke drukket Spiritus, det havde hun betinget sig, før hun døde. De store Mængder af indkøbt Spiritus maa være blevet brugt dels til Beværtning af Hjælperne ved Forberedelserne, dels til Andendagsgildet.

Højtider og Fester.

Paa Søn- og Helligdage blev der som nu undertiden serveret lidt »extra«; Afvigelserne fra det normale daglige Traktement var dog ikke store. Den eneste Højtid, hvor Traktementet var helt anderledes end til daglig, var Julen. Forberedelserne til denne Højtid var dengang ikke mindre end nu, snarere større. De begyndte en Uge ind i December med Slagtning af Julegrisen, nogle Dage senere slagtedes Ænder og Gæs, den 17. eller 18. bryggede man, der blev ved denne Lejlighed brygget en Tønde almindelig Øl og en Tønde Gammeløl eller Juleøl. Den 18. eller 19. fandt Julebagningen Sted, Ovnene blev da hedet to Gange, og der blev bagt store Mængder af Nødder og Kager.

Juleaftensdag Kl. 12 blev der serveret varm Øl med Smørrebrød, nogle Timer senere Kaffe og Kl. ca. 18 blev der serveret Suppe. Naar der var taget af Bordet og vasket op, læste Husbonden Juleaftensprædikenen i den gamle Prædikensamling, dette varede næsten en Time, og det kunde tit knibe for Børnene at holde Øjnene aabne

imens. Derefter spillede der Kort om Nødder hele Aftenen, og Kl. ca. 22 blev der serveret kogt Torsk med Sennepssovs og Sødgrød med Øl. Julemorgen fik man det samme, men Sødgrøden blev da serveret kold med varm Øl til.

Anden Juledag kørte hele Familien ofte til Aggerø paa et flere Dages Besøg hos Husbondens Søster og Svoger. Hvis Familien var hjemme paa Gaarden, var der hele Tiden livligt Rykind af Naboer og Slægtninge. Der blev i Helligdagene kun bestilt det allermost nødvendige, og Karlen og Pigen havde i Reglen et Par Dage fri. Aftenen før Helligtrekonger blev der brændt Helligtrekongerlys, og det var Meningen, at Julen saa skulde være forbi; det trak dog ofte noget længere ud, inden man rigtig kom i Gang igen. Et gammelt Mundheld sagde: »Yw'l te Kjø:r-mes aa Ha:lhèlledaw: te Pu:sk«, men saa længe trak det dog aldrig ud.

Husbondens Fødselsdag den 11. April blev hvert Aar fejret. Gæsterne var hans Søskende og deres Ægtefæller, sommetider ogsaa nogle af Hustruens Søskende. Alle andre Fødselsdage gik fuldstændig upaagtet hen, man snakkede næppe om det. Til Børnenes Konfirmation var Fadderne inviteret, men nogen Fest blev der ikke holdt. Fødselsdagsgaver og Julegaver blev aldrig givet; til Konfirmation blev der givet en enkelt Gave, den ældste af Sønnerne fik saaledes et Lommeur, givet af Morfaderen.

Helt store Fester eller »Bøj:ler« blev holdt ved Bryllup, Barnedaab og Begravelse. I god Tid før en saadan Fest gik »æ Bemand'« rundt for at aflevere Invitationerne; det var en af Nabohusmændene, der havde dette Job, og der krævedes ingen Nødning for at faa ham til det. Han fik selvfølgelig ingen Betaling, men blev altid vel modtaget og godt beværtet, hvor han kom ind. Turen rundt

til alle de indbudte kunde derfor sommetider strække sig over flere Dage; nogle Steder var Indbydelsen kun formel og helt overflødig, f.Eks. hos Husbondens Broder og Nabo Jens Nørgaard, der kom paa Gaarden hver Dag, og selvfølgelig vidste, at han skulde med, men man kunde være sikker paa, at »æ Bemand'« ikke sprang nogen over.

Saa snart det var blevet bekendt, at en Fest skulde holdes, begyndte der at indløbe Bidrag, »Sønd'«, fra Naboer og Slægtninge. Det var Æg, Høns, Ænder, Gæs, Smør, Pølser o.s.v.; de, der afleverede Tingene, skulde selvfølgelig ind og have en Dram, en Slurk Øl, have Piben stoppet eller hvad vedkommende nu satte Pris paa. Forberedelserne begyndte flere Dage før selve Festdagen, der skulde slagtes, brygges, bages, støbes Lys. Naboernes Koner og Døtre kom for at hjælpe med ved alt dette, de fik ikke nogen Betaling herfor udover Traktementet. De mange fremmede i Gaarden, Travlheden og de mange Hjertestyrkninger, der blev skænket, bevirkede, at Feststemningen var til Stede mange Dage, før den egentlige Fest begyndte.

Der blev holdt to Bryllupper derude, nemlig den ældste Datters 15. November 1894 og en Husbestyrerindes omkring 1892. Paa selve Festdagen blev der serveret Frokost Kl. 12; lidt længere henpaa Eftermiddagen blev der spændt for Vognene; Brud og Brudgom, »æ Brøjfølk«, tog Plads i den forreste, og det lange Vogntog, »æ Brøjsko:r«, kørte ud af Gaarden mod Gjettrup Kirke. Tidligere havde der ved Bryllupper altid været Forridere, saaledes f.Eks. da Husbondfolkene blev gift i 1867, og ogsaa da de ældste af Husmoderens Søstre blev gift. Det var to Ryttere, en af Brudens og en af Brudgommens Slægt, der red ud af Gaarden mod Kirken samtidig med Vogntoget. Det gjaldt nu for disse Forridere at ride saa

hurtigt, at de kunde naa til Kirken og tilbage til Vogn-toget tre Gange, inden Vogntoget naaede Kirken.

Efter Hjemkomsten blev der ved 18-Tiden serveret Middag, der var dækket i Dagligstuen og i Storstuen. Da Middagen var indtaget, blev Storstuen ryddet fuldstændig, der blev kun en enlig Stol tilbage til »Æ Spæl:mand«, Lysestagen blev anbragt i Vindueskarmene eller hængt op paa Væggene. Fra nu af og til langt op paa Formiddagen næste Dag gik Dansen lystigt inde i Storstuen, de der ikke deltog i Dansen sad omkring Bordet i Sovekammeret og spillede Kort. De store Anstrengelser gav selvfølgelig baade Sult og Tørst, og der blev da ogsaa gentagne Gange i Løbet af Natten og Formiddagen serveret baade Mad og Drikke. Omkring Kl. 12 blev der serveret en solid Middagsmad, »aj:n Daas Oj:n«, og derpaa begyndte Gæsterne at berede sig til Hjemrejsen. De nærmeste Naboer havde dog sommetider været hjemme for at passe Kreaturerne, og vel ogsaa for at tage sig en lille Lur, det kunde de fjerntboende Gæster selvfølgelig ikke, og de maa have været godt trætte. »Aj:n Daas Oj:n« var almindeligt ved alle større Fester, og man kunde, omend sjældent, komme ud for, at der blev serveret »treddi Daas Oj:n«; de Gamle fortalte, at det var almindeligt i deres Ungdom.

Dagen efter, altsaa anden Dagen efter selve Festdagen, blev der holdt »E'terbøj:l«; til denne Fest, der begyndte med Spisning Kl. ca. 18, var først og fremmest alle Hjælperne fra Festen inviteret, Gaardens eget Personale og de nygifte vartede op. Her blev der ogsaa danset hele Natten, men der vankede dog ingen »aj:n Daas Oj:n«.

Barnedaab, »Kre:stenbassel«, blev fejret efter samme Program og med lige saa mange Gæster som Bryllup; de sidste 3 Gange, der blev holdt Barnedaab derude, gik det

dog, som tidligere nævnt, meget stilsfærdigt til. Til Begravelse kom Gæsterne Kl. 12, et Par Timer senere samledes man i Storstuen, hvor Kisten stod; der blev bedt en Bøn og sunget en Salme, og hvis der var skrevet Mindeord over den Døde, »Ligvers« blev de læst op af Degnen. Alt dette hed: »Aa sjøng æ Lig' ukhd«. Nu blev Kisten baaret ud til den ventende Vogn og saa kørte Ligtoget, »æ Ligsko:r« ud ad Vejen til Gjettrup Kirke, med de seks Bærere gaaende bag efter Ligvognen. Nogle Steder i Sognet blev der foran Ligvognen baaret to Lys; ved Ankomsten til Kirken blev de stillet op paa Alteret og tændt, og de blev herefter tændt ved hver Gudstjeneste, indtil de var brændt ned.

Ved de tre Begravelser i 1882, 1884 og 1897 blev der ikke serveret »aj:n Daas Oj:n«, men dette skete ofte andre Steder i Sognet. Der blev heller ikke danset; de ældre fik Tiden til at gaa med Kortspil og de unge kunne sommetider finde paa at lege Sangleg.

Til alle Fester med Dans, »Dan:sboj:ler« hørte jo en Spillemand. Det var ofte den tidligere nævnte Nabohusmand, »Be'te Mø'ler«, men hans Repertoire var ikke stort. Til Høstgilder og mindre Fester gik det an, men naar der rigtig skulde festes og danses, sendte man Bud efter Murer Niels Kræn (Bajads) af Ydby. Han var en virkelig fin Musiker, spillede ikke blot Violin, men ogsaa Blæseinstrumenter. Han kom tidligt om Formiddagen før de andre Gæster, der blev sat en Udkikspost i Indkørslen til Gaarden, og hver Gang en Vogn med Gæster var i Sigte, kom Spillemanden ud foran Yderdøren og blæste et Stykke til Velkomst. Som hans Tilnavn antyder, var han altid fuld af Løjer og noget af en Akrobat; hvis Stemningen i Storstuen om Morgenen eller op ad Formiddagen var blevet lidt sløj, var han Mand for at sætte

den op igen. Han vendte Mølle, stod paa Hovedet, gik paa Hænder og sommetider tog han selv Del i Dansen med en Pige i Favnen, alt imens han trakterede Violinen bag hendes Ryg.

Om Spillemandens Repertoire faar vi Besked gennem et haandskrevet Nodehefte, der har tilhørt en anden Spillemand, Gaardejer Jens Christensen, Helligsø (1833–1918), gift med en Søster til nævnte Niels Kræn og Fader til Ane Nikoline Jensen (Se Slægtshistorien). I dette Nodehefte finder vi: Vals, Hamborgervals og Tyrolervals, Totur, Tretur og en enkelt Tolvtur, Polka, Rheinländer-Polka og Mazurka-Polka, Mazurka, Galop, Galopade, Tyroler-Hopsa, Skottisch, Kontradans og Kvadrille. Der findes ca. 50 Valse, ca. 25 Hamborgervalse, 15 Polkaer og 10 Mazurkaer; af de andre nævnte Danse findes kun en enkelt eller nogle faa Stykker. Sandsynligvis har hans Repertoire været betydeligt større end det her nævnte, de gamle Spillemænd skulde jo helst kunne deres Melodier udenad; det kunde ogsaa være nødvendigt, naar der skulde danses en 12–16 Timer i Træk.

Fortsættes.

Fra Vust sogn i svundne tider

Af JENS ROLIGHED

PÅ ET GEOLOGISK KORT ser man, at Vust forhen har været en af de nordjyske øer, der forlængst er kommet med i Den nørrejske Ø, og i ølisten til kong Valdemar Sejrs jordebog 1231 nævnes Vust som en ø, hvorpå der var et kongeligt hus. Vust er et af de sogne, der strækker sig fra hav til fjord, eller det nåede forhen i syd hen til Bygholm Vejle, der efter 1861 er blevet inddæmmet, en del af vejen er Lund Fjord, der nu ligger som en sø vest for Vust by.

Om oldtidsbebyggelse vidner fundene i strandgrusaflejringer af knogler af heste og tamokser af de racer, der anvendtes i bronzealderen. Og minder fra tiden er de 18 gravhøje og en 60 meter lang række af oprejste sten, der udgår fra en af disse høje. Ved Ellidsbøl er der en ødelagt langdysse samt en runddysse, og den mærkelige Troldsting-boplads strækker sig ind i sognet.

I egnen har man tænkt sig, at navnet Vust havde noget med vadested eller det våde at gøre. Skulle man over til nabosognet mod vest, kørte man efter mærker gennem det lavvandede sted, hvor vandet dog til tider kunne stige, så det gik ind i vognen. Vovud eller vuust sagde man, når man kørte gennem fjordvandet for at nå land på den

modsatte side og sagde så: Kør op eller Kærup, når man skulle køre i land, således skulle de to bynavne være fremkommet. 1231 skreves ønavnet Vrst, i 1465 er det forandret til Wost, og nyere sproglige undersøgelser giver til resultat, at Vust kan være: »fugtigt område«.

»A er fra U.st«, siger de indfødte og udtaler ikke ordet med V, men de synes at bøde på det, når de kommer til nabobyen Ullerup, som de udtaler Vullerup. En skelsten stod forhen ved den gamle kongevej, der gik 300 meter længere nordpaa end nuværende hovedvej 11; stenen havde plads, hvor kongevejen gik ind i Vust sogn i nærheden af, hvor Svånborgvejen (Svanborgvejen) og Sekkelund-søvejen gik fra kongevejen. Skelstenens indskrift var Vuust, i ældre tider gik fjorden ved højvande helt op til kongevejen, men stenen er nu flyttet hen til vejen, der ved Mosehuset mellem Bolbjergvej (Prinsensvej) og Mølbæk går fra hovedvejen. Da Thisted-Fjerritslev jernbane i 1904 åbnedes, stod også Vust st. med bogstaverne: Vuust, vel for at give navnet den rette klang, så det ikke blev udtalt som vust, der jo er jysk udtryk for noget spiseligt.

Af andre navne kan nævnes Blegsted, hvis forled nok kommer af blik eller glimt. Det skal have været en gård, hvor de i sin tid havde 8 spand heste; men sandflugten dækkede markerne til. Engang under en storm blæste så meget sand bort, at der afdækkedes sten, der viste, hvor gårdens bygninger tidligere har ligget. Blegsted, hvortil hørte store områder ved Bolbjerg, var forhen fæstegård under Kjølbygård i Thy. Vest for Blegsted ligger Skrandelborg Mark.

Fra den senere middelalder stammer bynavnet Ellidsbøl. Første led i ordet er vel personnavnet Elef (norsk: Eilif), og sidste led har tilknytning til bosted. Vust Rimme har navn efter omgivelserne. Fjordrimme er randen,

hvortil vandet i fjorden når ved jævn vandstand. En rimme er en lang, bred vold af sand eller sten og kan også betegne blitbakker eller bølgeformige forhøjninger. Nogle huse hedder Sylt, de ligger på fugtig grund ved stranden. I nærheden deraf træffer man Gammel Æst, der er betegnelse for enden af en mark.

Sognet består desuden af Holme, Kæret, Pokær, Brødløs, Gisholm, Rugholm, Rykind, Svanborg Mark, Stenbjerg, Rånkholm, Barkær, Bredkær og Røges Bakker. Af gårde kan nævnes: Mølbæk, Ny Rykind, Kirkensgård, Nørhave, Sønderhave, Mosegård, Nørregård, Østergård, Vestergård, Fjordgård, Toftegård, Mellegård, Smedegård, Møllegård og Gisholm, der blev kaldt således i 1918 efter arealet Gisholm nord for Mosegård. Men gården hed fra gammel tid Steergård og lå lige syd for »Steer«, som er den toft, der går nordpå ved vestsiden af Rankvejen til Lyngbroeng.

Det vrimler med bakker i Vust sogn. En stor part af bakkerne er siden 1906 dækket af statens plantage, før den tid var de i privat eje, og flere blev dyrket. Fra området øst for Troldsting kan nævnes: »Stolbak«, »Jordfaldsbak«, »Knoldtag«, »Halvsand«, »Mannebak«, »Kjålbak«, »Knapmagerhøj«, »Harkensbak«, »Jørgen Havensbak«, »Gajsebak«, »Rørhulbak«, »Ilderbak«, »Ragebak«, »Rallebak«, »Hvidebak«, »Øster Storbak«, »Korbenshøj«, »Horsbjerg«, »Stuen«, »Valbjerg Sande« og »Bremsbak«, hvor heste og kreaturer søgte op, når bremserne var efter dem. Endvidere kan der fra Blegstedegnen nævnes »Vrånbak«, »Møngsten« (Møddingsten), »Kirkebak« og »Hykkit Sande«, hvor der kunne slås hø. Og i Holme findes »Trindholm Banke«.

Før plantningen var der en vældig udsigt fra de mange bakker. På Troldsting kunne man således i sin tid tælle 17 kirker.

Af sige eller sletter kan nævnes Bolbjerg Sig, Valbjerg Rende, Buløs Hul, Hulvejen, Mærskan, Tranebær Sig, Omflydt Land, Drøvten, Hugormkær, Gråkær Hale, Bredkær og Stråkær.

Der er også et par søer: Sekkelund Sø og Madsskelumskær Dam i Barkær. Ligeså er der et par vandløb: Åen forbi M. Baks Vestergaard hedder »Stranden«, et andet snoende vandløb kaldes »Ålepyt«, og vandløbet fra Sekkelund Sø mod Lundfjord hedder »Sigenså«.

Ved Sylt ligger en ø, der er kaldt Mølleøen, senere, da hættemåger tog den i besiddelse, kaldtes den Mågeøen. Her var der en mølle, der pumpede vandet ud i kanalen, der fra fjorden gik til Mølbæk. De folk, der boede på øen, passede møllen. De sejlede til land, hver gang de skulle hente mælk, eller når de manglede varer fra butikken. Langs kanalen var der en sanddæmning, hvorpå der kunne bjærges hø. Fra Sylt og over til Kærup Holme var der udtørret, og der var plantet græs. Men ved det store dæmningsbrud 1874 blev græsarealet oversvømmet, og vandet gik helt ind til haverne i Sylt og ind i laderne i Holme.

Flere steder i kommunen var der »fælle« (fællig), hvor man frit kunne hente materiale til eget forbrug. I Ellidsbøl kunne man hente rødder, og i Sylt kunne der fås blåler; man lavede deraf sten, som især anvendtes til vægge ved skillerum, ligesom man også brugte ler at mure med. Rør bjærgedes efter kornhøst til foderbrug og skares i hakkelse til heste og kreaturer. Noget af rørene brugtes til tag og høstede om vinteren på is, når bladene var borte. I nyere tid blev en del rør benyttet til loft og vægge og sendtes til en rørvævsfabrik i Løgstør.

Det største fælle var det ca. 600 tdr. land store lyng- og klitareal ud mod havsiden. Før plantningen blev folk

budet til at gå i klitten og skære de største brinker ned, ligesom de skulle rykke klittag op og plante på de steder, hvor sandfoget var værst til at sætte ind. Ved en sådan lejlighed tog deltagerne ind på Knapmagergård; der kunne købes adskillige ting – også af de varer, der havde den virkning på en og anden, at han døjede med at gå oprejst hjem.

I det store fælle hentede man lyng til brændsel og til kreaturer, når der var lidt af foder. Der var jo vel private områder, hvor der kunne købes et læs lyng; men det kostede jo penge, og det var ikke alle, der var så heldige, at de kunne få Niels Nesager til at læsse lynglæsset, det var han »en knag« til, et læs var jo et læs, og han kunne præstere at lægge det i ét læs, der var almindeligt til syv læs.

Om sommeren kom såvel kreaturer som får ud på de store vidder. Hjorddrengene fra Vust havde mange lange dage herude; der kunne være fåreflokke på 30–40 stykker fra hvert hjem. Nogle måtte blive ude ved fårene, til de lagde sig om aftenen, og så gjaldt det om at komme derud om morgenen, før dyrene nåede hen til kornet. En og anden af dem, hvis hjem var nærmest, tog fårene med om aftenen. Hyrden spejdede så efter, om der var hængt en trøje op på muren derhjemme, det var det længe ventede signal til opbrud.

Ogsaa kreaturer passede hjorddrengene derude; det hed sig, at dyrene var slemme til »at strångle rundt«, men nogle hjorddrengene kom alligevel en tur hjem om middagen. En pind fungerede som solur, og når der om aftenen var en håndsbred to gange mellem solen og jorden, måtte der brydes op, så rinkedes tøjrene, og kreaturerne fæstedes ude i lyngen, hvor der ingen sandtidser var, de kunne snøres fast ved. Så gik det hjemad i susende

fart, den vej, der på henturen krævede mindst to timer, klarede om aftenen på en halv snes minutter.

Hjorddrene kunne godt have muntre oplevelser ude i klitstrækningerne nær ved Valbjerg. De blev så fortlige med hver tue, hver lavning og brink, og hver plet havde sit navn. Der var »Øster- og Vester Stenbjerg«, der var adskilt ved »Sånen«. Så var der »Stenbjerghul«, i det lave dér holdt hugormene til i snesevis, og for at en dreng kunne vove sig derhen, måtte han først smide en plejlsagvol hen mod dyrene, så forsvandt de i jorden. En adspredelse var det, når der kom lyngslåere derude ved havet. To karle og to piger kom engang til Valbjerg i den anledning; de havde et stort tæppe med, og det hittede karlene på at svøbe de to piger ind i, så der var en stor bylt med hoved og fødder ved hver ende; de lod dem så trimle således ned ad Valbjerg.

»Nordenvind og søndensol det er hyrdens lyw« (lyst), sagde man i sognet. Det gik bedst i godtvejr. Så hændte det, at store bror løb fra en mindre purk, der råbte: »Bi mæ! bi mæ!« – »Bi! bi! – bi vil stik!« lød svaret, og så gik turen i det varme vejr ned til Valbjerg Rende, der var det altid så pynteligt med blomster: djævelsbid og ranunkel, der var også de mere sjældne: smalbladet klokke og klokke-ensian, og her kunne der altid fås en slurk vand fra den lille bæk, der forsvandt i jorden henne i Bodilshul.

Det vidtstrakte Vust sogn (3010 ha) har gennem tiderne været tyndt befolket. I 1801 var indbyggerantallet 260, 1901 var der 326 indbyggere, der boede i 67 gårde og huse, og ved folketællingen 1955 var folketallet på 280 indbyggere. At folketallet er blevet mindre nu, skyldes her som andre steder vandringen fra land til by og de moderne maskiner, der har overflødiggjort større folkehold på landejendommene.

Det har heddet sig, at vustboerne var særlig velhavende: Gud fri os fra et år, de ikke tjener penge der! Vustboerne har pengene, hedder det, thorupboerne har stadsen, og klimboerne har de mange fattige! I en lang årrække var Vust kommunes skatteprocent ikke over 3,1 %, og i længst forsvunden tid skal forholdene et år have været således i kommunen, at en mand var inde på, da avlen var slået fejl: »I år er det ikj mæ, der skal å med penge, da skal a minte ha'!« Når det gik så nogenlunde godt økonomisk, har man villet påstå, at det var en stor fordel at bo i passende afstand fra såvel Thisted som Fjerritslev, man holdt pengene inde, og derhjemme passede man på, at intet gik til spilde. Det hed sig, at »når en u.stbo tænd si pib i vejster end o byen, så brugt de den samm swavlstik te å tænd dje piber ved, hiele vejen, li. te øster end o byen«.

I Vust har befolkningen gennem flere slægtled været under påvirkning af en rig åndelig vækkelse. Midt i det 18. århundrede var der en stærk pietetisk bevægelse, og da pastor P. Rønne i 1867 afløste den rationalistiske pastor Kofoed som sognepræst i Thorup, Klim og Vust, førte hans lyse og varme forkyndelse til, at der opblomstrede et rigt folkeligt og kristeligt åndsliv. Det gav anledning til, at man i Vust i 1869 begyndte en friskole i N. Thorhauges sovekammer. Der begyndtes med 13 elever; og skolen har nu stor tilslutning, idet der i flere år ikke har været nogen kommuneskole i sognet.

I en bog »Tre gennembrudsmænd«, der udkom 1905, fortælles om Thomas Nielsen fra Vust, der var lærer i Tømmerby og siden i Vangen ved Frederikshavn, hvor han var med i en rig åndelig bevægelse. Han har skrevet flere digte fra Vust, bl.a. et digt om hjemmet »Svanborg«, hvori det hedder i et vers:

Det lille hus er ikke mer,
 hvor jeg fik lært at stave,
 lavt var dets tag, dets væg var ler,
 og der var ingen have.
 Lyngblomsten smykkede hver plet,
 gav simpel kost til fåret,
 mens bien fløj derfra så let
 med honningmad om låret.

Vust fik sin kirke i den romanske tid o. 1100–1250. I modsætning til det mest almindelige, at tårnets og kirkeskibets gavle vender i vest-øst, vender Vust kirketårns gavle i nord-syd, modsat kirkeskibets gavle. Dette har givet anledning til sagnet om, at kæmpen, der byggede Vust kirke, også byggede Tømmerby kirke. Da han var færdig, så han over til Vust kirke og opdagede da, at tårnet vendte avet på den. Så blev han så vred og tog en ualmindelig stor sten og kylede den over fjorden for at slå tårnet ned, men han ramte ikke. Stenen faldt ned »et stød« derfra, og man kan se mærker af hans fingre i stenen endnu. Når tårnets tag vender modsat kirketaget, siges der i Han herred, at kirken ligger til grænse – måske er der tænkt på, at der ikke er så langt til Hannæs. I Østerild vender tårntaget ligeledes modsat kirketaget, dér er jo heller ikke langt til grænsen mellem Thy og Hannæs.

Til det, der går sagn om, hører også, at det var ved den smalle landtange mellem fjorden ved Vust og havet nær Bolbjerg, at Harald Hårderåde fra Norge slæbte skibene over land og sejlede bort, da Svend Estridsen kom sejlende østfra i Limfjorden og ville fange ham.

Det var også i Vust, der var en kong Barre. Han boede på det højtliggende Barre og sejlede ud på røvertog. Når han kom hjem, sejlede han hen for at lande øst for Bolbjerg og Valbjerg; dér var læ og god lejlighed til at komme i land med ladningen. Det hedder sig, at der har

stået en kamp på Barre mellem kong Barre og en anden konge. Barre dræbtes på stedet og begravedes i »kong Barres grav«, hvori der foruden kongen ligger mange guld- og sølvsager, blandt andet også kongens krone. Seks lig er gravet op på stedet, men er lagt ned igen; der neden under ligger så kongen. Kong Barres grav vistes ved en vældig langdysse; men stenene derfra blev brugt til jernbanebroen vest for Vust et par år efter århundredskiftet.

Et vandresagn er også kommet til Vust og fortæller måske om noget tragisk, der har sin oprindelse fra en mørk fortid: Da pesten rasede i Vust, troede folk, at der skulle gå en hævn over sognet, og så søgte man råd herfor. Svaret lød, at sygdommen kunne ikke stilles, uden at et barn blev begravet levende. Så skulle der have været kastet lod om, hvem der skulle levere barnet. Men så underkøbte de et fattigt barn til det. Det blev sat ned i graven med en mellemmad i hånden, og så begyndte de at kaste jord på det. Så sagde barnet: »I kaster snavs på mit smørrebrød!« Det var det sidste, de hørte fra det. Sagnet er fortalt til Evald Tang Kristensen af den gamle Ane Bolette fra Imer i Klim.

Samme kvinde har fortalt: I Jens Andersens gård i Vust var der et hul i et sengekammer, som aldrig kunne blive fyldt. De kom deres fejelse ned i det hul al den tid, Ane Bolette kunne huske. Der var blevet én nedmanet i hullet.

Fra Madsskellumskær Dam i Barkjær fortælles der, at nogle kunne træffe at se tre skikkelser sidde om aftenen på den nordre side af dammen. Man sagde, det var en kræmmer, der sad imellem to karle, som havde undlivet ham der på den plads.

Således er der mangfoldige steder i Vust, hvortil der knytter sig sagn. Og vest for Vust ligger Amkjær Eng.

Den har navn efter »Kong Amkjær«, som skal ligge begravet i Amkjær Høj nær ved Horsbjerg. Højen ansås da også for fredhellig og måtte ikke udgraves.

Troldsting, hvis østlige del ligger i Vust sogn, er et bakket og sandet terræn med flere store sten, og det er sikkert stedets natur, der har givet anledning til navnet, et sted, hvor troldene holdt ting; for menneskers tingsted var på en mere centralt beliggende plads. Men en fra egnen har fortalt et sagn om Troldsting og den store sten »Larses Muldkar«: »Når man i gamle dage skødede ejendom til én, tog man en håndfuld muld og kastede i skødet på den, som købte den. På Troldsting i Vust har der været tingsted, og stenen har været benyttet til mulden, som anvendtes ved sådanne lejligheder«.

Disse sagn kan give et lille indblik i, hvad der i Vust sogn er blevet fortalt fra slægt til slægt, og hvad man har drøftet, når man i de lange vinteraftener søgte sammen i hjemmene.



Af en gammel Thybodegns optegnelser

Ved EJNAR N. NEDERGAARD

LAUST NIKOLAJ BERTELSEN blev født d. 22. december 1830 i Vestervig sogn, og med undtagelse af den tid, han aftjente sin værnepligt i København og i Slesvig, og de 2 aar, han læste paa seminariet i Ranum, levede og virkede han i Thy indtil 1906, saa det kan vist uden overdrivelse siges, at han havde visse forudsætninger for at kende baade Thy og thyboerne indenfor dette lange tidsrum.

Skønt han altsaa kom til verden »æ Aw'ten fa:r bette Ywlaw'ten«, blev han ikke modtaget som nogen julegave, men tværtimod som noget absolut uønsket af alle, der var impliceret i hans tilblivelse. Da hans mo'r efter fødslen fik ham præsenteret af jordemoderen,

greb hun ham og kylede ham ned i fodenden af sengen – hvad der nær havde kostet hende livet, idet anstrengelsen herved foraarsagede en voldsom blødning, som det dog lykkedes jordmoderen at faa standset i tide.

Aarsagen til denne voldsomme »velkomst« kan maaske have været en slags vildelse, men den egentlige aarsag var vel nok, at hans mo'r følte sig svigtet af baade Gud og mennesker og ikke anede, hvordan hun skulde klare fremtiden, naar hun nu ogsaa havde et barn at forsørge.

Forhistorien var den ikke ukendte, men alle dage lige tragiske: Moderen tjente paa Vestervig Kloster Overgaard, hvor hun blev kæreste med en ung karl, Bertel Jensen, og saa gik det, som det saa ofte gør. Karlen ønskede, at de skulde gifte sig; men da ingen af dem ejede saa meget som salt til et æg, maatte det udsættes, og derfor skaffede han hende husly hos sin moder, der havde en lille ejendom i Trankjær til et par køer. Denne moder synes at have været en noksaa dominerende madame, som i nogen maade dyrkede den Gud Mammon. Hendes første mand døde forholdsvis tidligt fra hende og 4 børn; men da det heller ikke dengang var godt for et menneske at være ene, tilbød hun sig (+ ejendommen ikke at forglemme) til en ca. 20 aar yngre mand, som gik ind paa »handelen«, bl.a. fordi han absolut intet ejede. Han synes at have været en rar og hjælpsom mand, som stort set maatte rette sig efter sin gamle kone, men som evnede i nogen maade at afbøde hendes haardhjertethed. Det klarede han i en snes aar; men saa tog han sit eget liv.

Den vordende bedstemoder saa med megen uvilje paa sin søns kæreste, fordi hun var saa fattig og derfor ikke god nok til hendes yngste søn og øjesten, selv om han var ca. lige saa fattig som pigen. Hun forhindrede til enhver tid de unge i at komme sammen og snakke og prædikede saa længe for sønnen, at han svigtede sin besvangrede kæreste og kort efter indledte et forhold til en anden pige, som ejede en lille smule mere end ingenting, og det var det, der betød noget i den gamles øjne. Mærkeligt nok viste samme Bertel sig alligevel at være en ret dygtig, opfindsom og initiativrig mand, som ret hurtigt evnede at skaffe sig indtægter af forskellig art, indtil han i 1842 købte vraget af et strandet skib. Ved bjærgningen af dette kom han til skade og køde kort efter, kun 32 aar gammel.

Paa baggrund af alt dette er det klart, at den unge mo'rs stilling var saa tragisk og fortvivlet som overhovedet tænkeligt, saa det kan

ikke undre, at hun paa det stadium har ønsket, at baade hun selv og barnet maatte dø.

Imidlertid blev barnet døbt og fik i daaben navnet Laust Nikolaj Bertelsen. Fornavnene fik han efter sin morfar, der hed Laust Nielsen, men som mo'ren faktisk aldrig havde kendt; thi da hun var et par aar gammel, blev han udkommanderet som soldat i krigen 1807–14 og forsvandt sporløst i »Det Holstenske«.

Bedstemoderen ønskede naturligvis hurtigst muligt at komme af med dem begge, saa da der var gaaet en 4–5 maaneder, maatte mo'ren igen tage plads som tjenestepige, og barnet blev sat i pleje hos nogle fattige folk, som begge gik paa arbejde og lod det spæde barn passe sig selv hele dagen.

Det gik et aars tid indtil en dag, da der tilfældigvis kom en noget bedugget handelsmand ind i huset og saa barnet ligge der og sutte paa en brødskorpe, midt i al sin urenlighed. Synet heraf chokerede ham saa meget, at han straks gik til plejefaderen (bedstemoderens mand) og sagde, at saafremt de ikke tog sig af drengen med det samme, var han nødt til at melde det til øvrigheden – ellers laa barnet og kreperede inden længe.

For en gangs skyld satte saa plejefaderen sin gamle kone stolen for døren og fik ført igennem, at de tog drengen til sig og beholdt ham i 16 aar. Kun eengang i denne periode, da Laust var ca. 8 aar, forsøgte hans farmor at slippe af med ham igen, fordi hun intet vederlag fik for at ha' ham. Hun tog ham ved haanden og traskede den lange vej fra Vestervig til Hundborg, hvor Laust's mo'r dengang boede i en lille hytte. Hun var paa arbejde, saa de kunde ikke komme ind i huset; men farmo'ren efterlod drengen hos nogle naboer og vandrede hjem igen. – Paa det tidspunkt havde mo'ren mere end nok at gøre med at klare sig selv, saa det var noget af en ulykke for hende, at hun nu ogsaa skulle skaffe føde og klæder til drengen; men heldigvis for dem begge varede det ikke saa længe. Bedstemoderen havde nemlig glemt at ordne flytningen med skolemyndighederne, som derfor greb ind og sendte drengen tilbage til Vestervig, og for at være paa den sikre side lejede de en mand til at følge ham tilbage og aflevere ham paa rette sted.

Her blev han budt hjertelig velkommen af plejefaderen, og saa maatte bedstemoderen bide i det sure æble og beholde ham »uden vederlag«. – Man skulde ellers synes, at det maatte være hendes egen kære søn, der var pligtig til at betale alimentationsbidrag; men

saadan var det altsaa ikke dengang, og den gamle kvinde kunde aabenbart aldrig »tilgive« Laust's mo'r, at hun havde »forført« hendes søn. – Paa den maade kan man jo stille tingene paa hovedet, naar det passer i ens kram, og ens sind er tilstrækkelig haardt og ufølsomt.

At blive opdraget af sine bedsteforældre som enebarn er som bekendt sjældent godt. Det bevirker ofte, at barnet bliver selvoptaget, »pjevset« og faar tilpasningsvanskeligheder, naar det kommer i skole. Saadan gik det vist ogsaa i nogen maade for Laust, selv om han efter tidens skik blev opdraget i tugt og Herrens formaning. – Mærkeligt nok gav hans bedstemor ham en ret god behandling til trods for, at hun havde gjort alt muligt for at slippe af med ham. – Herom skriver han selv:

»Min Farmoder var vel ikke saa overdreven kærlig mod mig; men hun plejede mig godt; medens man sagde om hendes Mand, at han forkælede mig, hvad der dog ikke gik videre, end at han under min Opvækst godt kunde tildele mig en følelig Tugtelse selv for en mindre Forseelse. Han var ellers saa god en Fader og forstandig Opdrager, som han efter sin Evne og sit noget lunefulde Sindelag kunde være, og han var altid rede til at tage mig i Forsvar, naar andre vilde volde mig Fortræd«.

Selve hjemmet var naturligvis fattigt og primitivt; men sult eller egentlig nød var der ikke tale om, saa efter datidens forhold var det ikke af de ringeste. – Landet var jo som helhed uhyre fattigt, maalt med nutidens maalestok.

Kontante penge var selvsagt en stor mangelvare, eller maaske nærmere noget helligt, som man nødigt gav fra sig, hvis man ikke var tvungen til det. Derfor var det en herlighed for Laust, da hans plejefader engang kom hjem fra Holstebro og forærede ham en tavle og en griffel. Herom skriver han:

»Dette var det første, jeg kan mindes, at jeg havde Ejendomsret over. Jeg havde dengang ikke begyndt at gaa i Skole, men Tavlen og Griffelen var mit kæreste Legetøj; dem nyttede jeg med Flid. Min Plejefader havde ikke

drevet det vidt i Skrivekunsten; han kunde dog skrive Bogstaverne, og jeg stræbte det bedste, jeg kunde, at gøre ham dem efter. Jeg prøvede ogsaa paa at efterligne de trykte Bogstaver, naar jeg fandt nogle store, snørklede Bogstaver i en Bog«.

Da tidens fylde var inde, fulgte bedstemoderen ham og hans overmalede tavle til skole og præsenterede stolt begge dele for læreren. Det var jo meget godt; men ellers var den første skoletid alt andet end behagelig for ham, bl.a. fordi han var »enebarn« og »uægte« og derfor en taknemlig skydeskive for de andre børn. Han »vandede mange høns« i den første tid; men efterhaanden gik det bedre, fordi han havde let ved at lære og gerne vilde lære noget.

Skolen var saa fin, at den havde egennavn. Den hed »Lindhalsminde«, og læreren (deggen) hed Søren Nielsen Vorde, som skal have været en ret dygtig lærer; men herom senere.

Om undervisningen og hans oplevelser i skolen hedder det i hans optegnelser:

»I Skolen brugtes paa den Tid den saakaldte indbyrdes Undervisning, saa vi havde vore Numre, som var malede øverst paa Væggene Skolestuen rundt, mit var Nr. 17. Ved Stave- og Læseøvelserne var de mindste af os inddelt i smaa Hold paa 2-3 i hvert; med en af de ældste i Klassen som Bihjælper blev vi stillet op ved Tabellerne (alt læsestof fremstilledes paa store, trykte »tabeller«, der blev klæbet paa papskiver), der hang paa Væggene. Saa snart vi blev kaldt ind, stillede vi os under vort Nummer, medens Lærerne inddelte os og forsynede Bihjælperne med deres Skilt og Pegepind – en Kæp paa henvend en Alens Længde og tilspidset i den ene Ende – Skiltet bar de paa Brystet som Tegn paa deres Stilling i dette lille Børnesamfund. Saa snart Lærernes Pibe lød, maatte vi indtage vor Plads ved Tabellerne. Saa var det en Dag, at det Hold, hvortil jeg hørte, skulle have en Dreng ved Navn Andreas til Bihjælper, at jeg gav mig til at græde. Straks kom gamle

Vorde og spurgte mig, hvad jeg græd for. Det varede noget, før jeg med Stammen og Graadhik fik sagt: »De er for de, te Andreas skal være vor Bihjælper«.

Da tog den gamle Degn mig ved Haanden og førte mig ud i Gangen, og da han havde lukket Døren efter os, holdt jeg op med at græde i Forventning om, hvad der vilde ske, men der skete ikke andet, end at han hviskede mig i Øret: »Du fejler ikke andet, end at du er forkælet af din Bedstefader«.

Dette var dog et Fejlsyn af den gamle; thi Andreas var virkelig en slem Dreng, og især var han slem imod mig, for jeg kunde læse og stave maaske næsten lige saa godt som han selv; derfor drillede han mig med, at han paa-stod, han ikke kunde høre, hvad jeg læste eller sagde, og jeg maatte saa staa og gentage og gentage det, skønt jeg vidste, at jeg havde læst rigtigt. Dette gjorde mig forknyt og trodsig, saa jeg hverken kunde det ene eller det andet, fordi Graaden truede med at bryde frem; saa slog han mig over Fingrene med Pegestokken (Ifølge reglementet maatte han naturligvis ikke slaa, men kun bruge ordene: »Se paa tabellen!« – »Godt!« – »Fejl!« – »Om igen!«) Min Anklage den omtalte Dag hjalp dog saa meget, at Andreas kom under strengere Tilsyn, saa han turde ikke mere være saa slem.

I Skolen var der et Par lange smalle Borde, som vi kaldte Sandbordene. Pladen kunde vel være 7 a 8 Tommer bred med en ophøjet Liste paa hver Kant. Paa dette Bord blev der lagt et Lag ikke for tørt Sand, som blev jævnet ud med et lille Bræt med Haandtag paa, det lignede de smaa Pudsebrætter, som Murerne bruger, og var akkurat saa langt, at det med Magelighed kunde trækkes mellem de to Lister, hvormed Yderkanterne af Bordene var forsynede.

Ved et saadant Bord sad vi Smaabørn, naar vi skulde

foretage de første Skriveøvelser. Med en lille Pind paa Længde med et Penneskæft og nok saa tyk skrev vi i Sandet, naar Bihjælperen var kørt forbi os med Brættet og derved jævnet Sandet for os. Bihjælperen eller en af Lærerne hjalp os i Førstningen ved at tage fat med og føre Pennen, indtil vi selv næmmede Kunsten. Under hver Ende af Bordene var der en Skuffe, hvori Sandet opbevarede, og tæt ved hver Ende af Bordpladen var der en Tværspalte, hvorigennem det overflødige Sand drysede ned i Skuffen, naar det blev trukket med af Brættet.

Ikke langt fra mine Plejeforældres Hus boede en Mand, som hed Mads Fisker; han havde en Søn, som var jævnaldrende med mig. Vi fulgtes for det meste ad til og fra Skolen og sad ved Siden af hinanden ved Sandbordet; men jeg var ham overlegen i Skrivekunsten. En dag, som vi saaledes sad og skrev i Sand, snappede han min Pind fra mig, i det Øjeblik Bihjælperen var kørt forbi os med sit Bræt og havde udslettet det, vi havde skrevet, saa at vi kunde begynde at skrive paany. Jeg blev vred og bad ham om min Pind; tage den fra ham med Magt kunde jeg ikke, for han var større og stærkere end jeg, og da jeg nødig vilde have den Skam, at jeg ingen Ting havde at vise Læreren, naar han kom for at se til os, saa blev jeg arrig og greb fat med mine Tænder i hans tykke Kind, saa han skreg og smed Pinden hen til mig; den greb jeg i en Fart og klemte paa med at skrive, som det var Livet om at gøre. Imidlertid kom Hjælperlæreren og spurgte, hvorfor Niels Jakob skreg? Og da denne saa fortalte, hvad jeg havde gjort og viste frem det ublodige Mærke paa Kinden, saa fik jeg et Par Dask om Hovedet af en Bog, som Læreren havde i Haanden. Der kom dog et Efterspil, thi da vi to slemme Drengene kom hjem om Aftenen, mødte straks efter Mads Fisker hos min Plejefa'r

og fortalte, at jeg havde, som han udtrykte sig, »bjedt æ hal Kjæv a Niels Jakob!«

Jeg maatte jo i Forhør og fortælle, hvordan det var gaaet til. Min Plejefa'r mente dog, at det gik vel ikke saa haardt til, som M. F. havde fremstillet det i sin Vrede; men jeg fik selvfølgelig Tilhold om at lade være at bide Folk, og dette har jeg ogsaa siden holdt mig efterrettelig. Men værre blev det næste Dag, da jeg kom i Skole igen, for Faderen havde ogsaa klaget til Lærerne, og da Hjælpelæreren vidste, hvordan det var gaaet til, saa kunde han jo til Dels sande Faderens Ord, som ogsaa her havde fremstillet Sagen meget værre end den i Virkeligheden var. Nok om det, jeg maatte frem og i Klassens Paasyn straffes med Riset, mens min gruelige Gerning blev fremstillet for Børnene til Skræk og Advarsel. Det irriterede Lærerne, at de ikke kunde faa mig til at græde, saa af den Grund faldt Slagene maaske tungere og talrigere, end de ellers vilde have gjort. Hvordan jeg denne Gang kunde være saa haard, er noget gaadefuldt for mig, da jeg ellers ikke havde langt til Vand.

Jeg kan ikke mindes, at jeg har faaet Prygl i Skolen uden denne Gang«.

At han ellers klarede sig godt i skolen, er der vist ingen tvivl om; men i Bircks bibelhistorie fandt han sit Waterloo, og det var vel godt det samme; ellers var han nok blevet for høj i hatten. Han fortsætter:

»Mine Lektier til Skolen havde jeg let ved at lære; selv den lange Anmærkning i ottende Kapitel i Balles Lærebog: Paa Sottesengen levnes kun liden Tid osv. kunde jeg udenad hvert Ord. Min gamle Lærer, Vorde, satte mig en Gang paa Prøve overfor min Plejefa'r og nogle flere, som arbejdede ved Skolen og var kaldt ind i Skolestuen for at være Vidne til min Dygtighed; de hørte saa paa, at jeg

ramsede hele dette lange Stykke op, og jeg klarede det straalende. Med ikke lille Selvtilfredshed modtog jeg mine Tilhøreres Ros. – Dog var der et Stykke i Bircks Bibelhistorie, som gik mig paa. Stykket havde til Overskrift: »Jesu Lærdomme«. Dette Stykke sad jeg over en hel Eftermiddag derhjemme, og saa vidt jeg mindes fyldte Stykket ikke over to Trediedele af en Side i denne lille Bog, og var altsaa ikke nær saa lang som det lange Stykke i Balles Lærebog, som jeg ramsede saa dygtigt op i Skolen. Her sad jeg og læste og læste, tyggede og tyggede det om og om igen, fik Skænd og haarde Ord, saa jeg græd og græd, og det fik ingen Ende. Tilsidst satte jeg mig nede paa en Tvertremme under Bordenden for at have Ro; men mit Sind var kommen saa stærkt i Oprør, at det var mig umuligt at samle mine Tanker. Endelig kom min Plejefader ind, og ude af sig selv af Vrede trak han mig frem fra mit lave Sæde, greb sin knortede Stok og gav mig nogle vældige Rap over Rygstykkerne, saa Kæppen sprang midt over, hvad der var et stort Held baade for ham og mig, for derved kom han til Besindelse og holdt op med at slaa mig, ellers tror jeg, han havde slaaet mig fordærvet. Dog heller ikke det hjalp til at faa Lektien lært; jeg fik den aldrig lært«.

I den tid, han gik i skole, var han ikke ude at tjene, saadan som alle fattigfolks børn ellers var, og det vidner om, at plejeforældrene ikke var saa helt daarligt stillet, eller maaske var bedstemoderen blevet saa gammel, at hun ikke evnede at passe dyrene, naar de var ude. Plejefaderen arbejdede i almindelighed for andre, bl.a. var han tækkemand. – Som nævnt havde de en lille ejendom, hvor de holdt et par køer og nogle faar, og herom skriver han:

»Vore Husdyr kunde den Gang faa Lov til at gaa løse rundt en Tid om Foraaret og Efteraaret, og det var mig, der skulde vogte dem i min Fritid. Naar saa vi Vogter-

drengene kom sammen, kunde vi rigtig tumle os frit. Vi lavede Fyrsteder i Brinkerne og Digerne for at stege Kartofler, og hvor de smagte os, vi syntes, at det var en Herreret. Men det var ogsaa noget for Kørerne, naar de om Foraaret kunde komme ud og faa Vommen fyldt med vissent Græs og Lyng krydret med de friske Spirer, som Solen havde lokket frem; hvor var det dog at foretrække for den tørre Halm, for andet vankede der ikke til dem paa Stalden. Det kunde endog hænde sig somme Aar, at Sengehalmen gik med, naar Vinteren trak længe ud; ja, jeg mindes endog et Aar, da vi maatte tage et Stykke Tag af Huset for at holde Liv i Kørerne. Da skete det ogsaa, at en Ko kunde gaa i Résing, som det hed, naar en Ko ikke magtede at rejse sig selv paa Grund af Sult og den deraf følgende Magerhed. Da gjaldt det om at holde Liv i Kørerne, om man end ikke havde nogen Mælk af dem.

Faarene kunde sagtens bjerge sig, de gik løse og fandt Føden ude det meste af Vinteren. Saa var det, at der paa de større Jordejendomme begyndtes paa at dyrke Raps og Roer i Brakmarken, og saa skulde der jo hegnes, havde Faarene faaet Smag paa de Dele, saa var det ikke let at styre dem og holde dem derfra. Smaafolk blev da nødt til at holde Faarene inde om Vinteren og have dem i Tøjr den øvrige Del af Aaret«.

Om forholdene i hjemmet og hans oplevelser i forbindelse hermed skriver han bl.a.:

»Julehøjtiden og især Juleaften var for mig som Barn den prægtigste Tid af Aaret, skønt det ofte, naar vi nærmede os Jul, var et stort Spørgsmaal, om der kunde blive Raad til at faa Sigtebrød, hvad det sommetider kneb svært med, og enkelte Aar maatte vi nøjes foruden. Jeg kan ogsaa mindes særlig een Vinter, da det var saa knapt

med Brødkorn, at vi maatte lave Brød af en Blanding af Bygmel, Vikker og Kartoffler – mest af disse – og dette var vi langt fra ene om, og det var ingenlunde mine Plejeforældres Opfindelse; men Brødet var slet ikke daarligt efter min Smag. Julen var dog ikke den tarveligste Tid for mig; thi da kom jeg meget ud til mine Skolekammerater, hvor der vankede »Sigtemelmader«, Nødder og »Knipkager«. Nødder og Knipkager (Smaakager) blev aldrig lavet i mit Barndomshjem, derfor var jeg svært »hægen« efter sligt, naar jeg kom ud i Byen.

Det var saaledes en meget tarvelig Husholdning, der førtes i mit Barndomshjem, en Tarvelighed, som neppe nogen af Nutidens Landsbyfolk kan tænke sig. Føden fik vi dog, men med Klæderne gik det som det kunde, de var yderst simple og slet ikke hyggelige. Fik jeg et nyt Stykke Tøj engang, saa var det af den allersimpleste Slags navnlig hvad Farve angik. Alt Garn blev hjemmefarvet efter de billigste Opskrifter og derfor blev Tøjet ogsaa mat og uægte i Farven. Enhver Udgift, som ikke var absolut nødvendig, skulde undgaas. Naar saa endelig et nyt Klædningsstykke skulde syes, saa blev der hentet en af de billigste og derfor ogsaa daarligste Sypiger, som forskar Tøjet, saa at jeg ikke saa sjældent saa halvvejs vanskabt og afstikkende ud i en saadan ny Klædning. Engang fandt min Plejefader paa at faa lavet Benklæder til sig selv og mig af allunerede laadne Faareskind. Saa-danne Bukser var gode, mente han, at gaa daglig med om Vinteren, for de holdt godt paa Varmen og var stærke at slide paa; men for mig var det rædsomt at komme i Skole i disse Skindskraper; thi Skolebørnene, især Drengene, gjorde Nar ad mig for det. Skindene til dette Brug skulde jo være sorte paa Kødsiden; men den Sværte, som blev brugt dertil, var saa uægte, at Skindet snart blev graat

og plettet og saa snavset ud. Saa gned Drengene med Fingrene paa mine Bukser, lugtede til Fingrene, og paa-stod, at de kunde lugte, at det var »Helmeshui«. Jeg maatte indrømme, at Bukserne var varme, og jeg havde god Nytte af dem i den Retning, da der indtraf et Par meget strenge Frostvintre; men de var mig alligevel til Plage, saa jeg vilde hellere have døjet Kulden i et Par ordentlige Bukser. Jeg var vistnok ikke saa lidt for-fængelig, i hvert Fald havde jeg Sands for, hvad der saa godt ud og var klædelig, naar det gjaldt min egen lille Person, derfor skammede jeg mig ved at være saaledes uglet ud, og det gjorde mig mere sky og undselig overfor andre Mennesker, end jeg ellers vilde været. Mine Pleje-forældre foreholdt mig, at jeg syndede mod Gud med at være saa forfængelig: Du skal slet ikke bryde dig om – sagde de – at de uartige Dreng peger Fingre eller gør Nar ad dig; du kan jo sige til dem: »Gør I Nar ad mig, saa gør I Nar ad Vorherre, og gør I Nar ad mine Klæder, saa gør I Nar ad Skrædderen«. Saa sang de Karte-magerens Vise for mig: »De Klæder, Sko, ja Frak og Hat, som gør mig til en Abekat, for Eder det ej siger stort, jeg har dem selv ej gjort!«

Men alt saadant formaaede ikke at stille mig tilfreds eller gøre Samværet med mine Skolekammerater taale-ligere. Jeg maatte jo finde mig i det«.

Det meste af sin fritid brugte han til at læse, skrive og tegne. Særlig det sidste havde han megen lyst til; men materialer kunde han vanskeligt skaffe – brugte sod, pulveriseret mursten o.l. – og undervisning kunde naturligvis ikke faas, saa resultatet blev selvsagt sløjt. – Om han selv mente, at der gik en kunstner tabt i ham, fremgaar ikke direkte af hans optegnelser. – Derimod er der vist ingen tvivl om, at den megen stillesidden i daarlig luft ikke var videre sund og gjorde maaske sit til, at hans legemlige udvikling og vækst blev noget hæmmet, saa han havde for faa kræfter i forhold til sin alder.

Men trods sit gammelkloge, forsigtige væsen kunde det dog ske, at han gik over stregen – og kom skidt fra det. Han fortæller følgende om en episode af den art:

»En Dag var jeg Bihjælper i Regning ved det bagerste Bord, og da Hjælpelæreren var gaaet langs med Bænken for at se paa Arbejdet og hjælpe lidt hist og her og tilsidst vendte sig fra os, fik jeg det Indfald at gøre en Grimasse ad ham bag hans Ryg. Han mærkede det ikke, men gamle Vorde, som sad oppe ved Pulten, saa det og greb øjeblikkelig Tampen, knyttede den i en Krans og sendte den efter mig. Saa vidste jeg, at der ikke var andet for mig at gøre end at tage dette forhadte Redskab op, spadsere op med det til den Gamle og tage min Straf af ham. At gøre dette var nu langt fra nogen let Sag for mig, der var saa frygtsom af mig, at det grænsede til Fejghed; men der hjalp ingen »Kjæremor«, afsted maatte jeg tænkende som saa: »Lige saa godt springe i det som krybe i det!« Min gode gamle Lærer spurgte mig først: »Hvad mente du med den Grimasse, du gjorde ad din Lærer?« Med Skamrødme slog jeg Øjnene ned og kunde ikke svare; hvorpaa jeg fik en Irettesættelse i en mild, bebrejdende Tone, og dermed slap jeg for denne Gang; dette var nok, som det burde være. Ved denne Mildhed kom jeg til at holde mere af min gamle Lærer, end jeg gjorde før; havde jeg faaet Prygl, var jeg maaske bleven trodsig overfor ham«.

Om datidens maade at holde skole paa, skriver han videre:

»Det var en sand Festdag for Skolebørnene, naar vi om Sommeren fik Lov til at hjælpe Degnen med at stakke eller hjemkøre Høet fra Marken eller St. Thøgers Kirkegaard; da kunde vi rigtig tumle og more os, og saa fik vi gerne Lov til bagefter, hvis Bærrene var modne, at komme ind i den dejlige store Have, hvor der var lange Rader af

Stikkelsbær- og Ribsbuske fulde af dejlige Bær. Saa blev vi fordelte omkring ved de Buske, som vi maatte plyndre, indtil der blev sagt stop, og vi kom ind og sang vort Vers, nikkede Farvel til Lærerne og afsted hver til sit for at fortælle hjemme om alle de Løjer, vi havde haft, og alle de Bær, vi havde plukket. Ja, det var en Fryd! – Den gamle Kirkesanger, Skolelærer og Dannebrogsmænd Søren Nielsen Vorde var født den 18. juli 1783 i Vorde i Viborg Stift og døde den 7. Oktober 1849. Han var en særdeles agtværdig Mand og højt anset som Lærer og Sanger. Ham havde jeg dyb Respekt for, ja, jeg saa op til ham som til et højere Væsen; men han var forøvrigt ogsaa et rigtig rart elskværdigt Menneske. Han fortalte tit en morsom Historie for os, og han kunde godt lide, at vi gav os rigtig til at le, le saa hjerteligt og vedholdende, saa at han fik Taarer i Øjnene; men han havde ogsaa alvorlige og dybe Ting at meddele os. Han sang smukt og korrekt med klangfuld Stemme; men mig kunde han desværre ikke lære at synge, da jeg dengang ingen Sangevne havde.

Siden lærte jeg at synge; men nogen god Sanger blev jeg ikke, endda jeg har været Kirkesanger i 44 Aar«.

»I Foraaret 1845 blev jeg konfirmeret efter at have gaaet til Forberedelse hos Provst Blichfeld den sædvanlige Tid. Mine Bøger kunde jeg udenad, saa det faldt mig let at lære mine Lektier; men af Provstens Samtaler med os mindes jeg slet intet, saa disse maa ikke have gaaet mig til Hjerter. – At blive konfirmeret var for mig en saa alvorlig Sag, at jeg ønskede mig død forinden; thi mine Plejeforældre sagde, at mens jeg var Barn, var jeg ikke selv ansvarlig for mine Handlinger; men ved Konfirmationen traadte jeg ud af Barnealderen, og saa skulde jeg selv bære Ansvar for, hvad jeg tog mig for, og dette Ansvar hvilede saa tungt paa mig, at det syntes mig

umuligt at bære det. Konfirmationshandlingen gjorde derfor ogsaa et stærkt Indtryk paa mig, saa at jeg tog den meget alvorlig, skønt jeg ikke havde nogen dybere Forstaaelse af Meningen med den.

Efter at jeg var blevet konfirmeret, var det fremdeles min kæreste Syssel at læse og øve mig i Skolefagene for med Tiden at komme paa et Seminarium og fra flere Sider blev jeg opmuntret dertil, ogsaa mine Plejeforældre syntes om det; men de havde ikke Raad til at holde mig til Bogen, som det hedder. Min Plejefader talte baade med Præst og Lærer om det, og de var enige med ham i, at jeg burde gaa den Vej, men naar der blev Tale om at skaffe Pengemidlerne dertil, saa vidste hverken de eller andre nogen Udvej.

Jeg kom saa til at tjene paa Vestervig Kloster Overgaard som Hyrdedreng; men da jeg kun var uvant med at passe Kreaturer med Undtagelse af det Par Køer, vi havde hjemme, og da jeg var lille og spinkel af Vækst med faa Kræfter, saa faldt det mig for svært at udfylde min Plads her, hvor alt var stort anlagt og ingen Lempelse mulig. Blandt andet var det mig næsten umuligt at slaa Vand op med den Indretning, der var anbragt over Brønden – en Hvippe«.

Kort sagt, arbejdet oversteg langt hans kræfter og gaa-paa-mod; særlig galt blev det i høbjergnings- og høsttiden, hvor drengene skulde op mellem kl. 3 og 4 om morgenen og ikke kom i seng før mellem 11 og 12 om aftenen. Drengene sang da ogsaa et par selvlavede strofer, som lød: »Tidlig op og sildig i seng og ingen søvn om midda, dersom æ ska længer vær Stokholms dreng, saa blywer æ visselig stedde!« – Dertil kom, at han ikke kunde holde maden i sig. Naar han havde spist, maatte han ofte ud og aflevere den igen.

I løbet af ca. 3 maaneder var han slaet helt ud, og plejefaderen maatte hente ham hjem. – Men hvad saa? – Ja, saa var der vel ikke anden udvej end at blive skrædder, og i det stykke var han saa heldig at komme i lære hos Niels Skrædder paa Villerslev hede. Her

havde han det ret godt. Der var ikke overdrevent meget at bestille, og skrædderen holdt meget af at gaa paa jagt og fiskeri, saa lærlingen ofte maatte sidde alene og trække i traadene.

I høsttiden havde han fri og var da hjemme for at hjælpe til. Han lagde da mærke til, at plejefaderen var lidt underlig, men tænkte ikke særlig over det. Sidst i høsten skulde plejefaderen til høstgilde paa Kloster Overgaard, hvor han havde hjulpet noget til, bl.a. ved at sætte kornstakke. Gildet varede hele natten og det meste af næste dag. Hen mod middag kom plejefaderen hjem; men da var de andre ude paa arbejde. Han gik ind – og tog sit eget liv.

Det var en katastrofe for Laust Nikolaj. – Det havde altid været hans plejefaders plan, at han skulde arve dem; men da ejendommen nu blev solgt ved auktion, viste det sig, at der ikke var mere tilovers, end hvad hans gamle 77-aarige bedstemoder behøvede til et ret tarveligt underhold.

Kort sagt stod han nu, 16 aar gammel, fuldstændig paa bar bund og ejede ikke andet end de klæder, han havde paa, og de var tilmed i en meget daarlig forfatning. – I sin nød besluttede han at henvende sig til sogneforstanderskabet om hjælp. Om denne sin vandring til Canossa skriver han:

»Nu maatte jeg altsaa sørge for mig selv, og da mine Klæder snart kunde falde af Kroppen, gik jeg en Efteraarsdag til Vestervig Præstegaard, hvor der den Dag holdtes Sogneforstanderskabsmøde. Der stod jeg henne ved Døren som en fattig »Perjerrigsen« flov og forknyt, indtil jeg omsider fik Lov til at komme frem med mit Ærinde. Noget skrevet Andragende havde jeg ikke at fremlægge og heller ikke nogen Anbefaling; men jeg forklarede min Stilling for den, saa godt jeg kunde med faa Ord og bad dem om Hjælp til Klæder. Dette gav det ærede Sogneforstanderskab noget at tænke over, for de Herrer kendte mig og vidste, at jeg ikke stod og løj for dem; men det var jo en saare betænkelig Sag at bruge Kommunens Penge til at hjælpe en stakkels fattig Skrædderlærling til nogle anstændige Klæder. Efter en meget grundig Overvejelse for og imod fik jeg endelig et bestemt Afslag«.

Under de omstændigheder maatte han opgive skrædderiet og tage plads ved landbruget igen. Det lykkedes ham omsider at blive fæstet som tjenestedreng til Søndergaard i Helligsø for 3 rigsdaler om sommeren. Om vinteren boede han hos moderen, som sad til leje i et lille hus i Trankjær. Her brugte han tiden til bl.a. at sy, som han siger »Børnekasketter efter et snurrikt Mønster, jeg selv havde opfundet; men der er, saa vidt jeg ved, ingen som har optaget Moden efter mig, og jeg har glemt den, saa det er en af de Ting, som er tabt for Verden«.

I Søndergaard blev han i 3 aar, og det sidste aar avancerede han til karl, selv om han ikke kunde »gøre fuldt«, som det hed. – Der var masser at bestille; men ellers var forholdene gode, og nu var der ingen vej udenom, hvis han vilde eksistere.

I 1850 blev han karl i præstegaarden og kusk for pastor Hansen, og det skulde han have 11 daler i aarsløn for. Hertil bemærker han:

»Hvorledes jeg med denne usle Løn kunde holde Klæderne paa Kroppen, kan jeg knap nok selv forstaa, og endnu mindre kan jeg forstaa, at jeg kunde være saa let-sindig at indlade mig paa en Pibehandel, som jeg ikke havde den mindste Forstand paa, og blev derfor ogsaa snydt for et Par Dalers Penge. Jeg kunde jo ikke ret blive Karl – syntes jeg sagtens – naar jeg ikke kunde møde med Pibe ligesom de andre Tjenestekarle; men at ryge Tobak vilde ikke smage mig, og derfor lod jeg det være og solgte Piben«.

Iøvrigt siger han, at det ikke var nogen god plads. Aanden var skrøbelig, og herskabet slemt til at skælde ud paa tjenestefolkene. Selv klarede han sig dog pænt i det stykke, særlig efter at fruén havde opdaget, at han var lidt af en skrædder. Han blev da sat til at sy et sæt tøj til hver af deres 2 drenge, ligesom han reparerede præstens kørepels. Det gav præsten ham lidt ekstra for, »skønt han vist havde daarlig Raad dertil«.

Helt til rotterne, fysisk set, har han ikke været; thi i efteraaret 1852 blev han taget til soldat, og næste foraar mødte han i København »med en god, fyldt Madpose og 2 Mark i Lommen«.

De 16 maaneder som »knoldesparker« synes han at have klaret

som et mandfolk og uden at tage større skade paa sin sjæl; dog lærte han at bande blandt de bedste i den disciplin – hvad han siden skammede sig over.

I forbindelse hermed anstiller han nogle betragtninger, som sikkert stammer fra et langt senere tidspunkt:

»Ja, er det ikke sørgeligt, at den mandlige Ungdom skal være udsat for at blive draget ned i Ødelæggelse, mens de skulde uddannes til Fædrelandets Forsvarere. I den Tid, da det unge Mandskab ligger i Tjenesten, har det jo en Del Fritid, som kunde anvendes til at høre historiske, folkelige og kristelige Foredrag, saa det kunde blive som et Højskolekursus for dem, som frivillig vilde være med, og disse kunde næppe undgaa at faa nogen Indflydelse paa Mængden og derved bidrage til en bedre Aand i Hæren. Saa det unge Mandskab kunde komme igennem denne Skjærsild uden at tage Skade, idet de fik en kraftig Modvægt mod de Udskejelser, hvortil der er Fristelser og Forførelser allevegne, men mest ude i de store Garnisonsstæder«.

Men ellers maa det have været vanskeligt for ham som 100 % thybo og med sit thybomaal at klare sig blandt folk fra alle landsdele og af alle samfundsklasser. – Selvfølgelig maatte han betale lidt, baade direkte og indirekte, for sin landlige uskyld og godtroenhed; men det er ingen skam, tværtimod. – I sommeren 1853 oplevede han den store koleraepedemi i København; men mærkeligt nok gik soldaterkasernen omtrent fri.

Den sidste del af soldatertjenesten laa han i Slesvig by, hvor han vist befandt sig rigtig godt. Han skriver bl.a.:

»Her havde vi det mageligt nok, hvad Tjenesten angik; men Befolkningen var tysk og tysksindede, og det voldte os somme Sinde lidt Vrøvl. Vi var jo heller ikke fri for, at vi vilde drille dem; særlig var der Uro om Aftenen, naar den danske Battalionsmusik marsjerede gennem Hovedgaden – saa at sige den eneste Gade i den langstrakte

By – og spillede Tappenstreg. De danske Toner kunde Tyskerne ikke lide, især skurrede »Den tapre Landsoldat« dem slemt i Ørerne. Da kunde mange af de Tyskere, som saadan en stille, mild Sommeraften var gaaet udenfor Døren, løbe ind og smække Døren i med stort Rabalder, og da kunde det ogsaa hænde, at der kom en Sten bag-efter dem, og en enkelt Sten kunde ogsaa træffe til at fare gennem et Vindue«.

I Slesvig optog han forøvrigt sin barndoms hobby, tegning, paa forretningsmæssig basis. – Fotografer fandtes ikke, og dengang som nu vilde de fleste gerne have et billede af sig selv i kongens flotte klæder. Det sidste var Laust mand for at tegne, og det var jo det, det kom an paa. Han skriver:

»Med Ansigtstrækkene var det daarligt, for dem forstod jeg ikke at faa frem; men med nogen god Villie kunde der maaske nok findes Lighed«.

Han fik i hvert fald mange bestillinger a 16 eller 24 skilling og tjente derved saa meget, at han kunde købe en tarvelig frakke og tøj til et par benklæder, som han selv syede.

Fra Slesvig blev han udkommanderet til Ekernførde og senere til Frederiksort. Sidstnævnte sted var de kun 12 mand, og derfor kunde de gøre omtrent, som de vilde, bare der var to mand paa vagt. De fik ogsaa lov til at tage ud paa landet og hjælpe bønderne, og det kunde baade dansk- og tysksindede godt bruge dem til. – Herom fortæller han:

»Jeg fik først Arbejde i nogle Dage hos en Skolelærer, hvor jeg først maatte »Mis laaten und Mis smitten« (læsse og sprede Gødning). Med laaten gik det godt nok; men jeg kunde ikke smitten ham tilpas. Han viste mig, at det skulde være findelt og jævnt; nok sagt, jeg blev klog paa, at den samme Degn ikke var saa tosset i dette Stykke, saa han maa have Æren af at være min Læremester i at sprede Gødning. Siden satte han mig til at slaa Hø paa en haard, tør Eng, her kneb det svært med at faa

Leen til at skære det korte, tørre Græs. Endelig satte han mig til at save og kløve Brænde.

Den Dag, da jeg blev færdig der, kom han ved Middagstid og betalte mig min Dagløn i lybske Skillinger; jeg skulde blive der Dagen til Ende. Henad Kl. 5 om Eftermiddagen gik han og hans Kone i Byen, han kom da hen til mig og vilde betale mig igen; om han virkelig havde glemt, at han betalte mig om Middagen, eller han vilde prøve min Ærlighed, ved jeg ikke; men det saa ud til, at han undrede sig over, at jeg ikke vilde tage Pengene. Hvor stor Daglønnen var, har jeg glemt; men jeg ved, at det var ikke saa lidt mere, end der kunde faaes her hjemme. – Jeg fik ogsaa Høstarbejde hos Sognefogden i Pris, samt paa et Herresæde, som hed Seekoppel. Det ene Sted spiste jeg Kærnemælksvælling om Morgenens, og det andet Sted Kærnemælksgrød med Smørrebrød til om Aftenen. Her hjemme havde jeg hørt Tale om tyske Klumper, nu fik jeg dem baade at se og at smage. Det var Melklumper saa store som en lille Kanonkugle og næsten lige saa runde; de kom ind paa Bordet i et stort Lerfad, sejlende i Fedt af stegt Flæsk, hvoraf der var Smaastykker imellem. Kniv eller Gaffel var der ikke paa Bordet, og i min Forleghed maatte jeg give mig Tid til at se, hvordan Folkene bar sig ad med at faa denne Ret tillivs uden disse Redskaber. Kunsten var dog ikke saa vanskelig at lære, for man fiskede bare en Klump med den ene Haand og et Stykke Flæsk med den anden, bed skiftevis et stort Bid af Klumpen og en Gnalling af Flæsket. Det klare Fedt randt om Fingrene; men man kunde paa den Maade herlig faa Skrutten fuld, og det smagte godt nok. En anden Dag laa der et stort Stykke grøn Ost til hver som Eftermad. Daglejerne puttede det i Lommen, og jeg gjorde ligesaa, det var godt til Smørrebrødet hjemme«.

I efteraaret 1854 blev han hjemsendt fra Slesvig, d.v.s., hvordan han vilde komme hjem, maatte han selv om; det kerede militæret sig ikke om dengang. – Noget hjem at komme hjem til havde han jo ikke, og bl.a. derfor havde det været hans tanke at se lidt af sit fædreland og ende i København; men hans penge var sluppen op, og saa var der faktisk ikke andet at gøre end at vende næsen mod Thy; thi der kunde han vel altid skaffe sig husly og ophold, indtil han kunde faa noget arbejde.

Til at begynde med var de en hel del, som i fællesskab dels marcherede og dels kørte op til Haderslev; men herfra og til Thy maatte han og en anden fægte sig frem ved gode menneskers hjælp.

Ankommen til Thy søgte han ud til sin gamle husbond, Lars Lund Søndergaard i Helligsø, som tilfældigvis havde brug for ham og derfor fæstede ham som karl for et aar.

Lars Lund var ugift, men havde en invalid søster som husholderske. Hun var godt begavet og interesserede sig meget for læsning og boglige sysler, saa paa de omraader havde hun fælles interesser med Laust. Det endte med, at de blev forlovede i al stilhed. – Men efter forlovelse skulde jo gerne følge giftermaal, og han havde intet som helst at gifte sig paa! – Han forsøgte saa at komme i snedkerlære, men kunde ingen plads faa. Derefter blev de enige om, at han maatte se at komme paa et seminarium og tage lærereksamen, og hertil kunde hun i nogen maade hjælpe ham økonomisk.

Efter en ret tarvelig forberedelse blev han i sommeren 1856 optaget paa Ranum seminarium. Læsetiden var dengang 2 aar, og han var saa heldig at komme paa det sidste hold, der blev dimitteret, inden tiden blev sat op til 3 aar; ellers var det gaaet rent galt med hans pengesager. – I pinseferien hævdede hans kæreste nemlig forlovelsen, og dermed ophørte selvsagt hendes økonomiske hjælp. Mange samvittighedskvaler forvoldte det ham ogsaa, saa han maatte tage sig alvorligt sammen for at kunne fortsætte læsningen.

I sommeren 1858 blev han dimitteret fra Ranum med anden karakter og fik allerede den 1. oktober ansættelse ved Hundborg skole som hjælpelærer. – Herom lader vi ham selv fortælle:

» I Hundborg Skole var der over 100 Børn delt i to Klasser, dog saaledes, at alene i ældste Klasse kunde der sommetider være nær op til 70 Børn. Her var noget at tage fat paa, og jeg var ene Lærer; thi den gamle Lærer

Kappel havde paa Grund af Svaghed forlængst hørt op med at undervise.

I denne store Skole gik det snart op for mig, hvordan Børnene kunde ramse en Lektie op uden Eftertanke. Især mindes jeg en Dag, da jeg lod ældste Klasse fortælle om Abraham, som ofrede sin Søn. Da de kom dertil, at Engelen talte til Abraham, ramsede Børnene rask væk: »Der hørtes en Røst fra Himlen, som sagde: »Denne er min Søn den elskelige, i hvem jeg har Velbehag«. Denne Dag aftalte jeg med Børnene, at herefter vilde jeg fortælle de bibelske Fortællinger for dem og saa den næste Dag samtale med dem om Indholdet og delvis lade dem prøve, hvor meget de kunde huske af det, jeg havde fortalt. Den lille »Bircks Bibelhistorie« skulde, ja, maatte de ikke lære paa Ramse. Da Børnene saa kom hjem og fortalte deres Forældre om denne Overenskomst, saa kom disse til mig en efter anden og spurgte, om det var sandt, at Børnene ikke skulde lære Bibelhistorie. Saa forklarede jeg for dem, saa godt jeg kunde, at vel skulde Børnene lære Bibelhistorie, men paa en saadan Maade, at de virkelig tilegnede sig Indholdet og ikke blot ramsede tankeløst. Vistnok blev dette ikke forstaaet af ret mange, og megen Modstand laa og ulmede rundt om i Sognet; men det kom sjældent til Udbrud.

Ved Hundborg Skole var jeg Lærer i 2^{1/2} Aar. Den 1. Maj 1861 blev jeg kaldet til Lærer og Kirkesanger i Østervandet. Mens jeg var i Hundborg viciterede Provst Paludan Møller Skolen, og kort efter, at jeg var flyttet til Østervandet, blev jeg kaldt tilbage for at fremstille Hundborg Skole for Biskop Kierkegaard, og de var begge tilfredse, saa vidt jeg kunde skønne«.

I Hundborg lærte han en smededatter, Mette Kathrine Jensen, at kende. – »Hun blev min Hustru, min trofaste Livsledsagerinde, min

gode Engel i mørke og lyse Dage«. – De blev gift i Hundborg kirke den 28. marts 1862.

Om forholdene i Østervandet beretter han:

»Hvad min Skolegerning i Østervandet angaar, da begyndte jeg den med den Erfaring for Øje, som jeg havde vundet i Hundborg. Børnene var meget flinke, og da Skolen ikke var overfyldt, havde jeg let ved at magte den. Men ogsaa her var der mange af Forældrene, som mente, at Børnene ikke blev holdt strengt nok til at lære Bøgerne uden ad; for naar de kom til at gaa til Præsten, saa vilde det falde dem vanskeligt at faa lært de lange Lektier, han satte dem for. Og vel holdt Præsten paa den gamle Metode med Udenadslæren; men han agtede dog min Undervisning og lod mig have min Frihed, saa vi kom godt ud af det med hinanden, og Klagerne forstummede efterhaanden«.

Det er tydeligt, at han var paavirket af Grundtvigs og Kolds skoletanker; men hvorledes og hvornaar fremgaar ikke af hans optegnelser, og det er ligesaa tydeligt, at han i det stykke var forud for sin tid i Thy, hvor baade lægfolk og de fleste præster holdt strengt paa det saliggørende i udenadslæren eller remseriet. Dette forhold kom til at koste ham megen kamp og strid og tildels personlig forfølgelse.

I aarene efter at han var kommen til Østervandet, begyndte han at lytte til den grundtvigske forkyndelse og at gøre sig fortrolig med friskoletanken, og i saa henseende kom det til at betyde meget for ham, at han kom i forbindelse med højskolemanden Povlsen Dahl, som i Øster Jølby (Galtrup) paa Mors havde købt et hus med lidt jord til, hvor han vilde begynde at holde højskole.

Denne mand karakteriserer han saadan:

»Povlsen Dal var en dygtig og alvorlig Højskolemand, som havde arbejdet sammen med Højskolefaderen, Kold, paa Fyn. Snart fik han sin Skole godt i Gang og vandt sig gennem den mange Venner af Livsoplysning; men han

slog sig ikke til Ro med at sidde paa Mors og holde Skole; han kom, hvor der kaldtes paa ham, og jævnlig kom han til Thy for at fortælle os noget om, hvad der var at udrette til Menighedslivets og Folkelivets Fremme, idet han holdt kristelige og folkelige Foredrag i Thorsted og Silstrup m.fl. Steder, og han vandt snart Ørenlyd og fik Folk til at lukke Hjærtedørene op »for Herrens Ord i Skare«. – Jeg var fra først af mellem dem, der lyttede til; men min forstand vilde længe ikke bøje sig under Troens Lydighed. – Han vandt sig snart mange Tilhængere ogsaa blandt de unge ved sin jævne, bramfri Færd og fik en Del Piger og Karle draget over til sin Skole. Det mærkedes snart, at det var kærnesund aandelig Føde, der gaves her«.

Hans egentlige vækkelse kom dog ret hurtigt. Om følgerne skriver han:

»Frugten af min Vækkelse blev særlig kendelig i Skolen; thi det kunde hænde, at jeg i en Religionstime kom til at udtale mig skarpt om den Ligegyldighed, Søvn og Døs, som hersker blandt mange Mennesker i det, der angaar deres Salighedssag; dette forstod Børnene jo ikke, og de kom derfor undertiden hjem og fortalte, at Degnen havde været vred, eller at jeg havde talt om deres Hjem og Forældre saadan og saadan; men Ordene havde de misforstaaet og derfor fordrejet dem, saa der var næsten ved at blive Oprør mod mig, for der var kun yderst faa, som søgte Oplysning hos mig. Nogle gik til Sognepræsten, som tillige var Provst, og talte med ham om det; men han tog det med Ro og mente, at det ikke var andet end nogle grundtvigske Ideer, jeg havde faaet, saa dette var der ingen Fare ved. Da de saa spurgte ham om, hvad det var for Ideer, saa svarede han undvigende: Det kunde ikke nytte noget at forklare dette for dem, for de kunde ikke

forstaa det alligevel. Deri havde han i Grunden Ret, for det er slet ikke Ideer, men et helt nyt Livssyn, et Troesliv, som leves »af Guds Naade til Guds Ære«.

Et Par Familier tog deres Børn ud af Skolen og sendte dem til Naboskolen. Der blev ogsaa prøvet paa at faa mig afsat; men derom kunde der ikke opnaas Enighed imellem Beboerne, og de, der vilde mig tillivs, kunde ikke finde nogen Grund saa vægtig, at Skoledirektionen vilde kende den gyldig, saa der var foreløbig ikke noget ved den Sag at gøre. – I Aaret 1872 blev Provst Hunderup kaldet til et større Embede paa Sjælland, og Sognepræsten i Thisted, Pastor Sonne, blev valgt til at være Provst, og nu gjaldt det om at faa ham pudset paa mig, saa maatte det vel lykkes at blive mig kvit«.

Den ny provst kom ogsaa ret omgaaende paa visitats. Det var en hed sommerdag, hvor »æ hjorddreng'« umuligt kunde holde øjnene aabne, saa hverken læreren eller provsten kunde faa liv i dem. Det ankede provsten naturligtvis over; men den store røffel, som lærerens modstandere havde bestilt, udeblev.

Man skulde ellers synes, at befolkningen maatte have haft en vis interesse i at staa sig godt med Degnen, fordi denne ifølge traditionen skulde affatte deres nekrolog, endda ved selve begravelsen. Om denne tradition skriver han:

»I Østervandet Sogn, saavel som i hele Thisted Amt, var det en gammel Vedtægt, at intet Lig kom i Graven, uden en udskaaren Gravskrift omgiven af en Krans var heftet paa Kistelaaget. Gravskriften indeholdt et kortfattet Levnedsløb og et Par kønne Vers forfattet af Degnen. Da jeg kom der, maatte jeg altsaa følge Skik og Brug og paatage mig dette Arbejde, som man ansaa mig for at være kaldet til ligesaavel som til Lærer og Kirkesanger. Men til at begynde med manglede jeg Øvelsen med flere Forudsætninger, saa jeg kom i stor Forlegenhed. Min Formand var dog velvillig nok til at sætte mig ind i

Sagen; men jeg vilde ikke have ham til at gøre Arbejdet for mig, for dette var det samme som at vise Beboerne hen til ham med sligt, og saa mistede jeg Fortjenesten. Jeg maatte prøve det og gøre det saa godt, som jeg kunde. Heldigvis havde jeg næmnet noget af Kunsten ved at se paa min gamle Principal, Lærer Kappel i Hundborg, for han lavede rigtig pæne »Ligvers« baade hvad Udskæringen og hvad Indholdet angik. Jeg kom ogsaa efterhaanden ind paa at lave »Ligvers« til Folks Tilfredshed og fik dem godt betalt af dem, der havde Evne og Villie til det. Prisen maatte enhver selv bestemme; den varierede mellem 1 og 15 kr. – Da jeg kom til Østervandet var det Skik, at der skulde prædikkes over Liget, naar det var fra en af de store Gaarde, og da forlangtes det, at Degnen skulle affatte et Testimonium, d.v.s. en udførligere Levnedsskildring, som skulde sendes til Præsten nogle Dage før Jordefærden. Dette Testimonium oplæste Præsten fra Prædikestolen før Prædiken. Siden hen under andre Præster maatte jeg selv læse min Opskrift fra Kordøren. Hjemme blev Ligverset ogsaa læst op; men dette var der gerne en af Familiens Medlemmer, der paatog sig; jeg listede mig udenom for at blive fri. Det var ikke noget let Arbejde at lave disse Gravskrifter og Testimonier, naar man skulde følge Sandheden og dog kilde Ørerne paa Familien; men jeg trøstede mig med, at man ikke maa tale ilde om de Døde, og derfor skrev jeg blot, hvad godt jeg vidste om den Afdøde.

Da Provst Hunderup flyttede, fik jeg ogsaa en anden Præst til min nærmeste Foresatte; han skulde ogsaa være min Modstander og hjælpe til at faa mig afsted; men skønt de havde gaaet omkring i hele Pastoratet for at samle Underskrifter paa en Adresse til Hans Majestæt Kongen om at faa netop den samme Poul Martin Møller

til Præst, saa skaffede de mig i ham en hjertensgod Ven og Forbundsfælle. Han var det rareste, mest godhjertede Menneske, jeg har kendt, og han forstod mig, saa vi var grundenige. Syntes han en enkelt Gang, at jeg var kommen lidt foran mig selv, saa gjorde han mig opmærksom derpaa paa den skaansomste og kærligste Maade, hvorved han hjalp mig til at vinde Herredømme over mig selv. Paa samme Vis forstod han altid at tage Braadden af mine Modstanderes Stiklerier ved at lade et mildt Ord falde som Modvægt mod deres haarde Omdømme. Engang da nogle klagede til ham over min Religionsundervisning, svarede Pastor Møller dem: »Jeg vilde med Glæde betro ham mine Børn, og jeg maa sige, at Børnene fra Østervandet Skole er dem, jeg har mest Glæde af ved Konfirmationsundervisningen«. Han forstod saaledes paa sin jævne elskværdige Maade at dæmpe det Onde, hvor som helst han mødte det; han kunde overvinde det Onde med det Gode.

Pastor Møller var en god Sanger og opmuntrede altid til at synge, hvor der kom flere sammen, og tit bad han om Lov til at synge en Salme, naar han kom ind i et Hjem, især hvor der var gamle Folk, og hvem der kom til at kende ham hørte ham gerne. Han fik ogsaa en gavnlig Indflydelse paa Kirkesangen. Han stod den grundtvigske Retning nær; men var ogsaa taalsom overfor andre kirkelige Retninger«.

Om samme pastor Poul Martin Møller, der var en brodersøn til den »rigtige« P. M. M., har han optegnet en mængde historier, som belyser pastor Møllers usædvanlige godhed og enestaaende evne til at forlige folk, samt hans opofrende forsøg paa at hjælpe »faldne« sjæle op af sumpen.

Som han gentagne gange har antydnet, var hans økonomi alt andet end god i den tid, han virkede i Østervandet, ja, i perioder var den helt fortvivlet, saa han maatte prøve alle midler for at klare sig

igennem. Han laante i pengeinstitutter og hos private, købte paa kredit i det længste og »red« saa paa veksler osv.

Skønt han var opvokset under yderst spartanske forhold og alle dage selv levede overordentlig spartansk, ikke røg eller drak eller tillod sig nogen form for luksus, maa han ikke have været nogen god økonom. Mærkeligt nok, thi hans ca. 20 aar yngre halvbroder var et udpræget forretningstalent, som endte som en meget velstaaende mand i Aalborg. – Dertil kom, at han startede med gæld, og at indtægterne ved Østervandets skole var forholdsvis smaa, samt at de efterhaanden fik 6 børn. Den ældste vilde oven i købet være præst, hvad der umuligt kunde blive raad til. Faderen henstillede til ham, at han nøjedes med at blive degn, hvortil sønnen svarede: »Æwel it vær røwpisker!« – Han blev præst.

Det laa da nær at prøve paa at faa et andet og bedre embede for derigennem at forbedre økonomien. Det forsøgte han ogsaa flere gange, da han var i 40–50-aarsalderen, men det mislykkedes. Han var alt for kendt for sine frisindede og »moderne« skoletanker og undervisningsmetoder til, at nogen vilde risikere at ansætte ham.

Engang var det nær lykkedes for ham at komme til Aggersborg, hvor pastor Knudsen (Jakob Knudsens fader) gjorde, hvad han kunde for at faa ham indstillet, bl.a. opsøgte han biskop Kierkegaard og talte hans sag; men alt forgæves. Sogneraadet vilde have hjælpelæreren.

Han var heller ikke det, man kalder diplomat, tværtimod udtalte han sig til enhver tid – maaske baade i tide og utide – højt og tydeligt om sit gudsforhold og sine undervisningsmetoder. – Et sted bemærker han da ogsaa: »Det, som gjorde mig umulig i saadanne Kredse, og som ogsaa vakte Vandetboernes Uvilje imod mig, var, at jeg var grundtvigiansk Venstremand«.

At biskoppen ikke var ham særlig venlig stemt, gavnede naturligvis heller ikke. Dette forhold forklarer han saaledes:

»At jeg ingen høj Stjerne havde hos Biskop Kierkegaard, vidste jeg nok. Paa en af hans Visitatser, ankede han over, at jeg brugte en anden Stavemaade end den almindelige; og da jeg henviste til Forhandlingerne om denne Sag ved et Lærermøde, hvorved jeg var kommen til at indse, at den ny Stavemaade har store Fortrin for den gamle, saa svarede Biskoppen: »Ja, men saa er det

jo Lærereforening, der vil være Lovgiver. At foretage saadanne Forandringer i en enkelt Skole er jo Synd for de Børn, som kan komme til at flytte til en anden Skole. Undervisningen maa derfor være ens i alle Skoler. Skaf os en Lov for en saadan Forandring!« Det samme gjorde han gældende i Skrivning; jeg lærte kun Børnene at skrive de saakaldte latinske Bogstaver, ligesom jeg ved Retskrivning brugte enkelte Afvigelser fra den gamle Metode. Skønt jeg slet ikke følte mig overbevist af Biskoppens Udtalelser, var jeg dog ikke saa paastaaelig overfor ham, som jeg vilde have været overfor en Kollega. De samme Ting havde Provst Hunderup før anket over, men ikke bestemt sat sig imod; han mente ogsaa, at vi ikke maatte gaa videre, end der var os foreskrevet i Loven.

Biskop P. C. Kierkegaard var en myndig Mand i god Forstand med en Lærdom og veltalende Dygtighed, som godt kan kaldes enestaaende, og han brugte sine store Evner til Fremme baade for Menighedslivet og for Skolen, saa hans Virksomhed satte dybe Spor; kort sagt, han var virkelig Biskop, og man bøjede sig for ham, om det end til Tider sved i En; thi man følte sig saa lille overfor ham«.

Hans øvrige karakteristikker af biskerne Lind (som tvang valgmenigheden paa Mors til at blive frimenighed), Skousbo (der bl.a. oprettede et lægmandskonvent, som L. N. forøvrigt blev valgt til medlem af) og Frederik Nielsen maa vi udelade af pladshensyn.

Men midt i sine personlige sorger (en søn døde af tb., mens han gik paa seminariet, en datter blev smittet og døde ogsaa, og en anden datter var invalid og maatte være hjemme altid), økonomiske vanskeligheder og Vandetboernes fortrædeligheder oplevede han en kristelig og folkelig vækkelse, som han gav alt, hvad han havde i sig, og som i forbindelse med hans egen vækkelse bar ham over det altsammen.

Da han havde været en snes aar i Østervandet, begyndte mod-

standen mod hans skoleideer m.m., og dermed mod ham selv personlig, at ebbe ud. – Enkelte gode venner havde han vel ogsaa faaet. Saaledes omtaler han i en længere beskrivelse brødrene Peder og Kristian Knakkegaard som et par gode, dygtige og retskafne mænd. – Desuden fik han jo efterhaanden børn af sine tidligere skolebørn i skole, og derved ændres forældrenes indstilling ganske af sig selv – vel at mærke, hvis læreren er virkelig dygtig og har evnet at videregive nogle af de aandelige værdier, der betød saa meget for ham selv. Kort sagt, har haft »gnisten«, der kunde fænge i barnesjælene. Om dette forhold skriver han:

»Der var i Aarene fra ca. 80 til den Dag, da jeg nedlagde Embedet, efterhaanden sket en Tilmærkelse mellem de Beboere, der forhen havde stillet sig som mine Modstandere, og mig; thi dels var disse kommen til at indse, at den ny Tid med sine Højskoler, Friskoler, Valgmenigheder og Frimenigheder og alle sine aandelige Rørelser vil frem – helst forved det materielle Røre med sin Mejeridrift, sit Andelsvæsen, sine Brugsforeninger m.m., saa dette ikke at ville være med førte kun til personlig Tilbagegang baade aandeligt og materielt; og dels var jeg vel ogsaa bleven mere rolig og stille under det pekuniære og provisoriske Tryk, som hvilede paa os i denne Tid, vore tvende Børns Sygdom og Død, samt min egen alvorlige Sygdom, min Svigerfaders Død og Jens's Eksamen; alt dette stemte til Alvor.

Snart begyndte ogsaa en og anden – selv af de stiveste Modstandere – at lade deres Børn komme paa Højskole eller ud til andre Egne, hvor Livet rører sig kraftigere, og hvor Naturen har andre Ejendommeligheder og smukkere Partier at fremvise end i det afsides liggende Thy, hvis Befolkning altid har holdt sig tilbage og set med Mistænksomhed paa alle de ny Ideer, indtil den har set, hvilken Frugt de bringer andre Steder, om det kan betale sig osv. Først da tør Thyboen prøve paa det. – Der er dog

ogsaa Mænd og Kvinder i Thy, som følger med Tiden og er dygtige Fremskridtsfolk, og kommer en saadan i Drift, da er hans (hendes) Energi og Arbejdsdygtighed utrættelig«.

Selv om man i almindelighed ikke kan tillægge jubilæums- og afskedsgaver nogen større betydning i saa henseende, har de sikkert i hans tilfælde betydet en hel del. – Ved sit 25-aars jubilæum fik han en god – og meget velkommen – pengegave, og ved sin afsked et kostbart og smukt stueur, hvad der glædede ham meget.

Da han lige var fyldt 70, kom en ny skolelov med en ny og mere krævende undervisningsplan, som han ikke mente, han kunde klare tilfredsstillende. Han ønskede derfor at tage sin afsked; men da han fra flere sider blev opfordret til at fortsætte, virkede han videre i endnu 2 aar, indtil den 1. november 1902. Han havde da været lærer i Østervandet i 41½ aar.

Kort efter, at han havde taget sin afsked, blev han udnævnt til dannebrogsmænd, hvad han tog som en anerkendelse af sin indsats som lærer og af det arbejde, han havde gjort for Venstres sag.

KNUD AAGAARD:

Beskrivelse over Thye

1802

I uddrag ved TORSTEN BALLE
(fortsat fra forrige årbog)

Vindskibelighed

DA THYLAND er ganske blottet for Skov og Gavn-tømmer, saa er det en naturlig Følge deraf, at Bonden ikke her har den Øvelse og Færlighed i at bruge Øxen, som i Skovegnene. I den Green af Vindskibelighed, som bestaaer i at forarbejde sine Træredskaber, staaer altsaa Thybobonden vist nok tilbage. Dog opretter han det ved Vindskibelighed i andre Henseende. I at snoe Reb, viser Thybobonden udmærket Flid og Færdighed. Da alle Creaturene, endog den store Mængde Faar, holdes i Tøjre, saa behøves en betydelig Deel Reeb, hvis Anskaffelse vilde ikke være lidet bekostelig, dersom de ikke selv forfærdigede samme. Endog Skaglerne til Hestedrættet, forfærdige de selv og det for det meste af Hestehuder. Huden af døde Heste, som Bonden paa mange Steder slet ikke veed at anvende, er her til dette og andet Brug af megen Vigtighed. Naar Hestehuden nogle Uger har lagt i Blød i en Tønde paa et varmt Sted, som i en Faarestie,

saa at Haarene løsnes, afskrabes de og Huden tilberedes ved at indælttes i Rugmeel og Salt og overgydes med Ølbærme. Naar den deraf i nogle Uger er bleven giennemtrukket, ved jævnlig at omrøres i Tønden, bliver den hængt op at tørres og er da færdig til ovenbemeldte brug. Den skiæres nu i Strimler og snoes i Reeb. Af en Hud kan blive 4 Stykker eller Skagler til Heste. Disse er ikke allene stærke; men ogsaa meget varige, de holde ud med 3 sæt Hampeskagler, som kjøbes hos Reebslagerne. Remmer deraf, bruges ogsaa til Lægne-Simer til Tøjrer. Herom taler Hr. Høegh udførlig i hans Anviisning i det 11te Kapitel.

De Redskaber, hvormed Bonden spinder og snoer alle sine Reeb, bestaae i en Haandteen, som her kaldes Vindekrog, og en Selvvinde. Med den første spindes og snoes de enkelte Tatter og med den sidste snoes og sammenlægges flere Tatter i Reeb. Selvvinden bestaaer af 4 Stokke, sammensatte i en Fiirkant, hvoraf de tvende, som ere længere, omtrent 3 Qvarteer, udgjøre dens Arme, igjennem disse stikkes ind i et Hul i en Stolpe, en Pløk eller Nagle, hvorom den bevæges. Efterhaanden som Rebet er sammensnoet og færdigt, vindes det om de tvende kortere Stokke, der udgjøre ligesom dens Bom. Vindekrogen er af samme Figur; men mindre og bevæges om sin Axel eller Skaft, som holdes i Haanden. Materien, hvoraf de forfærdige disse Reeb, er enten gamle Anker-touge eller Hamp. Naar Skibe strander her paa Kysten, kjøber Bonden, endog meget dyrt, de ituhugne Anker-touge, opløser disse i deres enkelte Traade eller Tatter, tilspidser Enderne, lægger disse over hverandre, og ved Snoning med Haandtenen sammenføjer alle Stykkerne. Naar disse Tatter ere forenede og vundne i Nøgler, sammensnoes deraf 3 paa Selvvinden og af disse tredobbelte

Snore sammensnoes atter 3, som udgjør et Tøjre af tilbørlig Styrke til Køer og Heste. Da det baade er nemmere at snoe Reeb af saadanne Ankertoug, og Tøjrene deraf ere stærkere end de man køber hos Reebslagerne, saa købes disse med Begjerlighed. Men i Mangel heraf spinde de selv af Hamp med Vindekrogen, idet de gjøre Hampen fast med den ene Ende ved et Søm i Bjelken. Naar nu de enkelte Tatter ere spundne, sammensnoes de paa Selvinden, som ovenfor er meldt. Dette er Bondens sædvanlige Beskæftigelse om Vinteraftnerne, og for de Gamle og Svagelige er det et ligesaa mageligt, som nyttigt og behageligt Tidsfordriv. Af Hestehaar og Svinehaar sammenblandede, spindes ogsaa paa samme Maade meget varige Tøjre. Endog af de tynde Hvidieriis og Sortbær- eller Rævlingeriis snoes Reeb; men utilladeligt og meget skadeligt er det, at oprykke af Sandet Rødderne af Senegræsset, for deraf at snoe Reeb til Faaretøjre.

At snoe Halmsimer, hører ogsaa til Bøndernes sædvanlige Vinterarbejde. Af dem forsyne de sig med en stor Overflødighed, da de vide at anvende Simer til adskilligt Brug og derved spare meget paa Rebene. Foruden Anvendelsen deraf til Tækning, skjære de dem og i Stykker til at sammenbinde Kornnegerne til Kjerve. De flette dem og saa faste og stærke, at de kan bruges til Faaretøjre og andet Brug. For 100 Favne Sime at snoe betales 4 sk.

I at binde Halmløbe og Bikuber ere Thyboerne ej heller uøvede. De sammensye dem med flakte Pileqviste. Kun Skade at Piletræet ikke opelskes i større Mængde; thi da ville man ikke fristes til, at oprykke til dette Brug, Graarisets Rødder af Sandet, hvorved dette, til ubodelig Skade for Landet, bliver flygtigt. – Naturligviis bruger Thyboen, som fornuftig Landmand, intet andet Hestedræt end Stavtøj. Stavtræerne maae han, af Mangel paa Træ,

kiøbe, men Puderne fletter han selv. I adskillige Sør voxer en Slags Siv, som her kaldes Ravel; naar Bonden i et Aar har brugt denne Siv til at binde Korn med, anvender han den derpaa til at flætte Hestepuder af, som her bære Navn af Ravel-Puder.

Saasom Thyboerne i Almindelighed ingen Øvelse har i at bruge Øxen, maae de nødvendigens søge til Tømmermændene, og af disse gives ogsaa en stor Mængde iblant Bønderne, og det maa tilstaaes dem, at de drive deres Haandværk med udmærket Duelighed. Foruden at de om Sommeren hugge Huse, forrette de om Vinteren Snedkerens, Bødkerens og Hjulmandens Arbejder, og alt med megen Flid og Nøjagtighed. I enhver Bondegaard behøves i nogen Tid om Vinteren en saadan Tømmermand, for at forfærdige og istandsætte Vogne, Plove og alle Slags Mark- og Huus-Redskaber. De uddrage sig dog ikke ganske af Bondestanden. I Høstens Tid tage de Del i Mark-Arbejde, og naar de efter nogle Aar have lagt sig nogle Skillinger Til Bedste, kjøber manges en Gaard eller Huus, og bliver Bonde. En Tømmermand, der som Mester forestaaer Arbejdet, faaer om Sommeren, foruden Kosten, i Dagløn 10–16 sk. og om Vinteren 8–12 sk.; hans Lærlinge derimod, faae om Sommeren kun 6–10 sk. Af Gavn-tømmer til Træredskaber haves ikkun, hvad Havet ved Strandinger tilsender, eller hvad der tilføres fra Norge paa Sandskuderne. Mange Skibe forvandles her til Vogne, Plove, Harver o. d. l. Derfor gøres Hiulene og hele Undervognen allene af Eeg, og Bøg haves ikkun i de Undervogne, som tilføres fra Skovegnene. Overvognen gøres af Fyrrebræder og tieres eller males med en Farve, som Bonden selv tillaver af Brunrødt og Linolie. Indvendig i Huset male nogle med Brunrødt i sød Melk.

(Derefter omtales tegl- og kalkbrænderier. Der nævnes

et teglværk ved Vestervig, et nedlagt kalkbrænderi i Hov, en kalkovn ved Nebel og to kalkbrænderier i Gettrup Sogn. Paa grund af mangel paa brændsel til tegl- og kalkovne maa man de fleste steder i Ty købe sten og kalk andetsteds fra).

Gode Uhrmagere har Landet ikke manglet; hvorfor og næsten enhver Bonde er forsynet med et Stueuhr. Gode Smede er heller ikke sieldne.

Steengjerder ere vel meget sieldne, og sættes kun i det smaa; men der gives ikke faa Stenhuggere, som meget vel forstaae at kløve Stene, og nogle, som endog net tilhugge Kampstene til siirligt Brug. Hugne Steen bruges meget til Underlag eller Fod under Huse, til Broer og Vandkister, til Haandqværne o. d. l.

Næsten hver Bonde har en Haandqværn, hvorpaa han maler sit Malt og Gryn. For 3 Rdlr. kjøbes et Par Qværnstene af Steenhuggerne. Nogle Sogne har tilforn meget afgivet sig med at male Havregryn og solgt til Norge. Endskiøndt det ikke mangler paa Vejrmøller og Vandmøller både til Kornmaling og Stamping, saa haves kun eet Grubeværk ved en Vejrmølle ved Thisted, og Sigteværk kun ved Broemølle.

Ogsaa Qvindfolkenes Vindskibelihood fortjener Berømmelse. Rokken og Væven er deres kiereste Tidsfordriv. Den megen Uld, her falder, giver dem Lejlighed til at forfærdige en Deel Vadmél baade til eget Brug og til Salg. Enten lader man det stampe paa Stampmøllerne, eller valker det selv. Af Dynevaar sælges ogsaa en stor Deel. Hiemmegiorte Tøjer eller Hvergarn forfærdiges ogsaa baade til eget Brug og til Salg. De sætte en Ære i at kunne overgaae hverandre i Klæder af smukke Mønstre, som deres egen Flid har frembragt. Saadan Vindskibelihood giver mange Lejlighed til at fortjene deres Brød ved Væv-

ning. Af den Aarsag lære mange Bønderpiger Væverhaandværket; naar da disse som Huusmænds eller Gaardmænds Koner ikke længere gjøre Haandværk deraf, saa forsømme de dog ikke Væven; men har den til Rede til eget Brug. Ligesaa giver og Skrædderhaandværket mange Fruentimmer deres Levebrød, da Bondekonsens Lyst til nette og anstændige Klæder for sig og sine, gjør det til en Nødvendighed, at have en saadan Skræderpige hos sig i Huset i nogen Tid, for at sy det af hende forfærdigede Tøj i Klæder. – Saare beklageligt er det, at Høravl og Hampavl er en næsten ubekjendt Ting i et Land, hvor Qvindekiønnet viser en saa udmærket Flid i at spinde og væve. Og desuagtet lader den virksomme Bondekone sig ikke afskrække, endskiønt hun dyrt skal købe eller borge Hørren hos Kjøbmanden. Fra Thy udføres aarlig en betydelig Deel Hørlærred. Thi i det Haab, at hun kan have Blaarlærredet til sit eget Huses Behov for sin Umage, køber Bondekonsen Hørren og forarbejder det til Lærred, hvoraf hun sælger Hørlærretet, for dermed at betale Kjøbmanden, og beholder selv Blaarlærredet. Til dets Blegning saavel som til Vask i Almindelighed bruger man Ærtehalmaske istedenfor Bøgeaske. Deraf behøves vel en større Qvantitet; men giver god Lud, især til Blegning. Ypperlige Dreilsvævere findes her i Landet, især i Hørsted Sogn.

Dersom Bonden skulle betale for alt sit Tøj og Garn at farve, ville det blive temmelig bekostelig; men enhver Bondekone forstaar ret vel, selv at farve alle Sorter. De veed ogsaa dertil at gjøre Brug af nogle Planter, saasom Farve-Visse, Rødskræppe, Graariis o. fl.; men fuldstændigere Anviisning til Kundskab om flere hiemmevoxende hampeavl sysselsætter ingen Tyboere).

Mandfolkene sysselsætte sig ikke her med at binde

Strømper, undtagen paa nogle enkelte Steder ved Havet. I Vorupøre, Førbye og Steenberg hersker i den Henseende en rosværdig Flid, da her, ligesom i Hamrum Herred og en Del af Hedeegnene, Mandfolk og Fruentimmer forsamle sig om Aftenen og binde om Kap. En Del Laad og Uld af den ringere Sort, som ikke kan gaae i Handelen, forarbejdes af disse til Trøjer, Strømper og Vanter, hvoraf en Deel sælges til Udførsel. Skade, at det ikke iblandt alle Havboerne i det mindste er indført; og at Aggerboerne, når de om Vinteren have knøttet og bødet deres Fiskegarn, næsten intet have at fordrive Vinteraftenerne med. Forresten binde Qvindfolkene i ethvert Huus til eget og Husets Brug. Endog Menneskehaar sammenvunden med Uldgarn anvendes til Vanter.

Man vil saaledes ikke kunde nægte Thyboerne, at de ere et vindskibeligt og flittigt Folk. Men hvad fordeelagtigt, der i den Henseende kan siges, tilkommer allene Bonden. Hvad Kiøbstaden Thisted angaaer, da har den intet Fortrin, for de fleste andre danske Kiøbsteder. Haand værker drives med Lunkenhed og Ufuldkommenhed, og af Fabriker haves ingen. Borgerne lever mest af Avling og Brønderie. Til Uldfabriker gaves dog her i Landet den bedste Lejlighed. Her frembringes en stor Deel Uld, som sælges i Hamborg. Arbejdslønnen er maaskee her lettere, end nogensted i Danmark. Paa Folkemængde mangler det ikke; Betlernes uhyre Antal beviser det modsatte. Ved Vestervig er vel anlagt et Klædefabrik, men da det har nok at gjøre med at farve, stampe og overskiære Vadmel for andre, saa bliver saa godt som intet vævet.

(Derefter foreslår forfatteren, at man skaffer arbejde til betlerne, som nu, efter at der er blevet så mange husmænd, er blevet talrige. Før kom der kun tiggere fra andre egne. Børnene, der passer kvæget, burde strikke. Uld,

huder og skind går uforarbejdet ud af landet. Hør og hampeavl sysselsætter ingen Tyboere).

5. *Handel og Skibsfart*

(I dette afsnit foreslår forfatteren, at Bygholms Vejle inddømmes, da »det er bekiendt, at Løgstørs Grunde til-sættes af det Sand, som Vinden og Strømmen føre ud af Bygholms Vejle«. Derefter skulle sejllobet gennem grundene uddybes, eller der skulle dannes et nyt løb ved Løgstør, hvorved man ville »aabne den Velstands Kilde, som Handelen kunde og burde forskaffe Thyland«. Thi grundene er skyld i handelens usle tilstand).

I de sidste Aaringer har Vandets Dybde paa Løgstørs Grunde været 9–10 Qvarter, men for 5 Aar siden var der kun 4 Qvarter Vand. Hvert Foraar maa Skipperne erkyn-dige sig om, hvad Forandring derved er foregaaet. Et haardt Vejr kan i en Hast baade forandre Grundenes Dybde og tillige aabne et nyt Løb. Nykiøbings kiøbmænd, som vise meest Virksomhed i Handel, især paa Norge, hvortil de have temmelig store Fartøjer, sende altid et Fartøj, men det som skal gaae bort, der hielper det med den halve Ladning over Grundene. Andre Skibe maa derimod lettes ved Hielp af Kaage fra Løgstør, hvorpaa de overføre endeel af Lasten. Nemmere synes Brugen af Skibskameler at maatte være.

(Forfatteren omtaler derefter en plan om at grave en kanal gennem Aggertangen, en plan han dog er betænkelig ved, idet han frygter, at indstrømmende havvand vil forvolde oversvømmelser og »tilintetgiøre det nuværende skønne Fiskerie i Liimfiorden«, at havet kunne indbringe saa meget sand, at den gravede kanal derved kunne stoppes, og at man efter et mislykket forsøg ikke kunne sætte saa stærk en dæmning, som naturen har sat).

En god Vinterhavn savner Thyland ogsaa. Skibene maae derfor gierne søge Vinterleje ved Nykiøbing, hvor en Havn ved Kunsten er indrettet, eller ved Qvols i Næheden af Viborg. Ved Hoxer er vel en god Sommerhavn; men om Vinteren er den ikke sikker formedelst Iis, som den deri løbende Aae sætter ned paa Skibene. Dog ville det ikke være vanskeligt at afhielpe denne Mangel med liden Bekostning enten ved Thisted eller andet sted. Dernæst ville det ikke være af liden Betydenhed, om Landet fik sit eget Toldsted i Thisted, hvilket saameget lettere kunde skee, da der dog alligevel er Toldsted for Skudefarerne ved Havsiden og de der strandede Skibe.

For nærværende Tid bestaaer Sejladsen paa Liimfiorden allene i at bringe Landets Korn ned til Aalborg, og igien derfra at hente de fornødne Kiøbmandsvarer. Dertil enten fragter man Skibe, eller Kjøbmanden i Aalborg sender selv Skibe herop for at afhente det Korn, som for ham er indkiøbt. Man regner, at i Liimfjorden ere i alt 80–90 Fartøjer, som næsten aldrig komme uden for Hals. Men Thisted havde for et Par Aar siden kun eet Fartøj, nu har den alt 3. Formedelst Løgstørs Grunde ere alle Fartøjer i Liimfiorden fladbundede, da de sædvanligen ikke kan gaae over med mere end 4 Fods Synkning. Over 600 Tdr. Byg, fører derfor sielden det største Skib. Af Kaage eller store Baade paa 50 Tdr. og derover eller under, gives en Mængde i Liimfiorden, hvorpaa meget Korn bringes til Aalborg. Til Hoxer og flere Steder i Thye haves nogle saadanne Kaage. Det Korn, som udføres fra Thye, er ikke ubetydeligt. Det bestaar meest i Havre, Byg og Ærter. Havren er fortrinlig god, og betales i Norge dyrere end fra andre Steder. Bygget derimod er i ringere Anseelse, ikke fordi Landet frembringer saa ringe Byg, men fordi et urigtigt Handelsprincip har gjort, at Bonden, som ikke

venter at faae sit Korn betalt efter dets Godhed, anvender det fremmeste til eget Brug, og overlader kun det ringeste til Kiøbmanden, hvorfor man og her ved Kjøbmandskorn forstaaer det allerringeste. Af hosføjede Tabel, som er ud-draget af Thisted Toldbøger for 7 Aar, vil man erfare, at den aarlige Udførsel fra Thisted til Aalborg er over otte Tusende Tønder Korn. Men hvor liden en Deel dette er af hele Thylands Udførsel, og hvor vanskeligt det er at angive det hele, indsees, naar man veed, at Liimfiords-Fahrerne ere efter Toldanordningerne fritagne for at melde sig ved Toldstederne indenfjords; men allene i Aalborg. Det meget Korn som ved de øvrige Lossesteder i Landet indskibes, bliver altsaa ikke anmeldt i Thisted. Men Thisted har ikkun Handel med de to nordligste Herreder, saa at det som udgaaer fra de to sydligste Herreder, kommer ikke til Thisted. Man kan altsaa antage, at Hillerslev og Hundborg Herreder allene frem-bringe ikke alene bemeldte 8200 Tder. men ogsaa de 10000 Tder. som paa Skuderne fra Havkysten føres til Norge, og desuden den betydelige Deel, som i Thisted anvendes til Brændeviin. Naar man altsaa antager en større Udførsel fra den sydlige Deel og anslaaer det Quantum Korn, som Thy aarlig kan overlade, til 40.000 Tder. er det neppe for højt regnet. Foruden Korn, udføres ogsaa herfra, deels paa Liimfjorden, deels til Lands: raa Huder, Faareskind, Hareskind, Uld, Vox, Oste, saltede, røgede Helt, røgede Helt, tørre Torsk o.s.v. Men Udførselen af Korn, Heste, Stude og Køer er det betydeligste.

Det er, og har altid været Kiøbmændenes Klage i Thisted, at her drives saa megen Forprang, og at saa mangan en Bonde paa Landet fører ligesaa megen Handel, som mangan i Kiøbmand i Thisted. Dette vil altid blive et uundgaaeligt Onde, saalænge Skibsfart og Handel ikke

Udførsel fra Thylands Hæustrand til Norge

Aar	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Ærter Tdr.	Skpd.	Fleek Lpd.	Pd.	Kiød Tdr.-l	Skpd.	Smør Lpd.	Pd.
1794-	803	3866	2183	1728	31	14	13	58 $\frac{1}{2}$	44	1	6
1795-	411	4449	2667	978	38	3	8	80	54	8	5
1796-	736	4963	2446	1381	39	9		66	43	13	8
1797-	709	5236	3219	1856	45	13	13	31	30	5	5
1798-	859	7235	3970	1880	85	1		53 $\frac{1}{2}$	59	1	
1799-	417	5434	3134	1628	67	11	8	104	59	8	6
1800-	105	4814	3624	40	37	10	7	112	52	3	12
Middeltal	577	5142	3035	1356	49	6	5	72	49	-	4

Udførsel fra Thisted til Aalborg

1794-	2	2492	4854 $\frac{1}{2}$	5038 $\frac{1}{4}$	-	-	-	16			
1795-	430	970 $\frac{1}{2}$	3265	1833 $\frac{1}{2}$	-	-	-	23			
1796-	300	1095	2878	1907	-	-	-	8			
1797-	200	2225	2889	2383	-	-	-	11			
1798-	653	2750	3720	2029	3	6	6	9			
1799-	101	2533	4051 $\frac{1}{2}$	2522	17	-	-	1			
1800-	-	2179	3208	13 $\frac{1}{2}$	6	13	8	9			
Middeltal	241	2035	3552	2247	3	17	2	11			

(1 skip pund (Skpd.) - 16 lispund (Lpd.) - 320 pund. 1 lispund - 16 pund).

sættes paa bedre Fod. Thi hvo kan forhindre en Bonde fra at opkøbe Korn og være Kommissionær for Kiøbmanden i Aalborg, eller en Gang om Aaret at rejse til Aalborg, for at udtage sig nogle Kiøbmandsvare? Dette ville hæve sig selv, naar Kiøbmanden i Thisted kunde hente sine Vare fra den først mulige Kilde, og altsaa kunde sælge lettere de hentede Fornødenheder og betale Landets Produkter dyrere, end andre. Saadan Landprang er saa meget lettere, da her gives adskillige Steder, hvor

Skibe kan losse og lade f. Ex. ved Krik i Nærheden af Vestervig, ved Skibstedgaard i Doverkiil, ved Gudenæs, ved Viilsund og ved Hoxer.

Af Bønderne føres og en Deel Landhandel, som meest gaaer over Odsund til Holstebro og Ringkiøbing. Fra Odsund er til Ringkiøbing 9 Mile, til Holstebro 4 Mile, og til Lemvig 2 Mile. Uld, Huder og Skind, kiøres til Ringkiøbing, hvorfra igien hentes Tobak og andre Vahre. Til Holstebro handles ogsaa meget; mange Creature føres der til Markederne; mange kiøre derhen for at hente Træskoe, Skovblade, Stavtøj og andre Trævahre, som føres dertil fra Skovegnene. Thyholms Beboere bringe paa lukte Vogne mange Læs saltede og røgede Aal og Helt igiennem hele Jylland og føre da med sig tilbage fra Horsens og Friderits Trævare, Æbler og Pærer.

Merkverdige er den Sejlads, som føres fra Thylands vestre og nordre Havstrand paa Norge. Her trodser den vindskibelige Strandbeboer alle Naturens Forhindringer. Han har her for sig en Kyst, som er en Skræk for enhver Søemand, der nødes at komme den nær, og et saa voldsomt Hav, som ofte knuser de stærkeste Skibe, der komme paa Grund, og ofte endog i stille Vejr enten efter eller før stærk Storm er saa uroligt, at det kan høres 2-3 Mile bort. Men disse, som selv bygge deres Skuder enten i Norge eller her paa Stranden, vide at give dem en saadan Struktur, at de endog i haardt Vejr tør løbe paa Land uden at tage Skade. En Hovedegenskab ved disse Skibe er Elasticitet; til den Ende forbindes de ikke med Jern- men med Trænegler, isæt af Enebærtræ. Det er almindeligen sagt og troet, at disse Skibe ere fladbundede; men de ere alle kjølbygte, skjøndt ikke med meget skarp Kjøl. Af saadanne Sandskuder ere for nærværende Tid 12 i Thy; deraf 7 ved Klitmøller i Vester Vandet Sogn, 4 ved Vixø

paa Hanstholmen og 1 ved Steenberg i Nørhaa Sogn. Tilforn skal have været 13 allene ved Klitmøller, hvor der herefter formodentlig kun vil blive 6. Alle disse fare allene paa Norge, og det isæt til den sydvestlige Deel, til Christianssand og øvrige Byer i samme Stift. Fra Klitmøller til disse nærmeste Steder, regnes at være 18 Mile. Enhver af disse Sandskuder kan føre omtrent 3-400 Tønder Byg. Hosføjede Tabel viser, at det Korn, som aarlig udføres fra Thye paa disse Skuder, udgjør noget over 10000 Tdr. At Udførselen ikke er større, er fordi hele Ladningen aldrig bestaar af Korn allene, og med hver Skude gjøres sielden mere end 3-4 Rejser; thi midt om Sommeren ligge de paa Land. Efterdi her ingen Havn er, maae Skuderne om Vinteren, og hver gang man ikke strax vil bort igjen, bringes op paa det tørre Land. Til den Ende lader man Skuden med en vestlig Vind løbe ind over Sandrevlerne, hvorpaa Bølgerne selv arbejde den med Siden vendt mod Søen, op til den tørre Havbred. Man forsamler nu 30-40 Mennesker, som uden andre Midler, end Touge og Stænger bringe den op, endog tet til Pakhusene. Paa samme Maade bringer man den igjen i Søen, hvilket hver Gang kan koste 20 Rdler. Saasnart Skuden er i Søen, maa den lades samme Dag og strax gaaes til Sejls. Paa Vogne kiøres Godset ud i Vandet, hvor det modtages paa Baade og føres ud til Skibet. Til at skibe maa vælges stille Vejr og østlig eller sydlig Vind; men dersom imidlertid vestlig Storm reiser sig, saa at Skibet ikke kan stedes for Anker, hænder det undertiden, at man maa søge Søen og gaae bort med halv Ladning. Naar Skibet kommer fra Norge, vover man dog ikke med svær Ladning at løbe paa Land, men man begynder i nogen Afstand fra Landet at kaste Trælasten ud i Vandet, for at lette Skibet, hvilken derefter kan opsamles

paa Stranden. Tillader Vejret det, og man har Ladning tilrede, bliver Skibet liggende for Anker, og man lossler, lader og gaar bort i en Hast. – Til Skade saavel for Kiøbmændene som for de øvrige Beboere i Thisted, men til Gavn for Landbeboerne, er det en gammel tilstaaet Rettighed for disse Skippere ved Havet, at de maae udføte af Landets Produkter og indføre Trælast, Kalk og Steen. Foruden Korn opkøbe de derfor i Landet Smør, Æg, saltet Kiød, Flesk og Giæs, levende Kalkonske Høns, o.s.v. tilligemed endeel Lærred, Dynevaar og hjemgiorte Tøjer. Hvad Hr. Olrik i sin Afhandling om Aalborgs Handel siger om Sandskudernes Skadelighed for Aalborg, er vel og gieldende ihenseende til Thisted; men for Landet ere de ikke skadelige, da Bonden uden disse ville finde ringe Afsætning paa adskillige Produkter. Norge kunne ej heller undvære dem; thi herfra kan tidligere i Foraaret skee Tilførsel til Norge end fra noget andet Sted og i Krigstider, naar anden Tilførsel er Norge afskaaren, er denne Sejlads højst vigtig, hvorpaa vi nyligen have Beviis. Regieringen har derfor til alle Tider med god Grund tilstaaet disse Skudedarere visse Privilegier; hvorom ældre og nyere Toldanordninger vidne. Saaledes ere disse Skudedarere fritagne fra at være examinerede, eller at holde Dug og Disk i en Kiøbsted, naar de kun isteden for Konsumtionsafgift betale den aarlige Skudeskate. De ere og befriede for at bevise med Magistrats Attest, at de ere Ejere af deres Ladninger. Og ikkuns i Nødstilfælde skal de udskrives til Orlog.

Strandingerne, som undertiden forefalde her paa Kysten, have næsten sat Landet i ondt Rygte hos Ukyndige. Nægtes kan det ikke, at dette for andre uheldige Tab undertiden kan blive til Fordeel for Landets Beboere. Adskillige sieldne Vahre kan herved undertiden blive

Thyboerne til Deel for godt Kiøb; endskiønt og mange Vahre ofte enten ikke blive biergede, da Havets Voldsomhed forinden opløser Skibet, eller de ere fordærvede af Søvand, eller Ejeren lader dem udføre. Skibsvragene kan i det mindste noget lidet erstatte Landets store Mangel paa Gavntømmer og Bygningstømmer. De fattige Strandboere fortjene og undertiden god Arbejdsløn for deres Hielp ved at bierge. Desuagtet kan paastaaes, at Strandingerne ingen skadelig Indflydelse har havt paa Thyboernes moralske Karakter, undtagen det skulle være de faa Strandbeboere. De øvrige kan jo heller ingen anden Fordeel have deraf, end at de for Betaling ved offentlig Auction kan kiøbe sig nogle Fornødenheder, som dog ofte gaae i høj Priis. Strandbeboerne derimod kan vel af Lejligheden lade sig friste til at forgribe sig paa andres Gods, og det ikke saa meget, naar Skib med Mandskab strander, Thi da vil vel Folkene selv passe paa deres Ejendom, men især naar enkelte Stykker Træ eller Gods, som i haardt Vejr er kastet over Borde, drives i Land. At Finderen af saadant undertiden kan glemme Forstrands-ejerens, her Kongens Rettighed, og tilegne sig det, der synes at være ingens, er vel ligesaa tænkeligt, som umuligt at forebygge. Tilforn havde Vestervigs Ejere Forstranden i Forpagtning af Kongen. Hvad der nu indstrander uden Ejermænd bliver af Stedets Øvrighed oplyst og bortsolgt til Ejeren eller Kongens Fordeel. At Skibsfolk, som her løbe paa Strand, ikke blive ilde eller uretfærdigen behandlede, vil vist deres eget Vidnesbyrd bekræfte. Saa snart Strandbeboerne see et Skib forulykket, skikke de strax Bud til een af de Kommissionærer i Thisted, som er den Strand best bekiendr, denne kommer da Skipperen til Hielp med Raad og Daad til at bjerge, giver ham Anviisning paa Strandbeboere, som han kan tinge med om

Biergeløn, og anviser ham hvor han sikkert kan oplægge og giemme det biergede. Naar nu af Ladning og Skibskrog er bierget saa meget som muligt, beroer det paa Skipperen, om han fremdeles vil beholde denne Kommissær, eller antage en anden som han har mere Tillid til, eller som ham er anviist af Rehder eller Konsul. Denne paatager sig nu at forstrække ham og Skibsfolk med Penge, skaffe disse til deres Hiem, foranstalte de haveerede Vahre strax solgte, correspondere med Rehderne, om det øvrige skal bortsælges eller udføres, o.s.v. Skipperen tinger forud med Kommissionæren om Betaling for saadan Ulejlighed som sædvanligen er 2 til 8 Procent af det solgte. – En Lykke er det, at Stranden her ikke er haard og stenig; men sandig saa at Skibet ved at løbe paa, ikke saa hastig slaaes i Stykker, at jo Folkene kan blive reddede; endskiønt det dog omsider enten opløses af Bølgernes Magt, eller sættes saa fast i Sandet, eller endog paa det tørre Land, at det sielden kan bringes ud igien. Denne Forstrandens Egenskab kan vil give Mistanke om, at et Skib nu og da sættes med Overlæg. Dog er det dog ikke Tilfældet med ethvert Skib, som strander i Magsvej. Thi i de mørke Nætter i Efteraaret hænder det ofte, at Skibe, som med østen Vind skulle gaae forbi Hanstholmen, menes efter Kursen at være paa den Højde, at de nu sikkert kan styre Sønder paa; men fordi de af contrær Strøm ere forsatte, styre uafvidende lige ind paa Land ved Vixø eller Hansted. I de sildigere Aar, efterat den holsteenske Kanal er blevet sejlbar, kjendes det tydeligen, at Strandingerne ere blevne sieldnere end tilforn. – Det er almindeligen bekjendt og antaget, at Kysten her er omgivet af 3 Sandrevler, hvilke 3 Revler ogsaa findes ved Agger og Hanstholmen; men imellem disse 2de Steder ere ikun 2 Revler; og da den inderste af disse paa sine Steder

ligger Landgrunden meget nær, saa antages paa nogle Steder f. Ex. ved Vorupøre, endog kun 1 Revle, endskiønt en dyb Rende dog adskiller den inderste Revle fra Landgrunden. Man kan endog paa Landet let adskille Revlerne, da man tydeligen seer Bølgerne at brydes paa enhver af dem. Ved Agger, hvor der ere 3 Revler, ligger den yderste omtrent 200 Favne; men den inderste neppe 10 Favne fra Land. Undertiden er paa den yderste ikkun 6–7 Alen Vand, og paa den inderste kun 1–2 Alen. Imellem Revlerne derimod ere vel 14 Favne Vand. Udenfor Revlerne bliver dybt Vand indtil 19 Favne, derpaa grunder med 11 Favne, derpaa omtrent 2 Mile fra Landet igjen dybere med 13 Favne Vand. Ved Klitmølle hvor der ere 2 Revler, ligger den yderste 60 Favne fra Landet og har 5 Fod Vand, hvor indenfor er dybt Vand; den inderste Revle er ganske nær Landgrunden og har kun 3 Fod Vand, imellem denne og Landet er atter en dyb Rende. Foruden Revlerne forekomme ogsaa hist og her enkelte Udgrunde. Paa nogle Steder, som udenfor Agger, forekomme ogsaa mindre og større Steen-Rif. Alle disse Anstød ved denne Kyst ere paa de engelske Søekarter satte i Forbindelse med det store jyske Rif. I øvrigt maa bemærkes, at Vandet paa Revlerne ej altid er af lige Dybde, og at Strømmen og Stormen forandre Sandgrundene, især mod Sonden, hvor Sandbankerne synes at fløtte sig Nord paa.



Råstrups hovedbygning 1963

Hovedgården Råstrup og dens ejere

VED H. STØVRING-NIELSEN

(Fortsat fra årbog 1962)

PALLE RODSTEEN OG INGEBORG SKEEL efterlod en betydelig arv til deres børn. I 1638 var deres samlede gods ansat til 837 td. hartkorn¹⁾, og der var ikke indtrådt nogen væsentlig nedgang heri, da godset efter Ingeborg Skeels død i 1655 deltes i 1 broderlod og 7 søsterlodder²⁾.

Godset i Thy, der sammen med Råstrup udgjorde omkr.

320 td. hartkorn, deltes mellem døtrene Agathe, Christence, Edel og Lisbeth med omkr. 80 td. hartkorn til hver. Også det store godskompleks i Aarup blev delt. Ingeborg Skeels hovedgård her fik ikke nogen lang levetid. I matrikel 1664 har den vedtegningen »øde og uden bygninger, har været en lille herregård«.

6. *Albert Friis og Agathe Rodsteen*

Agathe Pallesdatter Rodsteen, der var født omkr. 1625, blev den 26. oktober 1653 i Viborg gift med Albert Friis til Margaard, der tilhørte den gamle og ansete slægt Friis til Haraldskjær. Hans fader var Anders Friis til Hungstrup, Krabbesholm, Vaar, Vrejlev Kloster m.m., 1618–27 lensmand på Sejlstrup. Moderen, Ide Munk til Visselbjerg, var søster til den i årbog 1962, side 119 nævnte Hans Munk. Albert Friises fætter, Jørgen Friis til Kragerup, var 1670–80 amtmand i Thy. Albert Friis blev 1631 sat i Sorø Skole³). Senere gik han militærvejen, og da han blev gift med Agathe, var han oberstløjtnant og kommandant på Bornholm. Med sin hustru fik han halvpart i Råstrup med henimod 60 td. hartkorn bøndergods, og kort før sin død arvede han efter en ugift faster halvpart i Margård på Fyn. Han skrev sig til begge disse gårde. Allerede den 3. februar 1659 døde han i Køge. Han og Agathe havde 3 børn:

1. Anders, født 1654, død 1673 i Holsten.
2. Gregers, født 1656. Han levede 1687 på Margård hos sin ugifte faster, Mette Friis, der da søgte kongen om eftergivelse af en skat på 8 daler, hvoraf de 4 var for Gregers, »da han intet har at leve af«.
3. Ingeborg, død 1658 på Eskildstrup, begravet i Sneslev Kirke.

For Albert Friis og Agathe Rodsteen var tiden ugun-

stig. Svenskekrigen 1657–59 lagde en del af deres bøndergårde øde, og af de øvrige fik de kun lidt eller intet af landgilden. Nogle bønder kunne ikke svare den, og de, der kunne svare noget, forstod at slippe billigst muligt med undskyldende forklaringer og jamren over deres armod. Adelens storhedstid var forbi, og især de adelsmænd, der havde haft med hærledelsen at gøre, blev mødt med hån og foragt, selv hos bønderne, fordi de ikke havde været i stand til at holde landet fri for de indtrængende fjender. Albert Friis var sikkert også en dårlig godsadministrator. Hans og Agathes tid er betegnet ved gentagne optagelser af lån og pantsættelser af gods. Den 25. februar 1657 lånte de 308 rd. af Albert Itzen⁴⁾ mod pant i Overgård i Årup, hartkorn 10 td. 6 skp. Den 11. februar 1661 fornyer Agathe pantebrevet og lover at afbetale 100 rd. årlig. Dette løfte formåede hun næppe at indfri. Den 31. januar 1661 lånte hun 220 rd. af Christen Olufsen⁵⁾ mod pant i en anden gård i Årup, hartkorn 10 td. 6 skp.⁶⁾ Efter at svogeren Jacob Sparre i 1665 havde overtaget den sidste rest af hendes gods, har de historiske kilder ikke mere at berette om Agathe Rodsteen. Som så mange af sine samtidige standsfæller har hun sikkert henlevet sine sidste dage i yderste fattigdom.

7. Jacob Sparre og Christence Rodsteen

Christence Pallesdatter Rodsteen, der var født 1621, blev den 13. juni 1647 i Aalborg gift med oberst Vogn Vognsen, der var født 1594 på hovedgården Stenshede i Vendsyssel, som han 1635 havde overtaget efter sine forældre, Vogn Vognsen den ældre og Maren Orning.

Vogn Vognsen deltog med hæder i krigene 1625–29 og 1643–45. I den sidste af disse krige udmærkede han sig især ved at indtage hovedgården Vorgård, der var svensk

hovedkvarter i Vendsyssel, samt at rette et afgørende angreb på Aalborghus. I sine unge dage havde Vogn bejlet til jomfru Karen Friis på Rødslet, datter af afdøde Iver Friis og Dorthe Budde, og han havde fået både jomfruens og moderens samtykke, men jomfru Karens værge og farbroder, kansler Christen Friis, (der også var farbroder til ovenfor omhandlede Albert Friis) var imod forbindelsen og fik kongen til at forbyde den⁷). Det tog Vogn sig meget nær, og han optrådte ikke på frierfødder igen, før han var over 50 år. Han og den 26-aarige Christence flyttede efter brylluppet ind på Stenshede, men allerede den 5. juni 1650 døde Vogn Vognsen. Han og Christence havde kun et barn, en datter ved navn Kirsten, der døde i 3-års alderen⁸).

I året 1654 solgte Christence Stenshede, og året efter indtrådte hun i nyt ægteskab, idet hun den 10. juni 1655 i Aalborg blev gift med oberstløjtnant Jacob Sparre, der var født den 6. juli 1624 som søn af Emmike Sparre til Vibygård og Birgitte Mylting. Som svogeren Albert Friis kom han i Sorø Skole⁹) og gik senere militærvejen. Han deltog 1657 som løjtnant i krigen mod Sverige, var 1658 ritmester, blev taget til fange men atter udvekslet, hvorefter han fik bestalling som chef for Ulrich Christian Gyldenløves forhenværende livkompagni. 1667 var han ansat i den jyske rostjeneste, da han i et brev, dateret Råstrup den 7. december, bad rigsfeltherren Hans Schack tænke på ham og skaffe ham en anden ansættelse, dersom rostjenesten skulle blive inddraget. Den 25. september 1673 skrev han atter til rigsfeltherren og bad om lov til at tage hjem til Jylland en del af vinteren. Breve til ham kunne adresseres til rådmand Martin Thomsen i Thisted. Han lå da på Fyn med et kompagni på 109 ryttere. I brevet minder han om, at rigsfeltherren har lovet at tage sig af hans søn Vogn.

Ved rostjenestens deling i juli 1675 blev Jacob Sparre ansat i jysk rostjeneste under oberst Mogens Kruse¹⁰). Han var igen 1675–79 med i krigen mod Sverige og blev efter slaget ved Landskrona 1677 udnævnt til oberstløjtnant¹¹).

Under denne krig mistede Jacob Sparre både sin hustru og deres eneste barn. Christence Rodsteen døde i København den 16. september 1677. Sønnen Vogn Sparre, født 14. oktober 1656 på »Haven« i Vendsyssel, var kornet ved sjællandske-fynske rostjeneste, da han den 4. december 1676 faldt i slaget ved Lund¹¹). Hertil kom endnu en prøvelse, idet Jacob Sparre ved rostjenestens reduktion i 1677 blev sat på pension med 200 rd. årlig. I et brev, dateret 20. oktober 1677, bønfuldt han da kongen om at måtte blive i aktiv tjeneste:

»Stormægtigste allernaadigste arvekonge og herre.

Eders kgl. Majestæt haver jeg allerunderdanigst mundtlig andraget, at jeg fra det Kruseske Regimente ved sidste reduction uformodelig er afgangen af Deres kgl. Majestæts mig efter den sidst leverede Battallie betroede oberstløjtnant charge. Saa indfalder jeg til eders kgl. Majestæt udi allerdybeste underdanighed og supplicando andmoder, at eders kgl. Majestæt af kongelig Clemens og Naade ved samme andbetroede Charge mig allernaadigst vilde conserve, eftersom Gud være loft mig ingen fautez udi nogen maader skal kunde overbevises, og eders kgl. Majestæt allernaadigst vilde anse, at jeg længe og udi trende højlovlige kgl. regeringer som en troskyldig undersatt ved Militien mig stedse har ladet bruge og nu udi disse sidste Erupturer ikke aleneste tilsat mine bedste midler til kgl. Majestæts allerskyldigste tjeneste, men endog mit eneste barn som cornet under salig Grev Holkes livkompagni og

nu endelig min kiere salig hustru forlaaren. Jeg forlader mig næst Gud til en naadig konge og herre, at jeg efter eders kgl. Majestæts egen allernaadigste tilsagn til min forrige charge igen allernaadigst kunne befordres, efterdi det er min Ploug, og jeg min fortun derved maa søge«. I maj 1679 søgte han igen om »oberstløjtnant-traktement«, indtil han kunne blive »emplojeret« i virkelig tjeneste, men uden held.

Ved samme tid indtrådte Jacob Sparre i nyt ægteskab, idet han den 5. maj 1679 blev gift med Anne Juel, der var født den 13. juni 1654 og døde den 22. juli 1688, to dage efter sit andet barns fødsel. Hun var datter af Claus Juel til Vosborg (broder til søhelten Niels Juel) og Sophie Gyldenstjerne. I sit andet ægteskab havde Jacob Sparre 2 døtre:

1. Christence Rodsteen Sparre, født 2. maj 1680 på Råstrup. Hun var 1699 konventualinde i Roskilde Kloster og døde der den 23. april 1758.
2. Elisabeth Sophie, født 20. juli 1688 på Råstrup. Hun levede 1745 i Svendborg, ugift og i små kår.

Jacob Sparre havde jo med sin første hustru fået den ene halvpart af Råstrup. 1665 overtog han også den anden halvpart. Herom lader vi ham selv fortælle:

»Rigtig extract over min forrige indgivne jordebog på den halve Raastrup hovedgaard med den halve Holm udi søen samt dens tilliggende jordegods, og er angiven efter min allernådigste herres og konges tilladelse, ligesom det udi søskendeskifte ganget er, nemlig 1½ td. hartkorn udi Thy, Mors og Hanherred lige imod 1 td. hartkorn udi Fyn og Hemmersyssel, hovedgaarden undtagen.

Og eftersom at den anden halve part Raastrup hovedgaard, som fru Agathe Rodsteen, hr. Albert Friises, med dens tilliggende herlighed hidindtil har brugt, nu in

martio sidst forleden er mig af velb. Hans Friis¹²) efter derpaa tagen dom og indførsel bleven transporteret, saa bruger jeg nu tilsammen den ganske Rastrup hovedgaard med holmen udi søen for fuld hartkorn beregnet, nemlig 50 td. Item dens tilliggende jordegods efter fornævnte fynske og himmerbo takst udi hartkorn 39 td. Er saa tilsammen 89 td. Derforuden Hundborg kongetiende, som staar for 28 td. byg^{«13}).

På hovedgårdens mark kunne da sås 4 td. rug, 30 td. byg, 80 td. havre, og der kunne avles 60 læs hø¹⁴).

Så længe Jacob Sparre var i aktiv tjeneste, holdt han hus på Jannerupgård, der var besat med 5 karle, 3 piger, 3 heste, 4 foler, 4 stude, 4 køer, 6 kvier og 24 får. Råstrup var da beboet af en forpagter, 1671 af Erik Pedersen¹⁵), 1677 af Jørgen Pallesen¹⁶), 1678 af Christian Henrik Petersen, der kaldes fuldmægtig¹⁷). På gården holdtes 5 tjenestefolk, og besætningen bestod af 6 heste og hopper, 4 foler, 5 køer, 4 stude, 14 ungdyr, 25 får og 3 svin¹⁸).

Da Jacob Sparre var blevet eneherre på Råstrup, søgte han efter bedste evne at forøge bøndergodset. Han købte det gods, svogeren Claus Dyre havde fået med Edel Rodsteen. Det var jo Råstrups gamle gods. Men han handlede ganske planløst. Når han købte en gård, pantsatte han en anden for at skaffe penge, mens samtidig en tredje blev tildømt kongen, fordi skatterne ikke blev betalt. Allerede 1661 pantsatte han sine 2 gårde i Tingstrup til fru Ide Lunge til Birkelse for et lån på 200 rd.¹⁹). Og fra den tid voksede hans gæld støt år for år. Alligevel var han optimistisk nok til at indlade sig på noget så vidtløftigt som at købe Holmgård og Holmgårds Mølle i Ydby sogn, omkr. 35 td. hartkorn, af Mathias Budde til Hindsels. Skødet er underskrevet på Jannerupgård den 16. januar 1678²⁰).

1680 blev Jacob Sparres gods opgjort til 141 td. hartkorn, hvoraf 50 td. for hovedgården. Han ejede dog kun dette gods pro forma, idet en god del deraf var pantsat²¹).

Når skatterestancen blev for stor, greb Jacob Sparre til sin gamle udvej og bad kongen om eftergivelse, og han bad ikke forgæves. I et brev, dateret 22. oktober 1683, henviser han til, at kongen nylig har eftergivet ham 300 rd., »hvorfor jeg intet andet søger, end at Eders kgl. Majestæt mig igen allernaadigst ville eftergive de 204 rd. 3 mark, som landcommissær Wisberg i Aalborg for gammel rostjeneste hos mig ved haard militarisk execution søger, og det for den tid, da jeg udi sidste skaanske krig stod udi Eders kgl. Majestæts virkelige tjeneste. Iligemaade 200 rd., som jeg til kgl. Majestæts amtsskriver Jens Hansen i Tisted for contributioner resterer med, hvilket quantum af egne midler jeg ved min Gud aldrig er mand for at kand betahle«. Så bønfalder han kongen, at han »igen maatte nyde den aarlige wartgelt (ventepenge), indtil jeg efter Eders kgl. Majestæts allernaadigste vilje og behag udi virkelig tjeneste igen kunde blive employeret, thi sandelig er ellers min totale Ruin mig for øjne stillet«. Svaret blev givet »på vort Slot Kiøbenhavn« den 3. november 1683: »Vi har af sær kgl. nåde og mildhed supplicantens resterende 404 rd. 3 mark eftergivet«. Kong Christian V sagde nødig nej til en bøn fra en ydmyg undersåt. – At sådan eftergivelse blev til en næsten årlig tilbagevendende begivenhed, ses af efterfølgende:

17. februar 1686. »Hovedgården Råstrup såvelsom en stor del af bøndergodset befindes at være pantsat. Ejeren har intet at betale restancen med, såfremt der ikke skal tages dom på gård og gods«²²). Restancen var 284 rd. og 25 td. korn.

27. august 1687. »Jacob Sparre, forrige oberstløjtnant

ved rostjenesten, må få eftergivet alle sine skatterestancer til 1. januar 1687 af sin gård Råstrup«²³). Restancen var da 398 rd. og 60 td. korn.

19. november 1687. »Jacob Sparre må nyde skattefrihed af sin gård Råstrup endnu for 1687, men siden skal der skattes af den efter den forestående landmålings takst«²⁴).

2. april 1690. »Rentekammeret skal erklære sig om en ansøgning fra Jacob Sparre om fra nytår sidst at måtte skatte af sin gård Råstrup, der for resterende skatter er blevet tildømt kongen, som af en komplet sædegård«²⁵).

12. juli 1692. »Oberstløjtnant Jacob Sparre må på grund af sine tjenester i sidste krig få eftergivet resterende skatter af Råstrup gård og gods«²⁶). Restancen var 157 rd. og 50 td. korn.

16. september 1692 udstedte Jacob Sparre pantebrev til sognepræst Peder Nielsen til Hvidbjerg og Lyngs på 325 rd. mod pant i »min hovedgaard Raastrup med sin tiliggende, desligest 2 afbyggere på gaardens mark, nemlig Peder Jensen i Frostholt og Christen Plovmand i Vejr-møllehuset, ligeledes i Snedsted sogn, Aarup by, 2 gadehuse, som Jens Ovesen har i fæste, og 2 gadehuse, som Morten Ovesen har i fæste«²⁷). Dermed havde den gamle kriger sat sine sidste reserver ind.

Jacob Sparre døde på Råstrup den 9. december 1694 »efter sit inderlige ønske«. Således beretter teksten på det epitafium over ham og hans 2 hustruer, som har været i Hundborg Kirke, hvor deres begravelsessted er²⁸).

Det tjener til Jacob Sparres ros, at han på sine gamle dage trods sine fattige forhold tog broderen Henning Sparre til sig og gav ham frit ophold på Råstrup. Henning Sparre havde også været officer, »tjent 2 gange i

Holland til lands og til vands, siden 5 år i Brasilien, været meget ilde kvæstet og tværtigennemskudt«²⁹). Om denne broder skrev Chr. Helverskov på Irup den 20. juli 1696 et brev til biskop Birkerod i Aalborg og bad ham forunde den gamle adelsmand ophold i Aalborg Hospital. Biskoppen lod ham da nyde 2 mark ugentlig af hospitalets penge og »lod ham indlægge i et kammer i byen, efterdi jeg for hans stands skyld ej ville indlogere ham blandt de andre hospitalslemmer«. Henning Sparre døde 15. april 1697 som slægtens sidste mand. Biskoppen startede blandt adelen en indsamling og gav ham »en i regard til hans stand og byrd skikkelig jordefærd«. Han blev begravet den 28. april i Budolfi Kirke³⁰).

Råstrup, der efter Jacob Sparres død var uden bøndergods og sandsynligvis i næsten øde tilstand, må være blevet udlagt for gældsfordring. Den kom nu i handelen og var i løbet af få år i hænderne på flere hurtigt skiftende ejere. Den første, Jens Sørensen Hesberg, døde 1698. Den næste, Peter Christian Fahrenkrug³¹) skødede den 9. marts 1699 til forvalter Poul Maes på Ørum »min hovedgård Raastrup med 2 afbyggere i gårdens mark, den første beboet af Christen Madsen, den anden øde, som tilhobe er sat til hartkorn 27-3-3-2«³²).

Den 13. februar 1697 gjorde Poul v. Klingenberg bryllup på Højris for Poul Maes og Vibeke Budde, der blev viet i Ljørslev »efter hans Majestæts sær Breff«³³). Vibeke Budde døde allerede året efter i en alder af 22 år.

8. Poul v. Klingenberg og Poul Maes

Den 9. februar 1702 skødede Poul Maes Råstrup til sin principal, Poul v. Klingenberg til Højris og Ørum, der gjorde den til en komplet hovedgård³⁴) ved at underlægge den Ørums bøndergods i Hundborg herred (und-

tagen det, som svarede til kirkerne), hvorefter han den 13. december 1704 skødede gård og gods »til højagtbare og velfornemme mand Sr Poul Maes, min forvalter på Ørum, mod nøjagtig betaling«³⁵). Det ser besynderligt ud med denne handlen frem og tilbage, men forklaringen er at finde i et pantebrev, som Poul Maes 2 dage senere udsteder til Klingenberg for et lån på 4640 rd. mod pant i Råstrup med gods. Dette pantebrev er nemlig foruden af Poul Maes også underskrevet af Øllegaard Sophie Søltoft, som han altså allerede da havde indgået ægteskab med, og det var nok hendes underskrift, der vejede mest. Hun, der først havde været gift med ovennævnte Jens Sørensen Hesberg, tilhørte en velhavende, livs- og handlekraftig slægt, der i 1700-årene fik indflydelse i Thy, især i gods-ejer- og præstekredse. Det er medlemmer af denne slægt, der i de følgende 100 år som en rød tråd forbinder ejerne af Råstrup. (Se stamtavlen).

Det bøndergods, Klingenberg lagde under Råstrup, var således beliggende:

Sjørring by hartkorn	27-7-3-2
Sperring by	- 74-5-2-2
Skårup by	- 5-0-1-0
Ialt i Sjørring sogn	- <u>107-5-3-1</u>
Vang sogn	- 35-3-0-1
Tvorup sogn	- 30-7-1-1
Torsted sogn	- 19-4-2-2
Tilsted sogn	- 7-3-1-1
Tilsammen hartkorn	<u>201-0-1-0</u>

I den komplette gårds første jordebog skriver han: »Hvad sig ellers de begærte adkomster anbelanger på forskrevne gård og gods, da har jeg hans kgl. Majestæts hr

farfader, salig og højlovlig ihukommelse konning Friedrich dend tredies de dato 22. novembris anno 1661 til Albert Baltser Berens arvinger og medbeskrevne allernådigst udgivne skøde på forhen indførte bøndergods udi Siøring, Vang og Torup samt Torsted sogne, hvorefter det mig siden som en arvning er tilfalden, og på Råstrup hovedgård såvelsom Niels Nielsens gård i Tilsted har jeg Poul Maes hans skøde de dato 9. februar sidst afviget.

Heuris, 23. september 1702. P. v. Klingenberg«.

Poul Maes døde 1720, 64 år gammel, og blev begravet den 10. januar i Hundborg Kirke, hvortil han 19. juli 1714 havde udstedt et pantebrev på 40 sletdaler, som til evig tid skulle stå i Råstrup, og hvoraf fremtidige ejere årlig skulle give 2 sletdaler i rente til vedligeholdelse af en muret begravelse, som han med tilladelse af kirkens ejer, assessor Peder Nielsen Mollerup til Vestervig, havde ladet indrette for sig selv og gårdens fremtidige ejere³⁶).

9. Major Jens Kraft

Øllegaard sad nu som enke på gården, indtil hun den 22. marts 1726 i Hundborg Kirke blev viet til kaptajn Jens Pedersen Kraft. Han var født i Norge ca. 1673 og tilhørte en stor og anset præste- og officersslægt. Hans forældre var sognepræst Peder Evensen Løiten til Enebak (sydøst for Oslo) og Kirsten Jensdatter, der sammen med sine børn antog sin moders slægtsnavn Kraft.

Slægtens stamfader, Hans Kraft (Jens Krafts oldefader), der var tysk af fødsel, blev 1579 af Frederik den Anden ansat som instrumentist i hofkapellet, 1592 tysk præst i Helsingør, året efter ved Sct. Petri Kirke i København, 1606 rektor ved Københavns Skole og lektor i musik. Hans hustru, Sophie Knoff, var datter af Christoffer Knoff, ligeledes tysk af fødsel, der 1566 blev

hofprædikant hos Frederik den Anden, siden hos Christian den Fjerde. Så godt som alle deres mandlige efterkommere blev enten præster eller officerer.

Af Jens Krafts søskende (de var 12) blev en broder, Even Kraft, oberst. Han gjorde tjeneste på Tordenskjolds skibe og døde 1747 som kommandant på Munkholmen. Den yngste af flokken, Anders Kraft, døde tidligt som løjtnant. Hans søn, Jens Andersen Kraft, kom til farbroderen på Råstrup, der opdrog ham og bekostede hans uddannelse. Han blev senere professor ved Sorø Akademi og udgav en række lærde skrifter. Hans dattersøn, Jens Kraft Pontoppidan, der var præst i Vang 1800–06 og i Skjoldborg 1806–20, var 1. gang gift med Anne Dorthea Obel, sønnesøns datter af ovennævnte forpagter på Råstrup, Jørgen Pallesen Obel, og 2. gang med Mariane Brøndlund, datter af byfoged Brøndlund i Thisted.

Jens Kraft blev 1701 løjtnant i Ribe stifts nationale infanteri-regiment, kaptajnløjtnant 1709, året efter forflyttet til Aalborg stifts nationale infanteri-regiment, 1715 kaptajn og chef for Hundborg herreds kompagni, 1728 afskediget med majors rang.

Øllegaard Sophie Søltoft døde på Råstrup den 1. juni 1747, og Jens Kraft døde den 13. september 1751. Hun blev 67 år, han 78 år gammel.

Efter synsforretning af 4. august 1732 og kgl. bevilling af 6. oktober 1733 blev hartkornet af Råstrups gods i Vang og Tvorup på grund af sandflugt nedsat med knap 15 td. Da tillige alt godset i Torsted var frasolgt, indkøbtes der til gårdens komplettering ca. 37 td. hartkorn, der lå i Sperring (bl.a. gården »Slumstrup«), Skårup, Vester Vandet (bl.a. Aggerholmgård og Bleghule), Brond, Hundborg (bl.a. Krosgård) og Vang.

Major Kraft førte adskillige retssager, hvoraf de fleste

var af mindre betydning, f.eks. angående bønder, der vanrøgtede jord eller bygninger. Et par sager af større interesse skal nævnes. I årene 1733–37 førte han sag mod præsten Hans Bang i Vang og salig Anne Tøftings arvinger, Poul Jensen af Tøfting og Mikkel Jensen af Skårup, fordi han mente, de uretmæssigt havde ladet nogle huse opføre på »Kronens Hede« i Vang, som lå under Råstrup. De sagsøgte anlagde kontrasag, og en masse vidner indkaldtes, bl.a. alle Vangs beboere med hustruer, for at vidne om, »hvad Kronens Hede har været og hvor den mindes at kan have strækket sig«. Mange af vidnerne udeblev, især dem, majoren havde indkaldt. Endog hans egen ladefoged og staldkarl fik bøder for udeblivelse. Stemningen iblandt folk synes at have været imod majoren, og det blev da også ham, der til sidst måtte betale sagens omkostninger.

I 1743 måtte major Kraft anlægge sag mod sin ladefoged, Ole Andersen, der sad fængslet, fordi han havde slået hovbonden Niels Jensen Koegaard ihjel med en stang. Fogden holdt sig til, at bonden havde truet ham med en greb. Majorens sympati var tydeligvis for fogden, der da også slap med at bøde 40 lod sølv til den dodes arvinger³⁷).

10. Søren Sørensen

1751 forøgedes Råstrups gods med endnu 2 gårde, Næstrupgård og mtr. nr. 7 i Vang by, og bøndergodsets hartkorn var 214 td., da major Kraft den 20. august 1751, omkr. 3 uger før han døde, oprettede købekontrakt, hvorved han solgte Råstrup med gods og tiende for 10.000 rd. til Søren Sørensen i Thisted, der var fuldmægtig hos amtmand Rosenkrantz. Kontrakten indeholdt den klausul, at køberen skulle ægte sælgerens salig hustrus

broderdatter, jomfru Johanne Justine Søltoft³⁸). Det var nok Øllegaard Sophies sidste vilje, der herved skulle imødekommes. Søren Sørensen indfrieede løftet den 8. februar 1752, da vielsen fandt sted i Hundborg Kirke. Han døde 1755, 57 år gl., og blev begravet i Hundborg den 30. juni. I hans tid skete der ingen nævneværdig forandring med godset, og det samme gælder for de 3 år, Johanne Justine sad enke efter ham.

11. Iver Dalsgaard

Johanne Justine Søltoft var født 1723 som datter af provst i Nørre Snede Christian Søltoft og Dorthea Kirstine Bang. 1758 indtrådte hun i sit andet ægteskab, idet hun i Hundborg Kirke den 14. november blev gift med Iver Jensen Dalsgaard, forvalter på Kølbygård. Denne stilling havde han allerede 1736, da han af Jens Sørensen i Tved sogn købte et boelssted på 5 skp. hartkorn i Tved, og han beholdt stillingen, efter at han var blevet ejer af Råstrup. Endnu 1760 underskrev han sig »Iver Dalsgaard til Råstrup og forvalter ved stamhuset Kiølbygaard og Weslesgaard«³⁹). Det må vist antages, at han stammer fra Dalsgård i Tømmerby, der tilhørte Kølbygård. Før giftermålet havde han samlet sig lidt gods, ialt 5½ td. hartkorn, der lå i Tved, Hjardemål og Hurup. Efter at han var kommet til Råstrup, førtes dette gods en tid i jordebøgerne som »Iver Dalsgårds gods, der ikke vedkommer Råstrup«.

Ferregård i Tvorup brændte 1764, og Iver Dalsgaard fik efter ansøgning et par års skattefrihed for denne gård mod at lade den genopbygge i samme tidsrum⁴⁰).

Iver Dalsgaard døde 1771 og blev begravet den 10. juni i Hundborg. Kirkebogen angiver hans alder til 75 år. Hans enke flyttede til herregården Tyrrestrup i

Aarhus amt, der ejedes af hendes yngste broder, Ole Johan Søltøft, og der døde hun den 8. december 1786. Hun havde siddet i uskiftet bo og skænket 100 rd. til fattige på Tyrrestrup gods. Ved hendes død var hendes formue 36.000 rd., som skulle deles mellem hendes og hendes mands arvinger. Da indtraf det mærkelige, at der ingen arvinger var at finde til Iver Dalsgaards del, og den gik da i kongens kasse⁴¹).

12. Lorentz Christian Schiønning

Der var velstand på Råstrup i de 100 år, da Søltøfterne var på gården. Denne slægts medlemmer, ikke mindst de kvindelige, havde både vilje og evne til at forøge velstanden og til at bevare den inden for slægtens rammer. Hverken Øllegaard Sophie eller Johanne Justine havde børn, men de sørgede dog for, at Råstrup blev i deres slægts eje.

Den 24. april 1775 skødede Johanne Justine Søltøft gård og gods til sin søstersøn, Lorentz Christian Schiønning, vinhandler i København⁴²). Han var født omkr. 1743 og var søn af Peder Simonsen Schiønning i Nørre Snede og Ane Hylleborg Søltøft⁴³). Han blev 1782 i Hundborg Kirke viet til Mille Mentzonias Rynning, der var født 1761 i Norge. Hendes forældre var Mentz Rynning, sognepræst til Vinger præstegæld, og Engelke Irgens, hvis tipoldefar var broder til Joachim Irgens til Vestervig. Skønt Mille kun var 21 år, var hun enke, idet hun først havde været gift med Schiønningens fætter, præsten Bendix Diderik Schurmann, der var søn af sognepræst i Nørre Snede, Jørgen Christoffer Bendixen Schurmann og Ane Kirstine Søltøft. Bendix døde som ung kapellan i Norge hos svigerfaderen⁴⁴).

Schiønning kom til Råstrup efter Iver Dalsgaards død

for at hjælpe sin moster med gårdens drift. Han underskrev 1773 i Råstrup skifteprotokol »på madame Dalsgaards vegne«. Han og Johanne Justine gik straks i gang med en rationel omlægning af bøndergodset, idet de solgte det, der lå længst borte, og købte andet, der lå gården nærmere. Samtidig forøgede de gårdens tilliggende, så bøndergodset, der ved Dalsgaards død udgjorde 220 td. hartkorn, var vokset til 232 td., da Schiønning i 1775 overtog det. Efter at være blevet ejer af Råstrup fortsatte han med omlægning og forøgelse af godset, der i hans tid nåede sin kulmination, da det 1787 var på ca. 254 td. hartkorn. De betydeligste gårde, Schiønning købte, var Søndergård i Hundborg på over 9 td. hartkorn og Sodborg i Heltborg på 7½ td. Ved taksation 1790 sattes hovedgården til 24.000 rd., bøndergodset til 13.940 rd. og Hundborg sogns kirketiende til 2.200 rd.

1795 solgte Schiønning Råstrup med gods til Nicolai Eeg, provst og sognepræst for Vester- og Øster Vandet. Schiønnings helbred har måske allerede da været svigtende. Han flyttede til København, hvor han døde den 7. august 1802, 59 år gammel. Hans hustru døde i København den 1. juli 1826. I deres ægteskab var der 2 børn:

1. Johanne Justine Schiønning, født 6. september 1783, død 20. april 1850. Hun blev 1827 gift med Andreas Christian Dreyer, der var læge i Vestindien.
2. Mentz Peter Schiønning, født 1784, student, død ugift omkr. 1810.

13. Nicolai Eeg

Nicolai Eeg var født 18. januar 1741 i Slagelse. Hans forældre var købmand Mads Andersen Eeg og Anna Elisabeth Pedersdatter. Han blev 12. juli 1774 gift med Anna Birgitte Schurmann, født 7. september 1748, datter

af sognepræst i Nørre Snede, Jørgen Christopher Bendixen Schurmann og Ane Kirstine Søltoft. Hun var således søster til ovennævnte Bendix Diderik Schurmann og kusine til Lorentz Chr. Schiønning.

Provst Eeg havde ingen efterkommere. Han udstykkede Råstrup hovedgård og solgte 1795 både den og bøndergodset. Det var jo tidens løsen, at bønderne skulle være selvejere. De fleste af Råstrups fæstebønder »købte sig selv«, som det hedder i provst Eegs specifikation over salget. Derforuden var køberne: Christen Justesen og Peder Hansen i Sjørring, Anders Tøfting i Djernis og byskriver Brøndlund i Thisted.

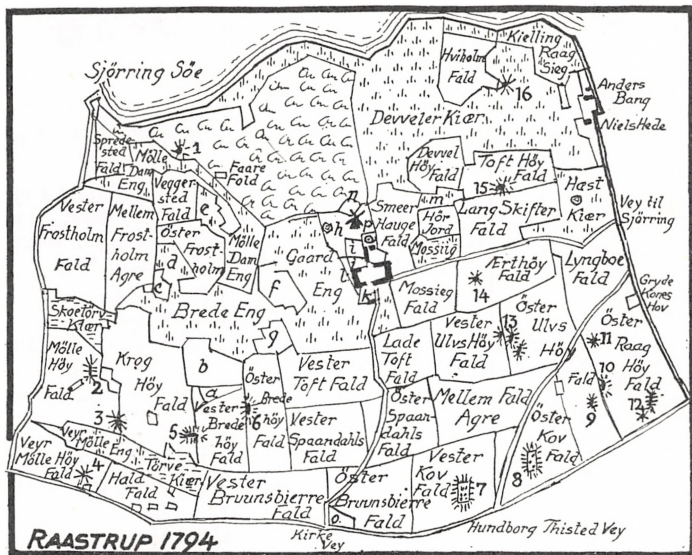
Provst Eeg, der var præst i Vandet fra 1773 til sin død den 10. juni 1819, karakteriseres som dygtig og formuende⁴⁵). Hans enke skænkede 1.535 rd. til pastoratets skolevæsen og 1.200 rd til sammes fattigvæsen. Hun døde 15. maj 1826.

Råstrup hovedgårds udparcellering

Ved bortsalget 1795 var bøndergodsets hartkorn 238-5-1-0. Råstrup hovedgårds takst, hvori var indbefattet foruden gårdens mark tillige holmen i søen og Kronens Hede i Vang, udgjorde som i matriklen af 1688 hartkornet 27-3-3-2. Dette hartkorn blev delt i 44 parceller, der efter opmåling i 1794 af kgl. landmåler A. F. Schuchardt blev indtegnet på et kort, forsynet med numre (i romertal), der svarer til numrene i efterfølgende fortegnelse over parcellerne og køberne. I denne fortegnelse er marknavnene tilføjet under de parceller, som de hører til efter kortet. På Råstrup mark var der 12 navngivne høje, på Kronens Hede lige så mange, der dog ikke alle er navngivet på kortet.

En af Råstrups bøndergårde i Sperring (nr. 4 i mtr.

1688,) der havde ligget øde i over 50 år, blev samtidig udstykket og solgt. Dens hartkorn var 8–5–0–2, der blev delt i 7 parceller.



Råstrup hovedgårds jord 1794

Efter udstykningskort af A. F. Schuchardt

- | | |
|--|--------------------|
| a. Brede Sieg | Høje: |
| b. Stakket Strykker
norden Brede Sieg | 1. Heede Høy |
| c. Øster Frostholm Fald | 2. Kroghøy |
| d. Store Frostholm Sieg | 3. Mølle Høy |
| e. Lille Frostholm Sieg | 4. Veyr Mølle Høy |
| f. Norderste Eng Skifter | 5. Bredehøy |
| g. Sønderste Eng Skifter | 6. Brede Knold |
| h. Sviine Haugen | 7. Store Kov |
| i. Norder Hauge | 8. Lille Kov |
| j. Mellem Hauge | 9. Vester Raag Høy |
| k. Sønder Hauge | 10. Store Raag Høy |
| l. Kylling Have | 11. Lille Raag Høy |
| m. Hør Sieg | 12. Raaghøy Knolde |
| n. Stude Fold | 13. Ulvs Høye |
| o. Bruuns Eng | 14. Ærthøy |
| p. Veir-Møllen | 15. Toft Høy |
| | 16. Devvelhøy |

»Forklaring over, hvorledes Råstrup hovedgårds takst ifølge det højkongelige rentekammers tilladelse er inddelt i parceller, samt hvem deraf fra 1. januar 1796 tilkommer at svare skatter:

Parcel nr.	Matr. nr.	Hartkorn	Købernes navne
1794	1844	1794	Præsten Nicolai Eeg
1.	(19) (Holmen i søen)	0-5-0-1 ³ / ₈	i Aggerholm
2.	(5 og 18) (Devvel Kiær, Devvel Høy, Devvel Høy Fald, Kelling Raag Sieg, Hviholm Fald)	1-2-3-2 ³ / ₄	Samme
3.	(2) (Norderste Engskifter, Smeerhauge Fald, Hør Sieg, Hør Jord, Toft Høy, Toft Høy Fald, Langskifter Fald, Mossieg Fald, Ært Høy, Ært Høy Fald, Koe Sieg, Gaard Eng)	4-3-3-0	Poul Jensen på Råstrup
4.	(1) (Vester Toft Fald, Lade Toft Fald, Øster Spaandahls Agre)	4-4-2-2	Wille Harkier på Råstrup
5.	(2) (Hæst Kiær, Lyngboe Fald)	0-5-2-0	Jens Smed i Sperring
6.	(16 og 17) (Øster Raag Høy Fald, Raag Knoller, Gryde Kones Hov)	0-4	Chr. Justesen i Sjørring
7.	(15) (Store Raag Høy, Lille Raag Høy, Vester Hald Høy)	0-4	Wille Harkier på Råstrup
8.	(14) (Øster Ulvs Høy Fald)	0-4	Ole Svensk i Hundborg
9.	(13) (Ulvs Høye)	0-4	Jens Kirk i Hundborg
10.	(12) (Lille Kov, Kov Fald)	0-4	Jens Christensen på Råstrup mark
11.	(11) (Vester Ulvs Høy Fald)	0-4	Jens Christensen i Hundborg
12.	(10) (Mellem Fald Agre)	0-4	Niels Svendsen i Hundborg
13.	(10) (Vester Høy Fald, Store Kov)	0-4	Vil Tømmermand i Jannerup

14.	(11)	0-4	Chr. Langgård i Hundborg
	(Øster Bruunsbierre Fald)		
15.	(1)	0-4-2-0	Wille Harkier på Råstrup
	(Bruuns Sieg)		
16.	(1)	0-4	Vil Tømmermand i Jannerup
	(Sønderste Eng Skifter)		
17.	(6)	0-4	Laurids Salmansen i Hundborg
	(Brede Knold, Vester Bruunsbierre Fald)		
18.	(7)	0-4	Thomas Heede i Hundborg
	Brede Sieg, Vester Brede Høy Fald)		
19.	(8)	0-4	Jacob Aggerholm, Råstrup mark
	(Stakket Stykker Norden Brede Sieg)		
20.	(4)	0-4	Salman Meilsøe i Jannerup
	(Brede Høy, Tørve Kiær)		
21.	(6)	0-4	Vinilet i Fadersbøl Mølle
	(Krog Høy Fald, Hald Fald)		
22.	(4)	0-4	Degnen Kyllsbech, Hundborg
	(Krog Høy, Mølle Høy, Veir Mølle Høy, Veir Mølle Eng)		
23.	(9)	0-3-1-0	Jens Dahlgård i Jannerup
	(Mølle Høy Fald, Veir Mølle Høy Fald)		
24.	(3)	0-4	} Anders Tøfting i Diernis Disse parceller ud- gør en gård, hvorpå beboeren er Anders Hove i Hundborg
	(Vester Frostholm Fald, Skoe Tørv Kiær)		
25.	(3)	0-4	
	(Dybbak Eng, Spredested Fald, Mellem Frostholm Agre)		
26.	(3)	0-4	
	(Mølle Dam Eng, Øster Frostholm Fald, Store Frostholm Sieg)		
27.	(3)	0-4	
	(Brede Høy, Veggersted Fald, Øster Frostholm, Brede Eng)		
28.	(3)	0-3-2- $\frac{1}{3}$	
	Lille Frostholm Sieg, Mølle Dam Eng)		
	Hartkorn.....	23-1-1-	$\frac{11}{24}$

Ved gården: Veir Møllen, Svinehaugen, Stude Fold, Nor-
der Hauge, Midterste Hauge, Sønder Hauge, Kylling Have).

<i>Kronens Hede</i>			
29.	(6, 7, 3b)	0-5-1-1 ² / ₃	Præsten Eeg i Aggerholm
30.	(8)	0-1-1-1 ¹ / ₃	Provstinde Brøndlund i Vang
31.	(9, 10)	0-1-1-1 ¹ / ₂	Peder Havsgård ved Klitmøller
32.	(5)	0-2-3-1 ¹ / ₂	Anders Vestergård i Sandgård, Ø. Vandet
33.	(11, 12, 13)	0-1-1-2 ¹ / ₅	Christen Steentoft i V. Vandet
34.	(14)	0-0-2-2 ² / ₃	Christen Brandi ved Klitmøller
35.	(15, 16)	0-0-2-2 ⁴ / ₅	Anders Ramsgård i Vang
36.	(17)	0-0-1-1 ² / ₃	Niels Andersen i Vang
37.	(2)	0-0-2- ² / ₅	Niels Møller i Djernis Mølle
38.	(1)	0-5-1-2 ¹¹ / ₄₀	Præsten Eeg
39 A.	(2)	0-1-0-1 ¹ / ₅	Præsten Eeg
39B. og 41.	(3)	0-4-0- ¹ / ₂	Anders Tøfting i Diernis
40 og 42.	(4)	0-4-0- ¹ / ₂	Præsten Eeg
43.	(3)	0-2-2-1 ¹ / ₆	Anders Tøfting
44.	(4)	0-2-2-1 ¹ / ₆	Præsten Eeg
Hartkorn.....		4-2-2-1 ¹³ / ₂₄	

Tilsammen 27-3-3-2, der udgør Råstrup hovedgårds takst. Således rigtig bevidner og vedstår,

Aggerholm præstegård den 29. december 1795, N. Eeg«.

14. Råstrup efter 1800

Efter at medlemmer af slægten Søltøft i et århundrede havde siddet på Råstrup, tilhørte gården i de følgende hundrede år slægten Harkjær. Da gården var udstykket og solgt, og et par af parcellerne havde skiftet ejer, var de to største i hænderne på brødrene Wille og Christoffer Harkjær. De var sønner af Christen Jensen Harkjær og Karen Willesdatter i Hundborg⁴⁷).

Wille Christensen Harkjær var født ca. 1755 og døde 1844 på Råstrup. Hans hustru hed Inger Jensdatter. Willes part i Råstrup blev den søndre del, bestående af



*Råstrup og Råstrup mark ca. 1850
 efter minoreret matrikelskort 1:20 000*

parcellerne nr. 4, 15 og 16 (matr. nr. 1), hartkorn 5-5-0-2.

Christoffer Christensen Harkjær, født ca. 1759, var gift med Anne Marie Mogensdatter, der var født 1788 i Jannerup, datter af Mogens Nielsen Mejlsø og Anne Larsdatter. Gårdens nordre del, som Christoffer fik, bestod af parcellerne 3 og 5 (matr. nr. 2), hartkorn 5-1-1-0.

En tredje broder, Jens Christensen Harkjær, født 1758, død 1826, havde i begyndelsen part i Christoffers gård, indtil han ved skøde af 12. december 1807 købte hovedgården Todbøl, som siden har været beboet af hans efterkommere. Han blev 1813 gift med Gertrud Mogensdatter, der var søster til Christoffers kone. Gertrud, der var født 1791 og døde 1858 på Todbøl, blev 2. gang gift 1826 med

Jens Andersen Hove, der døde 1840. Hans forældre var Anders Christensen Hove og Maren Christensdatter Kokkedal, som boede på den gård på Råstrup mark, der var samlet af parcellerne 24–28 (matr. nr. 3).

Wille Harkjær var enkemand i mange år, og da han ingen børn havde, var der stille på Søndre Råstrup. Men hans broderbørn var hjælpsomme og styrede huset for ham. Før sin død testamenterede han sin gård til sin broders ældste søn, Christen Christoffersen Harkjær, kaldet Råstrup, født 1813, og da hans yngre broder, Niels Christoffersen Harkjær, kaldet Råstrup, født 1819, snart efter overtog Nørre Råstrup efter faderen, sad der som før 2 brødre på Råstrup. De giftede sig med 2 søstre fra Todbøl, døtre af ovennævnte Jens Andersen Hove og Gertrud Mogensdatter. Christen Råstrup fik Mette Katrine Jensdatter, og Niels Råstrup fik Karen Marie Jensdatter.

Om alle disse ægteskaber inden for slægten er grundet på tilfældighed eller beregning, kan ikke afgøres, men efter alt at dømme var ægteskaberne gode og harmoniske, og der var i mange år livlig forbindelse mellem Råstrup og Todbøl. Når en begivenhed fandt sted på den ene gård, var folkene fra den anden altid med, enten det var som faddere, forlovere, værger eller vitterlighedsvidner.

Niels Råstrups datter, Inger Råstrup, arvede Nørre Råstrup efter faderen. Hun blev gift med Bertel Peter Nørgaard, søn af skolelærer i Snedsted, Christen Gravesen Nørgaard og Inger Cathrine Pedersdatter Møller. Endnu to af lærer Nørgaards børn blev gift med et søskendepar af Harkjær-slægten, idet datteren, Marie Elisabeth Nørgaard, blev gift med Ville Mogensen Harkjær af Todbøl, gårdejer i Snedsted, og sønnen, Anders Faddersbøl Nørgaard, sagfører i Thisted, blev gift med Mariane Mogensdatter Harkjær af Todbøl.

1890 købte Bertel Peter Nørgaard Søndre Råstrup, og de to gårde har siden været forenet.

Efter Nørgaards død skiftede Råstrup i løbet af få år ejer nogle gange, idet hans enke 1912 solgte den til J. P. Borup, der 1914 solgte den til Erik Dam, af hvem den 1915 blev købt af købmand Jens Bruun i Hundborg, født 1869 i Tamdrup sogn, Skanderborg amt, gift med Inger Yde, født 1876 i Hundborg, efter hvem Råstrup 1935 overgik til sønnen, Anders Yde Bruun, gift med Ingeborg Louise Andersen. Anders Bruun ejer tillige Faddersbøl i Hundborg.

Bygningerne på Råstrup har fra gammel tid ligget på deres nuværende plads, men har tid efter anden været udsat for mange forandringer. Da bygningerne 1786 blev vurderet til brandkassen, bestod borggården af 3 fløje med hovedbygning af grundmur i 2 etager mod vest og 2 østgående sidefløje af bindingsværk i 1 etage. Den søndre sidefløj er bevaret og udgør nu en del af gårdens stuehus. Den svære »pommerske« lade, som Schønning skal have bygget 1775, var på 16 gulve. Alle bygningerne var teglhængte og vurderedes til 11.360 rd.

Da Råstrup efter udstykningen blev delt i 2 gårde, blev bygningerne også delt mellem de to brødre Harkjær, idet skellet gik over gårdspladsen. Hver af brødrene fik en sidefløj til stuehus, og hovedfløjen blev nedrevet. På dens plads har Anders Bruun ved udgravning afdækket et kælderparti, sat af store kampesten.

Den nordre sidefløj, også kaldet forpagterfløjen, blev efter Wille Harkjærs død nedrevet i 1848.

Avlsbygningerne, der nu består af 3 grundmurede fløje, er nyopførte efter en brand i 1932.

*Oversigt over slægten SØLTOFT med særligt henblik
på dens udbredelse i Thy*

Knud Pedersen Søltøft, herredsfoged i Hammerum herred, boede i Snebjerg, gift med Dorthe Jespersdatter. Børn:

- A. En søn, der døde i København. Hans hustru døde 1744 i Nørre Snede. Fru major Kraft på Råstrup tog en datter til sig.
- B. Christian Knudsen Søltøft, født ca. 1673, død 1745, provst, sognepræst i Nørre Snede, gift 1711 med Dorothea Kirstine Pedersdatter Bang, borgmesterdatter fra Ribe. Fra dem stammer en stor, endnu levende slægt. Børn:
- a. Ane Hylleborg Søltøft, født 1712, død 1782, gift 1731 med Peter Schiønning, Nørre Snede. Børn:
1. Simon Schiønning, født 1732, død 1733.
 2. Christian Schiønning, født 1734, student, grundede Gyldendalske Boghandel.
 3. Simon Peter Schiønning, kromand i Nørre Snede.
 4. Johanne Cathrine Schiønning, født ca. 1737, død 1802, gift 1763 med Christian Berntsen Lohmann, født 1743 i Ribe, død 1774, provst, sognepræst i Nørre Snede. Søn: Christian Peter Lohmann, fuldmægtig hos sin morbroder, Lorentz Schiønning, på Råstrup omkr. 1782–90, senere prokurator i Nykøbing, Mors. Hans moder opholdt sig på Råstrup omkr. 1787, men blev begravet i Viborg.
 5. Lorentz Christian Schiønning, født omkr. 1743, død 7. august 1802, vinhandler i København, ejer af Råstrup 1775–94, gift 1782 med Mille Mentzonia Rynning, født 1761 i Norge, død 1. juli 1826 i København. (Hun var 1. gang gift med Schiønnings fætter, Bendix Diderik Schurmann, præst i Norge, søn af sognepræst i Nørre Snede Jørgen Christopher Bendixen Schurmann og Ane Kirstine Christensdatter Søltøft). Børn: Johanne Justine Schiønning, født 1783, død 1850, gift 1827 med Andreas Christian Dreyer, læge i Vestindien. Mentz Peter Schiønning, født 1784, student, død ugift omkr. 1810.
 6. En søn, student, død ugift.
 7. Kirstine Schiønning, død ugift i Thy.
 8. Hans Wandal Schiønning, bogtrykker i Aalborg, død ugift.
 9. Jens Schiønning, født 1748, død ugift 1818.
- b. Dorthe Margrethe Søltøft, født 1713, gift med Christen Møller, degn i Bevtofte. Børn:
- Hans Wandal Møller, forvalter i Holsten.
Dorthea Kirstine Møller, gift med Christen Beck, degn til Lerup og Tranum.

- c. Petronelle Kirstine Søltøft, født 1715, død 1790, gift 1. gang med Oluf Poulsen Dragsbæk til Vandetgård, gift 2. gang med provst Peder Knudsen Riber, provst, sognepræst i Vester og Øster Vandet, der var født i Thisted 1707, død 1765, søn af studehandler Knud Pedersen Riber og Kirsten Jensdatter. (Han var 1. gang gift med Abelone Christine Svendsdatter Hjerteberg, datter af hans formand i embedet). Som enke stiftede Petronelle flere betydelige legater: 1) et hus til enkesæde. 2) 10 rd. årlig til husarme. 3) 400 rd. til 2 nævnte personer, senere til pastoratets fattigvæsen. 4) 2 boelssteder til skoleholderen i Vester Vandet. 5) 4 huse i Klitmøller til skoleholderen. 6) Et hus i Vang til et familielegat for trængende af hendes første mands familie.
- d. Elisabeth Øllegaard Søltøft, født 1716, død 1735, gift 1733 med sognepræst i Hundborg-Jannerup, Christen Jensen Deinbøll, der var født i Thisted 1697, søn af borger Jens Andersen Deinbøll og Mette Christensdatter. Han aøde 1757 efter at have været gift 3 gange. I ægteskabet med Elisabeth var der en søn og en datter. Datteren Christine Margrethe Deinbøll, blev gift med sognepræst til Dragstrup-Skallerup på Mors, Peder Christiansen With. Efter hendes død i 1767 giftede With sig med Christine Johanne Pedersdatter Riber, datter af ovennævnte provst Peder Knudsen Riber i Vester Vandet.
- e. Helene Cathrine Søltøft, født 1716, død 1800, gift 1740 med enkemand, sognepræst til Sjørring-Torsted Johannes Vogelius Michaelsen Steenstrup, født 1706, død 1774. I deres ægteskab var der 4 sønner. (Se om slægten Steenstrup i Hist. årbog for Thisted amt 1945, side 202 ff.).
- f. Peder Bang Søltøft, cand. teol., degn i Brørup og Lindknud, født 1717, gift med Johanne Jacobsdatter. Børn:
1. Jørgen Christopher Søltøft, født 1757, død 1820, sognepræst i Vejerslev-Blidstrup på Mors, gift med Cathrine Høyer, født ca. 1770, død 1842 på Eegshvile i Vester Vandet, datter af herredsfoged Laurits Høyer. Børn:
 - a. Nicolai Eeg Søltøft til Eegshvile, V. Vandet.
 - b. Lars Peter Søltøft, degn i Ørding på Mors, gift med Johanne Bendixen, separeret 1837.
 - c. Johanne Marie Søltøft, født 1796, gift 1822 med Frederik Hobe, sognepræst i Harring-Stagstrup, død 1835. Enken boede 1868 i Randers.
 2. Jacob Bang Søltøft, landmand i Holsten.
 3. Ditlev Bang Søltøft, toldbetjent i Nibe.
 4. Christian Bang Søltøft, maler i København.
 5. Dorthe Søltøft, gift med Christian Staunstrup til Sorgenfri i Thy.
 6. Karen Beate Søltøft, gift med Niels Thermandsen, kromand i Vejen.
- g. Knud Peder Søltøft, født 1718, død 1762, sognepræst i Brande.

- h. Ane Kirstine Søtoft, født 1721, død 1779, begravet i Vester Vandet, gift med Jørgen Christopher Bendixen Schurmann, født ca. 1717, død 1750, sognepræst i Nørre Snede. Børn:
1. Bendix Diderik Schurmann, kapellan i Norge, død ung, gift med Mille Mentzonie Rynning, der 1782 blev gift med L. C. Schiønning til Råstrup. (Se B. a. 5).
 2. Anna Birgitte Schurmann, født 1748, oød 1826 på Eegshvile i Vester vandet, gift 1774 med sognepræst til Vester og Øster Vandet Nicolai Eeg, født i Slagelse 18. januar 1741, død 10. juni 1819, søn af købmand Mads Andersen Eeg og Anna Elisabeth Pedersdatter.
- i. Johanne Justine Søtoft, født 1723, død 1786, gift 1752 med Søren Sørensen til Råstrup, der døde 1755, gift 2. gang 1758 med Iver Dalsgård, død 1771, 75 år.
- k. Johannes Christian Søtoft, cand teol., til Nebel i Thy, født 1727, gift 2 gange uden børn.
- l. Jens Pauli Søtoft, født 1729, død ugift.
- m. Ida Sophie Søtoft, født 1731, død 1812 i Vær præstegård hos sønndatteren Adriette Brøndlund (se nedenfor), gift 1756 med Adrian Lauritsen Brøndlund, født 1720 i Aalborg, død 1792, provst, sognepræst i Vang.
Søn: Christian Brøndlund, kaptajn, byfoged i Thisted, død 1813, gift med Sophie Fensholt.
Børn:
1. Mariane Brøndlund, født 1789 i Thisted, død 1863, gift 1805 med Jens Kraft Pontoppidan, sognepræst i Vang 1800–06, i Skjoldborg 1806–20, Ørting 1820–24, død 1828 i Ørridslev, hvor sønnen Adrian Brøndlund var præst.
 2. Adriette Brøndlund, født 1792 i Thisted, død 1860 i Horsens, gift 1807 med Henrik Christoffer Schmidt, sognepræst til Vær og Nebel.
 3. Margrethe Brøndlund, født 1793 i Thisted, død 1857, gift 1822 med Jacob Laurberg, sognepræst i Bredsten.
- n. Ole Johan Søtoft til Tyrrestrup, født 1733, død 1802, gift med Cecilie Marie Juul.
- C. Øllegaard Sophie Søtoft, født ca. 1670, begravet 1. juni 1747. Gift 1. gang med Jens Sørensen Hesberg til Råstrup, død 1698, gift 2. gang omkr. 1700 med Poul Maes til Råstrup, død 1720, gift 3. gang 1726 med Jens Kraft til Råstrup, død 1751.

Noter og henvisninger

- 1) Danske Magasin 5, 1, side 189.
- 2) Se årbog 1962, side 122. En broderlod = 2 søsterlodder.
- 3) Sjællandske Tegnelser 24, 504 b.
- 4) Albert Itzen, død 1679, indvandret fra Oldenburg, var silke- og klædekræmmer i København. Han udlånte penge til trængende adelsmænd og til kongen mod pant i jordegods. 1661 købte han hovedgården Irup.

- 5) Christen Olufsen i Viborg, død 1700, købmand og pengeudlåner. Han ejede Korsøgaard, Simested sogn, Viborg amt.
- 6) Viborg Landstings skøde- og pantebog nr. 2, side 116.
- 7) Kongens brev af 25. juli 1630. Jyske Tegnelser 8, 258 b.
- 8) K. C. Rockstroh: Vogn Vognsøn til Stenshede og Danmarks Adels Årbog.
- 9) Jyske Tegnelser 25, 431.
- 10) Mogens Kruse var 1664–71 amtmand over Thy og Mors og fra 1670 chef for rostjenesten. Han ejede Spøttrup i Salling, men blev forarmet under krigen 1657–59 og måtte afstå gården til sine kreditorer, brødrene Kohlblatt i Kiel, hvorefter han tog ophold på Thisted Bisgård.
- 11) J. C. W. Hirsch: Danske og norske officerer. Rigsarkivet.
- 12) Oberst Hans Friis til Kragerup, fætter til Albert Friis, var vel beskikket som værge for arvingerne.
- 13) Bilag ved mandtal til prinsessestyr 1664–65.
- 14) Matrikel 1664.
- 15) Erik Pedersen, død 1690 i Thisted, gift 1. gang med Magdalene Emmiksdatter, der døde omkr. 1650, 2. gang med Anne Frandsdatter Rosenberg, død 1689 på Skibstedgård i Ydby. Han var fra omkr. 1650 fæster på Kærgård i Vestervig sogn og overlod 1660 denne gård til ridefoged Peder Pedersen Brønsdorff, der boede på Toppenberg. Efter at have forladt Råstrup var han forpagter på Sø på Mors, til han 1676 forpagtede Heringgård i Ringkøbing amt. Han boede i sine sidste år på Skibstedgård.
- 16) Jørgen Pallesen Obel, gift med Dorthea Olufsdatter, der var præstedatter fra Sennels. Han var 1679 forvalter på Øland i Harring, fra 1684 på Hindsels, senere på Skarregård på Mors. Fra hans søn, Ole Jørgensen Obel, født 1680 på Øland, stammer en præsteslægt. En anden søn, Palle Jørgensen, ejede 3 ryttergårde i Sejerslev sogn på Mors.
- 17) Christian Henrik Petersen var 1671–72 forpagter på Ullerupgård og havde fra 1. maj 1671 forpagtet strandretten i Danmark for 1.000 rd. årlig.
- 18) Mandtal til kop- og kvægskat 1678.
- 19) Viborg Landstings skøde- og pantebog 2, 89.
- 20) Samme 17, 119.
- 21) Dueholm, Ørum og Vestervig amters matrikel af 1680.
- 22) D-Ø-V. amters regnskab. Specifikation over resterende skatter ved amtsforvalteren og amtmanden.
- 23) Kongelig resolution nr. 6203. Rigsarkivet.
- 24) Samme nr. 6455. 25) Samme nr. 9294. 26) Samme nr. 10692.
- 27) Viborg Landstings skøde- og pantebog 27, 297.
- 28) Danmarks Kirker, udg. af Nationalmusæet.
- 29) Krigskollegiets indkomne sager 1673. Rigsarkivet.
- 30) Biskop Birkerods dagbog, udg. af C. Molbech, side 324, 335.
- 31) Løjtnant Peter Christian Fahrenkrug købte 1699 en ejendom ved Heltborg Kirke, matr. nr. 18, hartk. 1 td. 7 skp. Det var den ejendom, der tidligere var beboet af herredsfoged Mads Mogenssen og efter ham af Ejler Madsen. 1715 kaldes han oberst.

- ³²⁾ Viborg Landstings skøde- og pantebog 31, 409.
- ³³⁾ Ljørslev kirkebog.
- ³⁴⁾ Efter kgl. forordning af 28. januar og 16. december 1682 var en hovedgård skattefri, når den inden for en afstand af 2 mil havde 200 td. hartkorn bøndergods under sig.
- ⁸⁵⁾ Viborg Landstings skøde- og pantebog 33, 434.
- ³⁶⁾ Samme 35, 228.
- ³⁷⁾ Viborg Landstings dombog 1736–56, pag. 623.
- ³⁸⁾ Viborg Landstings skøde- og pantebog 42, 805.
- ³⁹⁾ Råstrup skifteprotokol.
- ⁴⁰⁾ Rentekammerets skrivelse af 20. oktober 1764.
- ⁴¹⁾ Jyske Samlinger bd. 4, side 70.
- ⁴²⁾ Viborg Landstings skøde- og pantebog 47, 659.
- ⁴³⁾ Peder Simonsen Schiønning var først kromand i Nr. Snede (en bestilling, som sønnen Simon Peter overtog), ejede 1739–41 Rørbæk i Vejle amt, 1755–59 Nørre Karstoft i Ringkøbing amt.
- ⁴⁴⁾ Frederikke Waaler, født Rynning: Slægten Rynning, Hamar 1918 (hvor navnet Schurmann ved fejl læsning er stavet Thurmann).
- ⁴⁵⁾ Wibergs Præstehistorie 3, 469.
- ⁴⁶⁾ Da der var sket forandringer med nogle af parcellerne, før matrikuleringen omkring 1813 foregik, dækker matrikelnummeret ikke i alle tilfælde over den oprindelige parcels fulde hartkorn, men det tjener alligevel til at bestemme parcellens plads.
- ⁴⁷⁾ Christen Jensen Harkjær, født 1712 i gården Harkjær i Hundborg, død 1786, fæstede 1741 en gård i Hundborg under Ulstrup, hartkorn 3 td. 7 skp. Karen Villesdatter var født 1722 og døde 1811 på Råstrup.
- Wille Harkjær, der i sine unge dage var kræmmer, betegnes i folketællingen som husmand og selvejer. 1795 havde han en af Råstrups gårde i Hundborg i fæste, hartkorn 3–0–2–2, og var da en af dem, der »købte sig selv«.
-

VANG KLIT

Et blad af sandflugtens historie

Af TORSTEN BALLE

L ANGS HAVSIDEN AF TY ligger en 4–5 km bred vildmark, som står i den stærkeste modsætning til det frugtbare, tæt bebyggede land længere inde. Den kaldes *klitten*, og den har sin egen natur. Inderst ligger en række klitbjerge, *sander*, der nu mange steder er beplantet, derefter kommer vide, flade strækninger, *sletter*, med heder, moser og lavvandede søer, *vande*, mellem lange, smalle, øst-vestgående lave sandvolde, *rimmer*, og længst ude endnu en række klitter, *havbakker*, bevokset med klittag og andre klitplanter.

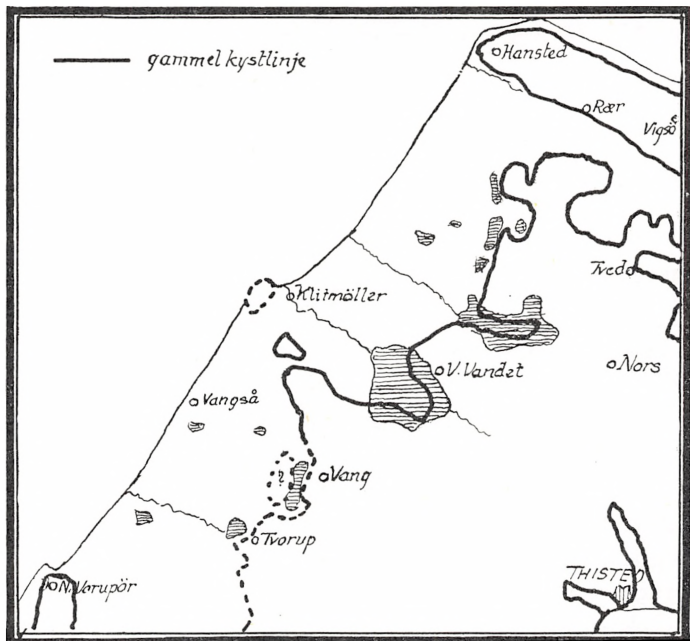
Når man kommer fra det travle land ud i ødemarkens vidunderlige fred og stilhed, er det som man kommer til en hel anden tidløs verden. Man har en følelse af, at sådan har her altid været, og sådan vil der blive ved at være.

Men så husker man på de gamle beretninger om sandflugt og begynder at fantasere om, hvordan sandet i gamle dage føg ind over landet og begravede skove og frugtbare marker, byer og herregårde, og man ønsker, at man kunne grave noget af det frem igen.

Det kan man på en måde – i arkiverne. Især for Vang klits vedkommende kan gamle dokumenter fortælle noget.

Om gårde og huse, om folkene, der boede herude, og om den skæbne, der ramte dem og deres boliger.

Inden vi lader de gamle kilder tale, vil vi dog kort sammenfatte, hvad geologerne kan fortælle¹).



Stenalderhavets inderste kystlinje

Efter Axel Jessen med enkelte ændringer efter nyere undersøgelser

Klitlandet bliver til

I ældre stenalder lå vor landsdel lavere end nu. Havet dækkede store dele af det nordlige Ty, og langt inde i landet kan man nu nogle steder, fx. ved Hjørdemål, finde kystlinjer og stranddannelser fra den tid, da havet nåede længst ind, ca. 4.000 år f. Kr. Andre steder er den gamle kystlinje ikke synlig, fx. ved Vang, men man ved dog

omtrent, hvor langt havet nåede ind. I store træk kan det siges, at kysten var meget bugtet med fjorde og vige og fremspringende næs, og at der har ligget øer udenfor. Nogle af disse øer kender man. Andre kan være brudt ned af havet eller er dækket til ligesom kystlinjen.

Senere begyndte landet at hæve sig. Stranden blev bredere, og samtidig arbejdede strøm og bølger på kysten. Fremspringende land blev brudt ned. Bugter og vige blev fyldt af grus og sand eller lukket af med strandvolde og tanger og omdannet til søer eller moser, og store mængder af grus og sand blev kastet op på stranden, der stadig blev bredere. De ældste strandvoldes overflade kan ved Vang ligge ca. 8 m over havoverfladens nuværende højde, og de kan derfor dække gamle øer og være med til at skjule en gammel kystlinje.

Efterhaanden blev kysten jævnet næsten helt ud og blev, som den er nu. Mange steder har der i lang tid været nogenlunde ligevægt mellem nedbrydning og opbygning, fx. ved kysten ud for Vang. Kun på steder, hvor særlige strømforhold gør sig gældende, særlig ved Agger, men ogsaa i bugterne ved Klitmøller og Vigsø, har havet taget land af betydning.

Men vi ved ikke, hvornår kystlinjen nåede sit nuværende sted, og heller ikke, hvor den gik på forskellige bestemte tidspunkter, fx. i vikingetiden. Johannes Meyers kort fra midten af 1600erne viser en kyst, der er mere bugtet end den nuværende, men kortene er ikke nøjagtige. I hovedtrækkene var udviklingen sikkert fuldført på den tid.

Vi må da forestille os det nydannede land som en 4–5 km bred strandbred, hist og her måske med rester af tidligere øer, en strandbred, udsat for stærke vinde, der har kunnet lege med sandet under hele landhævningen. Det er

klart, at på en sådan strandbred kan der aldrig have været mulighed for intensivt landbrug, og der har ikke vokset skov som mange steder paa det gamle land. På tidligere øer kan forholdene for plantevæksten have været noget bedre.

Det vil føre for vidt at komme ind på, hvorledes klitterne er opstaaet. Det skal blot nævnes, at klitdannelsen er afhængig af vindenes styrke og retning, af den sandmængde, der er til deres rådighed, og af fugtighed og bevoksning, som begge til en vis grad hindrer sandflugt. Under visse forhold kan klitter vandre i vindens hovedretning. Geografer mener, at de her på egnen kunne vandre ca. 7 m årlig. Den indre klitrække må vist i hovedsagen opfattes som vandrekitter, der er standset her. De er måske dannet af ældre havklitter ved en tidligere kystlinje og af opblæst sand fra sletterne. Den egentlige havklit synes at have ligget nogenlunde fast i lang tid.

Strandbredden har naturligvis ikke været uden plantevækst. Helt ude ved havet finder man også nu nøjsomme planter, der klarer sig under de barske vilkår, og sådan har det også været dengang.

Længere inde er plantedækket efterhånden blevet tættere, og lidt efter lidt er der dannet nogen muld, på fugtige steder tørvemuld, mor, således at mere krævende planter kunne gro. Med tiden er der da blevet mulighed for græsning og for lidt kornavl.

Begge dele førte dog en vis risiko med sig. Hvis plantevæksten skades ved græsning eller fjernes ved bearbejdelse af jorden, kan der også nu, især på lette jorder, ske en afblæsning. De mindste, letteste og mest værdifulde dele, mulden, kan blæse bort som støvskyer i almindelig kraftig vind, når jorden er tør. Vi kalder det jordknog, og en sådan jordfygning vil efterhånden ødelægge sandede

marker²). Mulden blæser bort, og sandet bliver tilbage, og da muld holder på fugtigheden, vil jorden efterhånden blive mere tør og derved igen mere udsat for jordfygning og sandflugt, når mulden forsvinder.

Stærk blæst sætter også det fine sand i bevægelse, og da kan der ske skader ved, at markerne overdrysses med sand, der driver med vinden. I ældre tid, da mange klitter var nøgne, rykkede de i stærk vestenvind stadig mod øst, og de ødelagde fuldstændig de marker, de mødte på deres vej ved at begrave dem under metertykke sandlag.

Ordet sandflugt bruges jævnlig om alle tre begreber:

1. Bortblæsning af muld (og sand).
2. Overfygning med sand.
3. Vandreklitters bevægelse.

I synsvidner om sandflugtsskader og i markbøgerne 1683 skelnes der ofte mellem disse former: »Vinden blæser huller i marken«, »Marken er overføget med sand«, »Sandbjerge rykker hver dag nærmere« osv. Derimod kan man i regelen ikke se, om den sandflugt, der omtales, skyldes havsand eller bakkesand, afsat under istiden.

Bebyggelser i Vang klit

Det foregående giver et begreb om, hvilke betingelser der med tiden blev, for at mennesker kunne slå sig ned herude i ødemarken. De kunne have græsning til køer og får, avle en lille smule korn og drive fiskeri på havet, hvis de havde både til det.

Om oldtidsbebyggelse vest for Vang sø ved vi intet. Der kendes ikke en eneste grav eller boplads, ligesom der ikke er fundet oldsager, men det er muligt, at også sådanne ting ligger gemt under sandet. På den jord, der hørte under gården Trab vest for Vang sø, nævnes i markbogen 1683 en *Bavnehøj*, og betegnelsen *høj* knyttes

ellers ikke på dialekten til klitter, der hedder *sander*, *bækker* eller *bjerge*. Muligvis er denne høj derfor en gravhøj, og det samme kan være tilfældet med en *høj*, der nævnes på gården Hoves jord. Er det sådan, må der have været bebyggelser i nærheden af disse gårde før ca. år 1000 e. Kr. Måske ligger der her under flyvesandet ret frugtbare istidslag.

Vi ved heller ikke noget om bebyggelse i Vang klit i middelalderen, hverken fra fund eller fra dokumenter. De første sparsomme efterretninger har vi fra sidst i 1500erne, og efterhånden bliver der flere og flere.

Præsteindberetningen 1555 for Vang sogn fortæller om sandflugt, men klitbebyggelser nævnes ikke direkte og heller ikke i præsteindberetningen 1571.

Det er imidlertid så heldigt, at den største del af Vang sogn hørte under Kronen, under Ørum len. I dette lens jordebøger, hvoraf den første er fra 1580 og den sidste fra 1660, finder vi alle Kronens ejendomme i sognet nævnt, hver med sin fæster og den landgilde, der skulle svares af gården. Det kan dog ikke ses, om nogle af de nævnte gårde og huse lå i klitten, og matriklerne 1660, 1662 og 1664 giver heller ingen oplysning om dette.

Vi vil derfor begynde med den vigtigste kilde:

Markbogen for Vang sogn 1683³

Markbøgerne er grundlag for den senere matrikel 1688, hvori hver ejendoms godhed er udtrykt i td. hartkorn. I en markbog finder vi som regel en liste over byens gårde, deres ejere og brugere og resultaterne af en opmåling af alle byens dyrkede jorder. Ager for ager findes deres mål angivet med navne på markerne og med angivelse af jordens godhed og karakter. Nogle markbøger giver endda mere. I Vang markbog findes gode beskrivelser om enkelte

gårde og deres beboere, og den er derfor særlig værdifuld.

I en beskrivelse af sandflugten siger den om gårdene i klitten: »Ellers den gård *Howe* og de derhos liggende boliger mesten ompændt med sand og ligger plat under de store sandbakker, som kommer af havet, så at samme steder er nærmest derover til undergang af sand«. Senere siger den om gården *Hove*, at den »er nærmest til undergang af sand, såvel som og de huse, som derved er beliggende, indtil man kommer til byen i sig selv (til selve byen)«.

Den sidste bemærkning antyder, at alle de ejendomme, der nævnes i markbogen før Vang by, lå i klitten, og det bekræftes senere. Det drejer sig om følgende ejendomme, her nævnt i samme rækkefølge og med de samme ord som i opmålingen (numre er tilføjet for oversigtens skyld):

1. *Hofve* (*Hove*), en enestegård, beboes af Niels Poulsen, tjener (fæster) til Ørum slot.
2. Søren Christensen *Thuäd* (*Tveder*), boelsmand, Ørum tjener.
Ellers er det et afbygge fra Hove.
3. *Gurup*, hvorpå bor Mette Jensdatter, som er en fattig pige og forleden år måtte flytte sin jordhytte formedelst sandflugtens overhånd og ved ej, hvor snarlig hun skal til igen at flytte.
4. Nok vestenfor i sandflugten bor en fattig pige, der er halt og syg, har intet at så på, men alene lever af det, som Gud og godtfolk hende vil meddele og give. Hendes navn er Margrete Graversdatter. Tjener til Ørum.
5. Jens Andersens øde hus, kaldes *Kløgborg* (*Kløvborg*). Samme mand blev druknet for 3½ år siden udi havet, hvorover konen har forflyttet

- sig fra stedet og huset, hvor nu ingen folk er udi og stander ganske øde.
6. Christen Jensen, *Kaarsborer* (Korsborer) kaldes huset og bolet.
 7. Iver Christensens hus, kaldes *Kochedal* (Kokkedal), Ørum slots tjener. $\frac{1}{2}$ bols værsted (bolig).
 8. *Trab*, en enestegård, bebos af Laurits Christensen Trab.
 9. *Schurup*, hvorpå bor en enke, hvis mand og søn druknede på Vesterhav for 4 år siden.
 10. *Offuergaard* (Overgård) som er øde og manden fordrevet af huset formedelst sandets overskyllelse.
 11. Anders Madsen, husmand. Huset kaldes *Int* (Inte). Tjener til Ørum.
 12. Christen Overgårds hus, hvorudi enken bor. Tjener til Ørum.
 13. Jens Nielsen *Rächbye* (Rækkeby), præstens husmand.
 14. Povl Christensen *Hoffkier* (Hovekær), husmand. Tjener til Nystrup.
 15. Povl Christensen *Hoffkier* (samme mand som ovenfor), husmand. Tjener til Jørgen Nielsen i *Diarnes* (Djernæs).
 16. Christen Knudsen, husmand. Tjener til Jørgen Nielsen i Djernæs.
 17. Niels Nielsen *Oukier* (Åkjær). Tjener til Jørgen Nielsen i Djernæs.
 18. Erik Jørgensen, husmand. Huset kaldes *Hoffkier* (Hovekær). Tjener til Jørgen Nielsen i Djernæs.
 19. Ole Sørensen ved havet er en blinder mand, skal svare, om han havde noget at give af, til itzige

(nuværende) amtmand, velb. Jørgen Scheel Due. Ingen sædeland, men en ringe kålhav. Har intet at leve af, uden hvad Gud og godtfolk vil give ham.

Ejendommenes beliggenhed

Man kan se, at ejendommene ikke som i matriklerne er ordnet sådan, at gårdene kommer før husene, men tilsyneladende efter ejerne. De første 12 hører under Ørum (selv om det ikke altid er nævnt i denne liste) og altså i ældre tid under Kronen, der 1660 overdrog Ørum len til private. Nr. 13 hører til præsteembedet, nr. 14 til Nystrup, nr. 15, 16, 17 og 18 til Djernæs (Store Djernæs) og nr. 19 under amtmanden (amtet).

Grunden til, at ejendommene nævnes i denne rækkefølge, er dog snarest en anden. Fra andre opmålinger 1683 og fra opmålingerne til udskiftningen omkring 1800 ved vi, at landmålerne opmålte en bys marker fra en ende af, således at man på et kort kan følge den rute, landmålerne fulgte, hvis man i forvejen kender marknavnene. Det er sandsynligt, at man i Vang klit har brugt samme fremgangsmåde, og når de ejendomme, der hører under samme herskab, er kommet til at stå sammen i listen, kommer det da simpelthen af, at de lå sammen.

I samme retning peger det forhold, at visse gårde havde deres agre blandet noget mellem hinanden. Fra landsbyer inde i Ty, fx. Torsted, ved vi, at det især var tilfældet med nabogårde⁴). En gård kunne nok have agre over hele bymarken, men langt de fleste af dens agre lå i samme ende af byen som gården (noget fællesskab fandtes ikke), ind imellem nabogårdenes agre. Af opmålingsprotokollen for jorderne i Vang klit kan det nu ses, at ejendommene nr. 1 og 2, Hove og Tveder, har deres agre blandede, og

det samme gælder også en anden gruppe, nr. 8, 9, 10 og 11. Trab, Skurup, Overgård og Inte.

Man tør deraf slutte, at nr. 1 og 2 har ligget nær hinanden, og at nr. 8–11 har udgjort en anden nogenlunde samlet bebyggelse.

Nu ved man, hvor omtrent *Hove* har ligget. Gamle folk i Vang fortæller, at gården lå ved Hovekær nordvest for Vang. Dens gamle marker øst for kæret kaldte man Hove mark, og her kunne man før beplantningen endnu se agerfurer. En rimme nordenfor kaldes Hoverimme. Den er angivet på Geodætisk instituts kort ligesom Glarbjerg sande, der ligger lige vest for Hovekær, som den til dels har opfyldt. På et forarbejde fra ca. 1790 til Videnskaberne Selskabs kort ses både Hovekær, Hove mark og Glarbjerg sande, som sikkert er den vandreklit, der 1683 truede gården og de omliggende boliger.

Tveder må have ligget i nærheden, og herpå tyder også markbogens bemærkning: Ellers er det et afbygge fra Hove. Et afbygge, eller som det mest hedder, en afbygger, er et brug, der er udskilt fra en større ejendom og ofte står i et vist afhængighedsforhold til denne. Nu ligger der nordvest for Glarbjerg sande og Hovekær en rimme, der hedder Tvederimme eller (på Geodætisk instituts kort) Tvedsrimme, og det tør formodes, at bolet Tveder har ligget i nærheden, snarest nær inderenden af rimmen.

Af de ejendomme, der nævnes mellem disse to og Trabgruppen, nr. 8–11, må nr. 3, *Gurup*, være en af de boliger, der lå nær Hove »plat under de store sandbakker« (Glarbjerg sande). Nr. 4, Margrethe Graversdatters hus, lå efter beskrivelsen vestenfor i sandflugten. Nr. 5, *Kløvborg*, som da var øde og forladt, må være besøgt på vejen fra nr. 4 til nr. 6, *Korsborer*, hvis beliggenhed vi kender noget til (se nedenfor). Huset har sandsynligvis ligget

noget vest for nr. 4, for i Thisted toldregnskab 1668 nævnes skipper Christen Kløvborg af Vang sogn ved Klitmøller, og Klitmøller må her betyde klitmøllerne ved åen fra Vang til havet. De omtales i Ørum lens jordebøger, hvor der også under Vang sogn nævnes huse »ved Klitmøller«, d.v.s. *ved klitmøllerne*. Det må da formodes, at Kløvborg lå ret nær åen. Når nogle har ment, at dette Kløvborg lå ved Klitmøller i Vester Vandet sogn, og at Vang sogn altså dengang gik ind i denne by, er det sikkert ikke rigtigt. Der lå også et Kløvborg i denne by, men det gjorde der også i Tvorup, og disse to ejendomme er efter alt at dømme yngre og har deres navn fra Kløvborg i Vang. Men derom senere. Nordligst i Vang sogn strakte Nystrups ejendomme sig helt ud til havet, og der er ikke i markbogen for Vang sogn nogen antydning af, at Kløvborg eller andre ejendomme i Vang sogn skulle have ligget nordenfor.

Nr. 6, *Korsborer*, skal efter mundtlig tradition have ligge nær vejen fra Vang til Vegebjerg plantørbolig, omtrent hvor planteskolen senere blev anlagt. Marken (og huset) havde navn efter et kors, som var rejst der, fordi adelsmanden Jes Kalv, som traditionen kalder Kalv Blik (måske med rette), blev dræbt på dette sted ca. 1470 på vej hjem fra Vang kirke til Nystrup, som da lå længere mod vest end omkring 1900 (markbogen fortæller, at gården blev flyttet af Christoffer Lunov, der døde 1640). På det s. 296 nævnte kort fra ca. 1790 kaldes stedet da også *Korsborer*. Det ligger nordøst for Hove mark. Da var huset imidlertid flyttet øst for Vang. Det kaldes på kortet *Korsborer hus*.

I nærheden må halvbolet *Kokkedal*, nr. 7, vel have ligget dengang. Det blev vistnok senere flyttet til Skårhede.



Trab sande, set fra vest

Pladsen i forgrunden bruges som affaldsplads, i bunden er der muld

Vi kommer nu til Trab-gruppen, nr. 8–11, *Trab, Skurup, Overgård og Inte*. Af disse ejendomme kan Trab og Skurup omtrent placeres. Præsteindberetningen 1690 for Vang sogn fortæller, at to gårde *vesten søen*, Trab og Skurup er moxen (næsten) øde og jorden overløbet af sand. Vest for Vang sø ligger nu Skurupeng sande og Trab sande. Vejen fra Vang til Vangså går forbi den sidste, og der i nærheden må *Trab* have ligget, med *Skurup* som nabo mod syd eller sydvest. *Overgård* havde ligesom Trab ifølge markbogen agre ved søen, men da bygningerne var øde 1683, har den sikkert ligget længere mod vest, således at den blev ramt af sandflugten før Trab og Skurup. *Inte* var næsten øde 1683, og dens plads må sikkert også søges noget vest for søen. En klit derude kaldes på kortet fra ca. 1790 *Zidse Intes bakke*.

Markbogen nævner derefter en række huse, hvoraf de tre første enten i markbogen eller i andre kilder ligefrem siges at ligge i *Rækkeby*.

Huset nr. 12, som Chr. Overgårds enke boede i, hørte under Ørum, og det har vel ligget nærmest den foregående gruppe, som det knyttet til både ved ejerforholdene og ved, at manden hed Overgård. Husets plads i listen antyder da også, at huset har ligget først på landmålernes rute på vejen fra Inte til de næste huse. Ved en hartkornsnedsettelse 1733–34 siges huset at ligge i *Rækkeby*.

Huset nr. 13, der tilhørte præsteembedet, er omtalt i præsteindberetningen 1690 som et hus i *Rækkeby*, og det næste hus, nr. 14, kaldes i et skøde fra borgmester Christian Lelius til Peder Bendixen 1690 også et hus i *Rækkeby*.

Navnet Rækkeby synes ikke at være gammelt, da det ikke er fundet i ældre dokumenter. Måske har husene fået navnet, fordi de lå i række, og det ligger da nær at tænke sig, at de som andre kendte rækkebebyggelser er bygget langs en i forvejen eksisterende vigtig vej. En sådan vej må have ført fra Vang til havet allerede før byen Vangså blev til.

Det sidste af disse Rækkebyhuse må have ligget nær den næste gruppe huse, som omtrent kan stedfæstes. Disse huse, nr. 15, 16, 17 og 18, hørte efter markbogen under Jørgen Nielsen (Holst) i Djernæs, og de må have ligget nogenlunde samlet. Nr. 18 kalder markbogen *Hoffkier*, og i et skøde 1721 fra Alb. Mogensen Leegård til Anne Jensdatter Tøfting på Djernæs kaldes stedet *Houkier*. Af markbogens fortegnelse over græsning og høavl kan det ses, at beboerne i dette hus og de andre tre huse i gruppen hentede deres hø i Hovekær. Det må derfor antages, at husene har ligget ved eller nær dette kær.

Huset *nr. 17* kaldes ofte *Åkær*, således i en landstings-sag 1637⁵) om tyveri fra Morten Nielsen i »Aakier«. Nu siger markbogen om Hovekær, at det står mest under vand, som kommer fra Vang sø, og at sandflugten har stoppet den udgang, som vandløbet skulle have til havet mellem klitterne. Dette udløb må være den å, som byen Vangså siden fik navn efter, og navnet Åkær må betyde, at der ved denne å var et kær, hvorved huset har ligget. Huset har da sikkert ligget nær åen noget vest eller syd-vest for Hovekær.

Markbogen siger, at jorden til dette hus består af *rød sand*, og det kan her kun betyde sand, der er farvet rødt af okker og andre jernforbindelser, som er udskilt af vandet i åen, således som det også nu sker fx. i åen mellem Vandet sø og Klitmøller. Jorden til de andre huse (nr. 14, 15, 16 og de tre Rækkebyhuse) bestod mest af rød, sort og grå sand. Det sorte sand må være farvet af tørve-jord (mor), så husene har sikkert alle ligget ikke langt fra åen, måske alle i en række.

Da landmålerne var nået til hus nr. 18 ved Hovekær, var de kommet nær deres udgangspunkt, gården Hove, og de kunne derefter have fortsat opmålingen på Vang bys jorder, hvis der ikke havde været endnu et hus ude i klitten, *nr. 19*, som beboedes af Oluf Sørensen *ved havet*, der skulle svare afgift til amtet. Alene dette er usædvanligt, og huset, *Bavnhuset*, og dets beboer har da også en mærkelig historie, som siden skal fortælles. Det må have ligget nær den yderste ende af åen og af vejen fra Vang til havet.

Vi kan da sammenfatte markbogens oplysninger om antallet af gårde og huse i klitten og deres beliggenhed således:

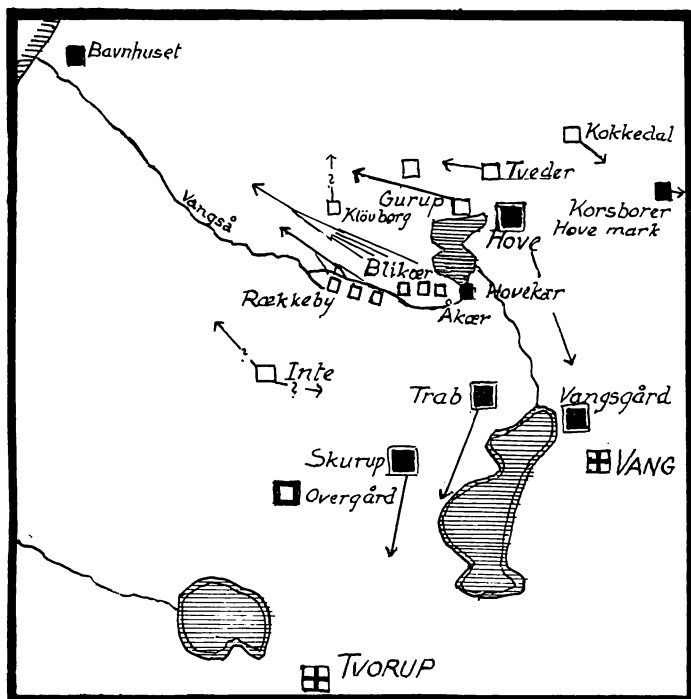
Nr. 1–7 danner en gruppe, hvis midtpunkt er gården

Hove ved Hovekær nordvest for Vang. Af dem var kun Hove en gård.

Nr. 8–11, Trab-gruppen, lå vest for Vang sø. Trab, Skurup og Overgård var gårde.

Nr. 12–18 var huse, der lå på en strækning fra Hovekær og noget vestpå langs åen og vejen til havet.

Nr. 19, et jordløst hus, lå helt ude ved havet.



Bebyggelse i Vang klit 1683

■ Ejendomme, hvis omtrentlige beliggenhed kendes

□ Ejendomme, hvis placering er mere usikker

Pilene angiver, i hvilken retning ejendommene siden blev flyttet

Ejendommenes historie

Oplysningerne fra markbogen, der er indsamlet på stedet og derfor er meget pålidelige, dannede grundlaget for martikelen 1688, som nævner ejendommene, ejer og bruger, hartkorn, bynavne og nogle gårdnavne (ikke alle). Vejen fra markbog til den færdige matrikel var dog lang og gik gennem mange led. Dette skete i København, så langt fra åstedet, at ingen af de medvirkende havde noget personligt kendskab til de lokale forhold. Der indløb da også fejltagelser og misforstaaelser. For matrikelens egentlige formål, at danne grundlag for værdiansættelser og skatteudskrivning, er disse fejltagelser i regelen ganske uden betydning, men de forringer dens værdi som kilde for historiske og topografiske studier såvel som for stednavneforskning væsentlig. Det er især gået ud over stednavneformerne, men de forkerte navne i matrikelens for Vang sogn skal ikke omtales her. Nogle af dem kan man finde i forrige udgave (4. udg.) af Trap: Danmark.

Et eksempel på misforståelser skal dog nævnes, fordi det har ført til en forkert opfattelse af bebyggelsen i Vang klit.

Huset *Tveder*, der nævnes fx. i Ørum lens regnskab 1642-43, og i markbogen nævnes lige efter Hove, beboedes 1683 af

Søren Christ: Thuäd

Boells mand tien: til Ørum Slot«.

Således står der i opmålingsprotokollen. Næste led er ekstrakt-opmålingsprotokollen. Her står

Søffren Christensøn

Thuäde Boelsmand

tiener till Ørum Slott«.

Af en eller anden grund har skriveren tegnet de første navne med store, pyntelige bogstaver, så der ikke er blevet plads til efternavnet (Søren Tveder døde 1693 (kirkebogen)). Det er flyttet ned i næste linje ved siden af Boelsmand – uden skilletegn.

Vejen var nu banet for en misforståelse. Senere i processen har

man opfattet anden linje som en betegnelse for manden og stillet den øverst, og i den endelige matrikel finder vi følgende liste (navnene moderniserede):

Tuæde Boelsmend

- | | |
|----------------------------|------------------------|
| 1. Søren Christensen | 0-3-1-1 ⁶) |
| 2. Niels Nielsen Åkær | 0-1-0-2 |
| 3. Erik Jørgensen Åkær | 0-1-3-1 |
| 4. Oluf Sørensen, jordløs. | |

Man har altså nu opfattet Tuæde Boelmand som betegnelse også for de huse, der i matrikelen nævnes efter Tveder, nemlig de tre af klithusene, der blev målt op sidst, nr. 17, 18 og 19, og givet dem fortløbende numre. De fremtræder nu i matrikelen som en lille »by«, og for at gøre forvirringen fuldstændig, blev navnet senere endnu mere forvansket i andre kilder. Trap: Danmark, 4. udg., fortæller efter en sådan kilde, at der i klitten har ligget en *by* med det underlige navn »*Tveboesmænd*«!

Bavnhuset ved havet kunne da betegnes som nr. 4 i byen Tveboesmænd, skønt det lå mutters alene langt fra Tveder, som det lige så lidt som de andre huse havde nogen som helst tilknytning til.

Ved hjælp af hartkornsangivelserne i matr. 1688 kan man nu følge ejendommenes skæbne frem i tiden. Tilbage går vejen ved hjælp af matr. 1688's angivelse af ejendommenes gamle hartkorn gennem hartkornsnedsettelsen 1680-82 til matr. 1664, og denne fører atter med sin angivelse af ejendommenes ældgamle landgilde tilbage til Ørum lens jordebøger, hvori ejendommene kendes på deres landgilde.

Gårdenes landgilde blev i regelen overført uændret fra den ene jordebog til den anden, i Ørum len lige fra den første 1580 til den sidste fra 1660. Den kunne ikke forhøjes, og den blev meget sjældent varigt nedsat, nemlig kun, når man helt havde opgivet håbet om nogen sinde at få, hvad der skulle svares. Ellers nøjedes man med at eftergive en del af landgilden, når omstændighederne et eller flere år gjorde det nødvendigt, og det var praktisk,

at gårdene i jordebøgerne stadig stod nævnt med samme landgilde.

Efter enevældens indførelse, da Kronens vigtigste indtægtskilde ikke mere var landgilde af krongodset, men skatterne, blev det af betydning, hvad der stod i jordebøgerne om landgilden. Skatterne skulle nemlig til at begynde med beregnes i forhold til den landgilde, der var opført der. I årene efter 1660 kom der da en stadig strøm af klager fra ejendomme, hvis ældgamle landgilde ikke længere svarede til deres afkastningsevne, fx. på grund af sandflugt, og resultatet blev nedsættelse af en kommission, der skulle undersøge forholdene og eventuelt give indstilling om nedsættelse af skattehartkornet, der i de første matrikler var beregnet ud fra landgilden (landgilden selv blev ikke nedsat). De nedsættelser, der kom 1680-82, kan derfor skyldes meget gamle skader. Kommissionen konstaterede blot fakta. Det ses da også af den ældste jordebog for Ørum len 1580, at mange gårde i klitområdet allerede da havde lidt meget under sandflugten, og sidst i jordebogen bemærkes i almindelighed, at meget gods er fordærvet af sand, så at skylden deraf ikke kan udgives.

En anden årsag til de klager over sandflugt, der kommer frem i årene efter 1660, er sikkert krigen 1657-59. Det er påfaldende, at klagerne over sandflugt ofte falder sammen med krige, og den egentlige grund er sikkert, at folk var forarmede af krigene. Derfor kunne selv skader, hvis følger i normale tider kunne overvindes, ja selv en almindelig jordfygning blive et alvorligt slag for dem.

Det vil føre for vidt at følge klitejendommens historie i alle enkeltheder fra 1580 op gennem tiden, men nogle oplysninger vil være af værdi bl.a. for vor opfattelse af sandflugtens historie og give et billede af en be-

byggelses udvikling og opløsning. Vi begynder her med de fire *gårde*, da de er de eneste ejendomme i klitten, der nævnes i den ældste jordebog 1580.

Hove

I jordebogen 1580 nævnes gården *How* (Hove). Landgilden var 1 pund byg, 4 *pd. smør* og 6 heste gæsteri (1 *pd. byg* var 2 *td.*, 1 *pd. smør* var $\frac{1}{15}$ *td.*), altså 2 *td. byg*, 4 *pd. smør* og 6 *td. havre*. Kun én gård i Vang by, Vangsgård på næsten 11 *td. hartkorn*, svarede smør, og kun 1 *pd.* ligesom Øster Djernæs og Klostergård, to store enlige gårde. De mange pund smør, Hove skulle svare, må betyde, at gården var en græsningsgård. Markbogen 1683 oplyser da også, at manden i Hove kunne græsse 10 høveder, 4 i Hovekær og 6 på sin hvilende jord, mens den største gård i Vang, præstegården, kun havde græsning til 8 høveder, og Vangsgård kun til $6\frac{1}{2}$.

En *hove* betyder i vor dialekt et inddiget jordstykke, der oftest bliver brugt til græsning. Gården må have navn efter en sådan hove. Måske er den i sin tid udflyttet eller grundlagt på en inddiget græsgang. En del af dens jord, Hove mark østen Hovekær, har rimeligvis ikke været dækket af stenalderhavet, da den ligger ret højt, og denne mark er måske den græsgang, gården er grundlagt på. Gården havde i 1683 også nogle agre i bymarkerne i Vang og i Tvorup, og er da maaske grundlagt på en tid, da de to byer eller deres jord ikke var udskilt fra hinanden.

Markbogen siger, at den gård Hove og husmændene driver fiskeri i havet med kroge. Det var måske for dem et ældgammelt erhverv, stammende fra en tid, da havet lå nærmere. En del af kysten kaldtes ligefrem *Hove landing*⁸⁾.

Gårdens beboere synes at have været ansete folk, og

de har nok været forholdsvis velstående. Niels Poulsen i Hove var efter jordebøgerne 1637, 1651 og 1660 sandemand, en betroet stilling ved retsvæsenet i herredet, og hans broder Poul Poulsen var tingskriver ved Hundborg herreds ting.

I de første jordebøger nævnes intet om sandflugtskader på denne gårds jorder, men dens hartkorn blev dog 1682 nedsat fra 5-0-0-0 til 4-0-0-0, måske noget forbi Hovekær, hvis afløb var stoppet af sand, til dels stod under vand⁹). I matr. 1688 blev dens hartkorn ansat til 4-1-1-2⁶), og den var altså endnu en nogenlunde god gård. Ved en ny hartkornsnedsettelse 1732-33 blev den takseret til 2-1-1-2, så da må den have lidt skade, sandsynligvis lidt efter lidt siden 1688. Først 1753 skete der dog noget, der blev afgørende for den gamle gårds skæbne. Fæsteren Christen Hove, hvis slægt havde siddet på gården i hvert fald siden 1608, fæstede dette år selve Vangsgård¹⁰). Han beholdt Hove (og dets hartkorn), men flyttede til Vangsgård og fik tilladelse til at flytte nogen bygning fra Hove til Vangsgård, da der var for meget bygning til Hove. Siden blev Vangsgård kaldt Hove eller Hovegård, et vidnesbyrd om navnets prestige. Manden må heller ikke have været helt dårligt stillet, når han kunne fæste og besætte denne gård.

Det er naturligt, at Hoves jorder i klitten, der lå temmelig langt fra Vangsgård, nu blev betragtet som udmark, men endnu ved udskiftningstaksationen 1795 regnedes Hovemark dog for agerland, om end af ringe kvalitet, og Hove (Vangsgård) fik da også en lod derude ved udskiftningen (matr. 1844 nr. 45). Marken er nu tilplantet, men tidligere kunne der som før nævnt ses agerfurer.

Hove er altså egentlig ikke nedlagt, men flyttet til Vang by, i hvis mark den jo havde en del jord.

Trab

Denne gård nævnes med navn i jordebog 1609 og senere, men den findes også (uden navn) i de to ældste jordebøger 1580 og 1585. Man kan genkende den på landgilden, som var 4 td. byg, 1 pd. smør, 1½ pd. flæsk, 1 får og 4 td. havre. Denne landgildes mønster er i modsætning til de andre klitgårdes omtrent det samme som det, der gjaldt for den landgilde, der skulle svares af Kronens gårde i andre byer. Den var altså en ganske almindelig gård, og man tør nok regne med, at den så var meget gammel. Af gårdene i Vang sogn har kun Vangsgård, Øster Djernæs og Klostergård et lignende landgildemønster. Som før nævnt (s. 292) er det muligt, at den var grundlagt på gammel landjord, ikke på stenalderhavbund, men den lå meget udsat, og allerede 1580 siges det, at dens jord og ejendom er fordærvet af sand. Den havde ligesom Hove agre både i Vang by og i Tvorup.

Jordebogen 1609 nævner fæsteren Knud Sørensen i Trab. Han sad endnu i gården 1664 og havde altså klaret sig gennem sandflugt, kejserkrig og svenskekrige. En af grundene til, at den og andre klitejendomme stadig eksisterede, er sikkert det forholdsvis store kvæghold. På gårdens egen mark kunne 1683 græsses 6 høveder⁹⁾, og desuden havde man jo de store klitstrækninger, hvor der især på sletterne kunne være nogen græsning. Kun tre gårde i hele Vang by kunne græsse mere end 4 høveder. Der må da efter den tid have været en god mødding på Trab, og manden har kunnet gøde sin jord godt.

1688 blev dens hartkorn 1-1-3-2. Fæsteren hed da Laurits Christensen, og da han døde 1693, var det snart forbi med gården. Den næste fæster, Anders Christensen Trab, flyttede til Tvorup, hvor gården havde nogle agre, og han tog vel husene med sig. Desværre er de første

blade af Råstrups fæsteprotokol bortskåret, men på en stump af et blad læser man, at en fæster 1715 fik lov til at flytte til Tvorup. Af klitejendommene nævnes kun Trab og Skurup senere under Tvorup, og da Skurup var flyttet til Tvorup noget før, er det muligvis Trab, der er flyttet det år. Anders Trab døde i Tvorup 1742, måske hos sønnen Christen, der havde et par andre ejendomme. Hartkornet blev 1733 nedsat til 0-1-1-1. Det eneste af gårdens jord, der da blev dyrket, var nok dens agre i Vang og Tvorup byers marker. Jorden blev fæstet bort til en mand i Tvorup, og nævnes endnu i hartkornspecifikationen 1778 (RA). Navnet er bevaret som familienavn.

Skurup og Overgård

nævnes begge med navn i jordebogen 1580. Det siges også om dem, at deres jord og ejendom er fordærvet af sand. Skurup svarede 2 td. byg og 2 heste gæsteri, Overgård 2 td. byg, 1 pd. smør og 2 heste gæsteri. Der svares ikke flæsk eller får. Det kunne tyde på, at de er udskilt fra en anden gård, som har beholdt denne afgift, for gårde på samme størrelse svarede andre steder får og flæsk.

En helgård svarede i almindelighed her på egnen 8 td. byg. Da Sjørring søndre hede blev udskiftet 1672¹¹), blev den først delt i 9 dele, da »Sjørring bys gårdskifter beløber sig til ni firepunds gårde«. (1 pd. byg = 2 td.). Derefter blev de ni skifter igen delt, således at gårde, der tilsammen svarede 8 td., fik et skifte at dele. En 8-tønders gård var altså en enhed, man gik ud fra, og Trab, Skurup og Overgård svarede netop tilsammen 8 td. byg.

Skurup fik 1688 hartkornet 0-4-0-1. Den blev kort efter fæstet af Peder Olufsen¹²). Peder Skurup havde 1690 barn i kirke i Vang, men 1691 og 1695 i Tvorup, og 1700

døde Peder Skurups kone i Tvorup, så han må være flyttet til Tvorup ca. 1691. Gården havde ligesom Trab lidt jord i Tvorup og Vang byers marker.

1701 blev Peder Skurup gift med Christen Mortensen Kløvborgs datter i Tvorup og flyttede til hendes ejendom. Skurups jord blev 1721 fæstet til en anden mand i Tvorup¹⁰⁾, men jorden omtales endnu 1778.

Overgård synes at have været en noget ustabil ejendom i 1600rne. 1609 havde præsten, Søren Nielsen Lugge, den i fæste, 1613 Niels Christensen, 1614 fæstede Niels Pedersen agerjorden, 1618 engen, og senere skiftede fæsterne stadig.

1688 fik den hartkornet 0-1-1-2. Det blev 1732 nedsat til 0-1-0-0. Jens Andersen Overgård, der 1683 var fordrevet fra huset af sand, nævnes i matr. 1688 endnu som fæster, men havde da tillige en gård i Vang by af hartkorn 2-2-2-2. Denne gård kaldes i matriklen ved en fejltagelse Overgård, senere fik den navnet Kokkedal (se Kokkedal). 1720 fæstede Anders Bertelsen både Vangsgård og Overgård (i klitten)¹⁰⁾, men da Christen Hove 1753 fæstede Vangsgård (se Hove), fulgte Overgård ikke med. Den (d.v.s. dens jord – bygningerne var sikkert forlængst borte) blev 1756 fæstet til Mikkel Christensen sammen med en gård i Tvorup¹⁰⁾ og nævnes endnu 1778.

(fortsættes i næste årbog).

Henvisninger og noter

1) Axel Jessen: Stenalderhavets udbredelse i Danmark. 2) Niels Nielsen i tidsskriftet »Jysk Landbrug« 1960, nr. 19. 3) i Rigsarkivet. 4) Udskiftningskort for Torsted 1803. 5) Landstingsdombog 1637 a, fol. 457 a ff. 6) I hartkornsangivelser betyder de 4 tal tønder, skæpper, fjerdingkar og album. 7) i Rigsarkivet. 8) Ørum lens regnskab

1619–20, stranding. ⁹⁾ Markbog for Vang sogn 1683. ¹⁰⁾ Råstrups fæsteprotokol. ¹¹⁾ Hundborg herreds tingbog 1672, fol. 4 b. ¹²⁾ Matrikel 1688 B, Landsarkivet.

Stavemåden i citater er moderniseret. Dog er original stavemåde ofte fulgt i citerede stednavne. De står da med kursiv.

MUSEETS ERHVERVELSER

September 1962–september 1963

FRA VIBORG MUSEUM fik museet i efteråret en stor kasse med flintsager, men deraf var desværre kun 21 Stykker fra Thy, resten viste sig at stamme fra Mors. Endvidere er der indleveret en kasse lerkarskår, fundet ved vejarbejde i Sårup, men det har ikke været muligt at samle dem til noget hele.

Museet har ved køb erhvervet et hovedvandsæg af sølv, forfærdiget af guldsmed Sund, guldsmed i Thisted ca. 1850–70.

Følgende ting er skænket til museet:

Ejendommelig udskåret dør. Johs. Stentoft, Kirkegården, Ø. Vandet. Lommeur med sølvkæde. Telefonbest. Korsgård, Vestervig.

Lille dameur. Karen Christiansen, Møllevej.

Knækparasol, stambogsblad med hårkrølle. Chr. Lyng, Nørreallé.

14 genstande: platdemenage, kaffe- og flødekande af porcelæn, ravperlekrans, urkæde, sjal, håndsniittede klemmer m.m. Frk. Karen Vestergård, Hvidbjerg, Thyholm.

2 tegninger af afd. malerinde Kate Lassen med motiver fra en begravelse i Klitmøller.

»Minde« om Maren Jensdatter, født i Sinnerup i Ydby 1803, gift med Niels Christen Benzen, død 1854. Mindet er tegnet af J. Nielsen Dahl, Tølbøll. Aalborg museum.

Vugge, billede af Store Torv, sangbog. Guldsmed Henningsen, Thisted. Billede af 10. bataljons musikkorps i Thisted 1917–18. Fru Larsen, Asylgade.

Klædekurv – løb. Har været brugt som »tejekurv«. Tejer var de lange bløde uldpølser, som dannedes, når man kartede uld. Frk. Langgård, Hjørring.

Sølvspænde, ravperlekrans, sølvske. Arv efter afd. sygeplejerske, frk. D. K. Pedersen, Frederiksberg, der stammede fra Tved. Skeen har mestermærket BB og bærer indskriften GIDS 1731.

Træskøjter. Rønsbæk, Storegade.

Gravskrift. Skipper Søren Madsen, Hundborgvej.

To store tegnede portrætter af Anders V. Hansen og hustru Christiane Hansen, Helligsø, signerede J. D. Nielsen 1900. Strandfoged Jens Houmøller, Helligsø.

Billede af Jernbanegade. Fru Larsen, Tingstrupvej.

Spadserestok, urkæde. Kriminalass. L. Møller, Spangbergsvej.

Symaskine. Gartner Bak Pedersen, Hundborg.

Skruetvinge. Ejner Larsen, Spangbergsvej.

Fotografier. C. A. Aubru, Ringe, Fyn.

Skudsmålsbog. Poulsen, Tingstrupvej.

Mindeblad med Billeder af kirke og skoler i Vestervig. Thomas Thomsen, Vestervig.

Økseblad. Edmund Jensen, Lerpøtter.

Kanonkugle fra krigen 1807-14, fundet i Nørhå klit af kunstmaler Jens Søndergaards bedstemoder. Fru Leegaard, Skjoldborg.

Billede af Store Torv ca. 1890. Københavns Bymuseum.

S. G.

Omkring 60-års jubilæet

for oprettelse af Historisk Samfund for Thy og V. Hanherred

VED ÅRHUNDREDSKIFTET vakttes interessen for at nedskrive og bevare vore fortidsminder på lokalt plan. Tidligere havde man ment, at dette alene var en videnskabelig betonet landsplan med centrum i Nationalmuseet og rigsarkiv. Men alt for meget værdifuldt gik derved tabt, og det var faktisk en umulig opgave at kontakte de hjem, som lå inde med antikke genstande og værdifulde oplysninger.

Med oprettelsen af de amtshistoriske samfund udførte man en dobbelt bedrift; dels fik man nu mulighed for at få forbindelse med den brede befolkning og gøre den opmærksom på værdien af at bevare de gamle ting, og dels vække interessen for den lokalhistoriske forskning. Mange gange haster det med at få talt med sognets ældre for at få de oplysninger, som ellers forsvinder, fordi de ikke er nedskrevet.

Det er ganske naturligt, at tankerne først kom til handling i Ribe, hvor fortiden i overvældende grad påkaldte opmærksomheden, men det er ligeså naturligt, at Thy kom ind som nr. 2. Her havde tanken længe været levende, men den manglede folk, der havde mod til at begynde. Vi går vist ingen for nær ved at nævne, at redaktør Aaberg løsnede startskuddet, idet han gennem pressen opfordrede thyboere til at slutte op om dannelse af en lokalhistorisk forening. Det kunne læses i de lokale blade den 2. juli 1903, og allerede den 6. juli holdtes det forberedende møde i håndværkerforeningens lokale i Vestergade, hvor der var samlet 30 deltagere. En meget særpræget personlighed, frk. Zangenberg, havde her udstillet en del oldsager, som hun havde fundet i Thy, og hun erklærede, at samlingen efter hendes død skulle overgå til et museum, hvis et sådant blev oprettet.

Red. Aaberg var stemt for tanken, og der blev ved mødet nedsat et udvalg, som skulle arbejde med sagen. Den 10. august 1903 afholdtes den stiftende generalforsamling, som efter § 1 »skulle oprette et historisk Samfund, der skulle virke til bevarelse af vort fædrelands, særlig Thy og V. Hanherreds fortidsminder, og dette navnlig ved oprettelsen af et museum i Thisted«. Man talte dengang ikke om en historisk årbog. Den første bestyrelse bestod af redaktør Aaberg som formand og kasserer, og kunstdrejer Bunck, desuden højskoleforstander Hansen, lærer S. Ditlevsen, lærer Tilby, lærer Sodborg samt lærer P. L. Hald, som valgtes til at forestå det påtænkte museum.

Det første år indkom der 126 genstande til museet, navnlig oldtids-sager, og man var faktisk noget skuffet. Desværre var der allerede på det tidspunkt blevet »bortført« en del gamle ting fra egnen, enten til opkøbere eller til museerne i København, navnlig efter landbrugsudstillingen i Thisted i 1898. Men det tager også tid at vænne sig til selve tanken: at skulle aflevere slægtens ting til et museum. Det har jo vist sig, at Thisted Museum i dag hævder sig smukt blandt provinsmuseerne med en fyldig og stærkt varieret samling.

I 1908 suppleredes bestyrelsen med lærerne Sortfeldt og Jacobsen samt lægerne Nielsen, Koldby, og Toft, Vestervig, foruden overretssagfører Billeskov Jansen, Thisted. På denne måde nåede man at få kontakt med energiske og initiativrige mennesker, der hver på sin egn gjorde meget for det oplysende arbejde, hvorved medlemstallet voksede støt. Endelig må det også nævnes, at kong Frederik den 8. besøgte Thisted i 1908, og ved den lejlighed udtalte han anerkendende ord om museet. P. Hald siger om dette: Det kunne han gøre – for han var jo en venlig mand! I 1914 købtes en selvstændig ejendom, Skolegade 9, der indrettedes til museet, og P. L. Hald boede selv på 1. sal. Det spændende var nu, om museet kunne få statens støtte, og i den anledning kom direktøren for Nationalmuseet på besøg. Det var dr. Sophus Müller, og det skal siges, at museet vandt hans bifald, så statsstøtten blev en kendsgerning. Fra 1915 fik museet sine egne love og sin selvstændige bestyrelse.

Fra tid til anden fik museet ret kostbare gaver til forøgelse af samlingen, f.eks. en thylandsk bondestue med alkover, sjældent bohøve fra Kjølbysgaard, foruden genstande, som havde tilhørt berømte og kendte personligheder: I. P. Jacobsen, Kr. Kold m.fl. Efterhånden kunne museet åbne specielle Kold og Jacobsen mindestuer, hvor disse genstande er udstillet. Det har gennem årene været

af stor betydning for egnen, at museet er blevet beriget med disse værdifulde ting. Sideløbende med disse erhvervelser er oldsags-samlingen i tidens løb blevet stærkt suppleret, og det skal nævnes, at bronzealdersamlingen er den righoldigste blandt provinsmuseerne. Som et kuriosum kan nævnes, at dr. Broholm, der forsvarede sin doktorgrad med en opgave fra bronzealderen, studerede en lang periode på Thisted Museum.

Man kan sige, at pladsmangelen efterhånden blev stærkt udtalt i Skolegade, og i slutningen af 30'erne kom hjælpen, idet grosserer Spangberg skænkede sin store villa i Jernbanegade til indrettelse af museet. Desuden en betydelig sum til omforandring og udvidelse. Den 8. september 1940 kunne museet åbne sine døre for publikum, og den centrale beliggenhed og den større overskuelighed gav et voksende besøg. P. L. Hald var sjælen i den daglige ledelse; han ofrede sig helt for opgaven – utallige er de praktiske ting, Hald har ordnet på museet, som er til gavn for den nuværende leder, overlærer, frk. Gjødesen og hendes medarbejdere.

En stor fordel var det også, at skolerne blev inviteret til at komme, så man her på praktisk vis fik demonstreret de forskellige perioder i danmarkshistorien. Det er ledelsens store ønske, om skolerne i endnu højere grad ville benytte sig af dette tilbud, og så bearbejde de indhøstede erfaringer på klassen. Kustode, frk. Pedersen vil altid være behjælpelig hermed.

Nu da Thisted Museum har fået en ualmindelig fin placering blandt provinsmuseerne for sin alsidige og righoldige samling, bør vi alle beflitte os på at agitere for større besøg på museet. Man har let ved, når man bor så nær, at udskyde besøget, til lejlighed gives, men det skal her søges så stærkt som muligt: man snyder sig selv for en dejlig oplevelse, hvis man ikke har stiftet bekendtskab med de sjældne samlinger. Og får man gæster, burde det være en selvfølge, at en af turene går om ad Thisted Museum.

Langvejsfra kommer der mennesker, som ønsker at se I. P. Jacobsen-samlingen. Det var broderen, William, der gav grundlaget for denne, men senere har familien og forskellige samlere sendt I. P. Jacobsens personlige ejendele til museet, foruden første udgaver af hans digtning. Der er noget at se for kendere. Det samme gælder Kristen Kold-samlingen, som også giver et godt indblik i den kendte højskolemands liv og virke.

Historisk Samfund udgav et par år efter stiftelsen sin første årbog, og den er herefter udkommet hvert år. I begyndelsen bestod redak-

tionen af red. Aaberg og P. L. Hald, men fra 1912 overtog sidstnævnte udgivelsen af den. Fra 1940 indtrådte Torsten Balle og Riis-Olesen i redaktionen, og Hald trak sig efter få år helt tilbage fra redaktionen. Fra 1934 til 1961 var dr. Toft formand for Historisk Samfund. Ved dr. Tofts død valgtes skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig. Museets formand er redaktør J. J. Lustrup, Thisted, der sammen med P. L. Hald i en lang årrække har virket i begge grupper af det lokalhistoriske arbejde.

Nu når 60-året passeres ligger medlemstallet på ca. 1.200 – et strålende resultat af årenes virke på det lokalhistoriske plan. Målet til 75-års jubilæet må være 1.500, og det er ikke for tidligt at sætte kræfterne ind på at nå dette mål.

Vort mål må være at arbejde energisk for de historiske opgaver, hver på sin egn og dermed bevare værdier til efterslægten.

Vel har denne artikel været et tilbageblik til betragtning og eftertanke for nutidens mennesker, men det skal også være et udtalt håb om at få unge med i arbejdet. Man ser det flere steder, at unge melder sig for at prøve opgaver på dette specielle felt, og det må også være vor opgave i Thisted amt at virke for større interesse blandt unge.

Historisk Samfunds årsmøde

afholdtes på Hotel Royal onsdag den 12. juni. Det blev særlig festligt, idet 60-året for Historisk Samfund's beståen blev markeret. Der var ca. 50-60 deltagere. Formanden, skoleinspektør Riis-Olesen bød velkommen og valgtes til ordstyrer ved generalforsamlingen. Formanden aflagde beretning, hvorpå red. Lustrup oplæste regnskabet, der bal. med 18.328,42 kr. og sluttede med en kassebeholdning på 9.561,71 kr. Det godkendtes! Der foretoges intet bestyrelsesvalg, men lærer Balle redegjorde for den kommende årbogs indhold. Som sædvanlig drøftedes museets interne forhold, regnskabet blev gennemgået, og på grund af frk. Gjødesens sygdom oplæste formanden et brev fra hende, hvori de særlige nyrehvervelser blev nævnt. Tilsidst drøftede man den årlige udflugt, der blev overdraget sparekassedir. Lindvald og formanden at tilrettelægge.

Efter generalforsamlingen havde Historisk Samfund den glæde at kunne byde rigsarkivar Hvidtfeldt og arkivar Prange, Viborg, velkommen, hvorefter de to herrer holdt udmærkede foredrag, som påhørtes med stor interesse. Førstnævnte talte om den historiske forskning, og den betydning den har for det danske samfund og den enkelte, medens Knud Prange havde hentet praktiske eksempler fra Han Herred om slægten Bonde, og viste hvorledes man systematisk kunne efterforske dens forgreninger gennem gulnede dokumenter. Ved det påfølgende kaffebord var ordet frit. Her takkede forfatteren Hans Bakgaard den jubilerende forening for det betydningsfulde lokalhistoriske arbejde. Det betød meget for den stedlige befolkning, men endnu mere for thyboer, der lever borte fra landsdelen.

UDFLUGTEN

fandt sted i strålende sol søndag den 15. september med sædvanlig start fra Frederikstov kl. 13. Deltagertallet nåede i år op imod 80, hvilket var særdeles tilfredsstillende. Det første mål var Hvidbjerg kirke, hvor skoleinspektør Riis-Olesen fortalte lidt om kirkens

historie, dels om biskop Glob's mord foran kirkens alter, hvor han senere blev begravet, og dels om kirkeejernes historie. Endelig omtaltes kirkeinventaret, hvoraf særlig fremhævedes det smukke midterparti i alteret, et nederlandsk terrakottaarbejde samt den ejendommelige figur – en hval forestillende at have Jonas i gabet – fra 1750. Døbefonten er også et sjældent stykke i 3 granitstykker med hul i kummeafsnittet, så vandet kan tappes af.

Fra Hvidbjerg kirke kørte man til Doverodde kro, hvor der ventede et festligt kaffebord. Senere kørte selskabet Jegindø rundt, hvor især den nye skole blev beundret. Derpå nåede man frem til Hindsels, hvor proprietær N. I. Overgaard og frue gæstfrit åbnede deres smukke hjem for hele selskabet. Her fortalte Overgaard frisk og naturligt om gårdens historie, og særdeles levende blev det, da familien Overgaard i 1827 overtog Hindsels, og det er således 4. led, der bebor den i dag. Selskabet var derpå rundt i gård, park og have – en skøn tur i septembersolens pragt. Formanden takkede for foredrag og omvisning, og red. Lustrup mindedes sidste udflugt til Hindsels, hvor Askov Overgaard – den nuværende ejers onkel – viste deltagerne rundt. – Herfra gik turen hjem – en skøn oplevelse rigere.

R.-O.

Regnskab for Historisk Samfund

1. april 1962–31. marts 1963

INDTÆGT

Beholdning fra forrige år		7.885	59
Indg. kontingent: 1060 medl. á 6,00.....	6.360	00	
Indg. kontingentrestancer	174	00	
Bidrag fra 30 sogneråd	465	00	
Salg af årbøger	426	98	
Tilskud fra staten	1.695	00	
– – Thisted amt	500	00	
– – Thisted kommune	200	00	
Gave fra privat	200	00	
Refunderet papirafgift	60	80	
Indvundne renter	361	05	10.442 83
			<u>18.328 42</u>

UDGIFT

Trykning af årbøger m. særtryk	5.466	95	
Tryksager og clicheer	528	90	
Honorar for bidrag til årbogen.....	868	00	
Udbringning af årbøger i byen	100	00	
Tilskud til museet	1.000	00	
Møde og repræsentation	71	30	
Dansk hist. Fællesforening	208	00	
Annoncer	58	81	
Medhjælp	200	00	
Porto, telefon m.v.	264	75	8.766 71
Beholdning til næste år			9.561 71
			<u>18.328 42</u>

Thisted, 30. maj 1963.

J. J. LUSTRUP.

